

Taistelu siveellisyyden puolesta?

Voikkaan lakko 1904–1905

Pro gradu- tutkielma

Lauri Strengell

14.9.2005

Joensuu

Tutkimuksen kohteena on ns. Voikkaan lakko 1904–1905, joka käytiin Kymiyhtiön kolmella paperitehtaalla Kuusankosken ja Voikkaan alueella. Aluksi Voikkaan tehtaalla tavanomaisena näyttäytynyt työtaistelu sai pian moraalisen aspektin, kun työläiset syyttivät tehtaan saksalaista salimestari Eugen Schmitzia naisten seksuaalisesta lähentelystä ja lopulta jopa raiskauksista. Pian lakkoon tuli tukea myös Kymin ja Kuusankosken tehtailta. Tutkimus selvittää vuoden kestäneen lakon tarkan etenemisen kronologisessa järjestyksessä, sen vaikutuksia sekä etsii vastausta mieltä kuohuttaneisiin siveettömyssyytöksiin.

Päälähteenä tutkimuksessa käytetään kolmen tehtaan työväenyhdistysten sekä yhtiön johdon pöytäkirjoja. Lisäksi lähteenä on myös ammattientarkastajien lakon kulusta antama selvitys liitteineen teollisuushallinnolle sekä lakon aikana siihen liittyen tuomittujen työläisten oikeudenkäyntipöytäkirjoja. Lisävalaistusta tapahtumiin saa myös Suomen työväenpuolueen puoluehallinnon pöytäkirjoista sekä kirjeenvaihdosta yhdistysten ja puoluehallinnon välillä. Samoin lähteenä on käytetty myös lakon aikaista työläisten äänikanavaa, Työmies lehteä.

Tutkimuksessa selvisi, että lakon aikana esille tulleet raiskaussyytteet olivat liioiteltuja. Niitä ei tapahtunut. Lievempää seksuaalista häirintää niin puhein kuin teinkin oli kuitenkin esiintynyt. Siveellisyyskysymystä lakkolaiset sen sijaan käyttivät lyömäaseena haastaessaan yhtiön johdon valtakamppailuun taistelussa yhdistymisvapauden ja päätäntävällankin suhteen. Siveellisyyskysymys toikin lakolle huomattavasti julkisuutta ja tukijoita. Alkuinnostuksen jälkeen lakkolaisten rivit alkoivat kuitenkin repeillä eikä puoluehallinnoltakaan saatu suurempaa tukea. Lakkojen sovittelu oli tuohon aikaan vielä lapsen kengissä, joten lakko jatkui nimellisesti vuoden, vaikkakin jo ennen joulua lakkolaiset joutuivat toteamaan taistelun menetetyksi.

Tekijä: Lauri Strengell

Tiedekunta/Pääaine: Humanistinen tiedekunta/Suomen historia

Tutkielman otsikko: Taistelu siveellisyyden puolesta? Voikkaan lakko 1904–1905

Paikka ja aika: Joensuussa 14.9.2005

Sivumäärä: 92 sivua + lähteet (yht. 96)

Avainsanat: Voikkaa, lakko, Schmitz, työväenyhdistys, siveellisyys.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Suomen ja Kymenlaakson teollistuminen	1
1.2. Työväestön järjestäytyminen	5
1.3. Voikkaan lakko lyhyesti	9
1.4. Tutkimuskysymykset ja lähteet	12
2. Lakon ensimmäinen vaihe	15
2.1. ”Alkusiemeniä Voikkaan rettelöihin”	15
2.2. Ilmapiiri kiristyy	17
2.3. Syytökset Schmitzia kohtaan	19
2.4. Ensimmäinen erä työntekijöille	24
2.5. Oikeutettuja vaatimuksia?	28
3. Lakon toinen vaihe	32
3.1. Tilanne kiristyy jälleen	32
3.2. Voikkaan tehdas lakkoon	35
3.3. Paikkakunnalla kuohuu	39
3.4. Sovintoyritykset raukeavat	46
3.5. Lakko laajenee Kuusankosken- ja Kymintehtaalle	51
3.6. Tukea haetaan	55
4. Katkeraan loppuun saakka	60
4.1. Työläisten hajaannus ja häätö	60
4.2. Viimeiset ratkaisuyritykset ja oikeudenkäynti	67
4.3. Lakon loppuminen	71
4.4. Näkökulmia syytöksiin	78
4.5. Rikottiinko siveellisyyttä?	87
5. Loppupäätelmät	89

1. Johdanto

1.1. Suomen ja Kymenlaakson teollistuminen

Englannista 1700-luvun puolivälissä höyrykoneen keksimisen ja sitä kautta rautateollisuuden voimakkaan kasvun myötä liikkeelle lähtenyt teollistuminen eteni Euroopassa hyvin eriaikaisesti. Suomessa talouselämää kahlinneiden merkantilististen säädösten poistaminen 1800-luvulla mahdollisti orastavan teollisuuden kehittymisen maassamme noin sata vuotta Englantia myöhemmin. Tilalle tuli vapaamielisempi talouspolitiikka. Teollistumisen alkuvaihe oli metsäisessä maassamme erityisesti sahateollisuuden historiaa, sillä Länsi-Euroopan ja juuri Ison-Britannian kiihtyvä teollistuminen lisäsivät sahatavaran kysyntää. Höyrystaus oli tehty luvalliseksi vuonna 1857 sekä vientiä rajoittavat tullit poistettiin paria vuotta myöhemmin. Lisäksi elinkeinovapaus vuonna 1879 avasi uutta yrittäjätoimintaa. Myös liikennevälineiden ja kehittyminen ja kulkuyhteyksien parantaminen (mm. potkurin tulo höyrylaivoihin, rautateiden rakentaminen, Saimaan kanavan valmistuminen jne.) mahdollistivat metsien arvon ja käytön nousun. Suomi ei ollut enää liian kaukana markkinoista, kun kuljetusajat lyhenivät ja kustannukset laskivat. Pikkuhiljaa sahateollisuuden rinnalle alkoi kehittyä myös muuta metsäteollisuutta ja puunjalostus monipuolistui.¹

Eurooppaa vaivasi 1800-luvun puolivälissä paperipula. Tämä johtui paperintarpeen huomattavasta kasvusta, mikä aiheutti sen, ettei paperin tekoon tarvittavia lumppeja saanut enää riittävästi. Maat rajoittivat niiden vientiä suojatullein, mikä johti paperin raaka-aineen etsimiseen muista kuitulajikkeista. Käänteentekeväksi muodostui paperin tekemiseen käytettävän massan valmistaminen puusta mekaanisella hiontamenetelmällä. Suomessa ensimmäinen paperikone oli asennettu Tervakoskelle jo vuonna 1841, mutta paperintuotanto pysyi vielä pitkään melko vaatimattomana ja laajentumisvaihe osui vasta 1870-luvulle. Monikaan uusien paperitehtaiden perustajista ei ollut perinteisiä teollisuusmiehiä, vaan kauppiaita, tilanomistajia, apteekkareja, virkamiehiä ja yleensäkin ”vasta-alkajia” teollisuuden harjoittajina tässä uudessa pitkäjänteisyyttä vaativassa yritystoiminnassa. Vaikka teollisuuden nousu oli 1800-luvun loppupuolella melko voimakasta, säilyi maatalous kuitenkin edelleen pitkään maamme pääelinkeinona. Yhtenä syynä tähän oli Suomen hidas kaupungistuminen,

¹ Ala-Kapee 1982, 16; Talvisto 1994, 9 – 12.

mikä poikkesi useammasta muusta Länsi-Euroopan teollistuvasta valtiossa tapahtuneesta kehityksestä.²

Teollistuminen johti vääjäämättä tuotannon keskittymiseen tehdaslaitoksiin, eikä se olisi voinut syntyä ja kehittyä ilman palkkatyövoimaa. Tehtaiden perustaminen osuikin aikaan, jolloin väkimäärä maassamme lisääntyi rajusti. Lisäksi etenkin maaseudulla maattoman ”liikaväestön” määrä kasvoi työvoimatarpeen vähentyessä koneistumisen myötä. Metsän arvon kohotessa sahateollisuuden raaka-ainelähteenä tilalliset ryhtyivät myös irtisanomaan torpparien vuokrasopimuksia. Tämä aiheutti liikettä kaupungeja ja tehdaskyliä kohti. Elinkeinoasetus sekä muuttovapauslaki sallivat työväen muuton paikkakunnalta toiselle työn perässä. Näin liberalismiin tuulet vaikuttivat myös työläisiin. Juuri sahat ja paperitehtaat olivat monelle maaseudun työttömälle ainoita vaihtoehtoja elannon hankkimiseen. Elinkeinoasetus antoi myös samalla sekä työnantajalle että työntekijälle 14 päivän irtisanomisajan työsuhteelle. Suurin muutos työntekijälle oli kuitenkin vuoden 1883 irtolaisasetus, mikä toi täyden liberalistisen vapauden työntekijän ja työnantajan välille. Tämä tarkoitti, että heikompi osapuoli joutui olemaan suojaa vailla palkkaukseen, työaikoihin, työsuojeluun liittyviin epäkohtiin nähden. Näitä epäkohtia työväki ryhtyi omalla toiminnallaan parantamaan seuraavina vuosikymmeninä.³

Aina 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka oli maatalous myös Kymenlaaksossa täysin hallitseva elinkeino. Puunjalostusteollisuuden voimakkain synty Suomessa tapahtui kuitenkin juuri Kymenlaaksossa 1800-luvun jälkipuoliskolla, tarkemmin sanottuna juuri 1870-luvulla. Rannikolla, Haminassa ja Loviisassa oli jo aikaisemmin pitkä vesisahojen historia, mutta pikkuhiljaa sahat olivat levittäytyneet myös sisämaahan, kun joki oli saatu uittokelpoiseksi merelle asti ja samaan aikaan avattiin myös Riihimäki – Pietari rata. Tämä tarjosi aivan uusia mahdollisuuksia tuotteiden vientiin markkinoille ja höyrusahauksen leviämisen sisämaahan sen sallimisen jälkeen. Nämä edellä mainitut toimet mahdollistivat myös puunjalostusteollisuuden, tarkemmin sanottuna puuhiomoiden ja paperitehtaiden synnyn. Kymijoen varteen Kuusankosken kohdalle vierekkäin syntyi lähes samanaikaisesti Kuusankosken ja Kymin osakeyhtiöiden paperitehtaat 1870-luvun alussa. Joki tarjosi tässä kohtaa useita koskia tehtaiden vesivoimaksi. Melkein kolme vuosikymmentä nämä yhtiöt kilpailivat keskenään samoista markkinoista ja raaka-aineista. Suurimmat markkinat löytyivät

² Haataja 1976, 33; Talvi 1979, 25, 29.

³ Talvisto 1994, 9 – 12.

Venäjältä, johon Venäjän Suomea kohtaan harjoittama vapaa tullipolitiikka tarjosi hyvät mahdollisuudet senkin jälkeen, kun tullisäädöksiä kiristettiin vuonna 1885.⁴

Vuonna 1889 valmistuneen Savon radan (rataa yhdistettiin tehtailta haararatoja) suurin mukanaan tuoma uudistus oli Voikkaan tehtaan rakentaminen Voikkaankosken (tunnetaan myös Kyöperilänkoskena) äärelle. Aluksi Tampereen Kattohuopatehdas oy:n nimissä toimiva tehdas sijaitsi Kuusankosken ja Kymin tehtaista hieman erillään pohjoisempana. Tästä varatuomari Rudolf Elvingin perustamasta ja johtamasta tehtaasta tuli nopeasti Suomen nykyaikaisin ja kapasiteetiltaan suurin paperitehdas.⁵ Vuonna 1905 Kymintehtaalla työskenteli noin 850 henkilöä ja Kuusankosken ja Voikkaan tehtailla noin 750 henkilöä kummassakin. Naisten osuudet tyväestöstä kolmella tehtaalla olivat suhteellisen tasaiset kyseisenä vuonna ollen 250 – 300 henkilön välillä. Huomioitavaa kuitenkin on, että 15 – 17 vuotiaiden tyttöjen osuus naisista Voikkaan tehtaalla vuonna 1905 oli huomattavan suuri, yli neljäkymmentä, kun kahdessa muussa tehtaassa se oli alle kahdenkymmenen.⁶ Vuonna 1904 työntekijöitä tehtailla on ollut todennäköisesti hieman vähemmän, paitsi Voikkaalla jossa oli tuolloin pitkälti yli 800 työläistä.⁷ Nuorten naisten kasvanut määrä juuri Voikkaalla poikkesi tuon ajan yleisestä kehityksestä, jonka mukaan tehtaissa työskentelevien naisten vanhemman ikäluokan osuus kasvoi.⁸

Lähipitäjien lisäksi työntekijöitä kyseisille kolmelle tehtaalle muutti myös Savosta, Mikkelistä ja Kuopiosta. Kolmen tehdaskylän väkiluku oli v. 1900 noin 4500 henkilöä (Valkealan kirkonkylän asukasluku kyseisenä vuonna oli 621 henkilöä ja koko Valkealan kunnan alueella oli kirjoilla vuonna 1904 hieman yli 15000 henkilöä.) ja seuraavan vuosikymmenen aikana niiden asukasluku kohosi jo liki 10 000:een.⁹ Tehtaissa työ oli aivan erilaista kuin mihin oli aikaisemmin totuttu. Käytössä olivat tarkat työajat ja säännöt, joiden rikkomisesta rangaistiin. Lisäksi palkka maksettiin rahana (Suomi sai oman hopeamarkan 1860), vaikkakin rahatalouteen siirryttiin maassamme yleisesti muuta Eurooppaa hitaammin työntekijöiden ja

⁴ Talvi 1979, 17 – 18, 67.

⁵ Talvi 1972, 13.

⁶ Talvi 1979, 177, 321.

⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37, Kertomus Kymin osakeyhtiön tehtaalla sattuneista selkkauksista, itäisen piirin ammatintarkastajan ja maan naispuolisen ammatintarkastajan antama joulukuussa 1904, 251 (Kertomus on Hjeltin kummankin ammatintarkastajan puolesta kirjoittama ja se luovutettiin molempien allekirjoituksin varustettuna teollisuushallitukselle).

⁸ Laine & Markola 1989, 31.

⁹ Valkealan väkiluku, kansio 1, Veikko Talven järjestämä kokoelma, VKA.

myös tehtaiden omistajien eläessä osin omavaraistaloudessa. Vuoro- sekä pyhätyö tulivat tehtaalla työskenteleville myös tutuksi.¹⁰

Erääksi keskeiseksi ongelmaksi kasvavien tehtaiden ympärille nousi työväestön ja heidän perheidensä asuinolojen järjestäminen. Rajuimmin teollisuuden mukanaan tuomat epäkohdat kärjistyivät Voikkaan tehdasalueella. Tämä johtui tehtaan voimakkaasta kasvusta ja sen omistaman maapalan pienuudesta, joten sillä ei ollut mahdollisuutta tarjota työläisilleen vuokratontteja. Tehdasalueelle syntyi kaksi kasarmia ja kuka pystyi, rakensi tehtaan läheisyyteen paikallisilta talollisilta vuokraamalleen maalle pienen mökin. Niinpä työläisten asunnot levisivät sikin sokin tehtaan maarajojen ulkopuolelle. Nopeasti tehtaan mukana kasvavaan Voikkaan kylään vaelsi myös muita ammatinharjoittajia, erityisesti käsityöläisiä ja kauppiaita. Tehtaan johdon huolenpito työläisistään rajoittui kaikkein välttämättömimpään ja tehdaskylän olot pysyivät pitkään melko alkeellisina. Sen sijaan Kymin ja Kuusankosken tehdaskylät kehittyivät ja tarjosivat väljemmät asumisolot sekä sellaisiakin palveluita, joita ei maaseudulta saanut. Kumpikin tehdaskylä rakensi mm. oman kansakoulun. Ero Voikkaaseen oli melko suuri ja se tasoittui tehtaiden yhdistymisenkin jälkeen varsin hitaasti. Täytyy kuitenkin muistaa, että monelle maaseudun tilattomalle muutto tehdaskylään toi paremman elintason aikaisempaan verrattuna.¹¹

Kolmen tehtaan kova kilpailu metsätiloista ja puutavarasta sekä hintojen kohoaminen pakotti harkitsemaan eri yhteistoiminnan muotoja. Yhteistyöhön oli jouduttu jo sopeutumaan tukkien Kymijoessa tapahtuvan uiton yhteydessä. Taloudelliset seikat saivat lopulta aikaan sen, että kolme tehdasta sulautui suuryhtiöksi keväällä 1904. Yhdistyminen tapahtui siten, että Voikkaan ja Kuusankosken tehtaot myivät osuutensa Kymiyhtiölle saaden vastineeksi mainitun osakkeita. Näin syntyneen Suomen suurimman yhtiön johtomieheksi tuli Voikkaan tehtaan johtaja Rudolf Elving. Elvingin valinta yhtiön nokkamieheksi oli luontevaa, sillä hänellä oli vankat näytöt liikemieskyvyistään sekä organisaatiotaidoistaan nostaessaan Voikkaan tehtaan maamme nykyaikaisimmaksi ja suurimmaksi. Lisäksi hänellä oli tunnettavuutta myös ulkomailla. Vaikka taloudelliset seikat painoivat vaakakupissa, kiinnitettiin yhdistymisessä huomiota myös alkaneeseen työväestön järjestäytymiseen ja heidän vaatimuksiinsa. Yhden suuren yrityksen, jonka nimeksi tuli Kymiyhtiö, koettiin estävän työväenliikkeen leviämisen yhtiön työväen keskuuteen paremmin. Tämä osoittautui

¹⁰ Talvi 1972, 14 – 15.

¹¹ Talvi 1979, 175 – 178, 191 – 209.

kuitenkin erheelliseksi.¹² Yhtyminen lisäsi tehtaiden työntekijöiden keskinäistä solidaarisuutta ja voimantuntoa, tosin pienellä viiveellä.

1.2. Työväestön järjestäytyminen

Suomessa teollisen tuotannon läpimuro tapahtui myöhemmin kuin useimmissa läntisen Euroopan sekä Skandinavian maissa. Niinpä myös työväenluokka ja -liike syntyivät Suomessa selvästi myöhemmin kuin esim. muissa pohjoismaissa. Vauhtiin päästyään työväenliikkeen järjestäytyminen oli kuitenkin maailmankin mittakaavassa nopeaa ja siitä tuli joukkokannatukseltaan maailman suhteellisesti voimakkain työväenliike. Ammatillinen järjestäytyminen sai Suomessakin alkunsa ennen poliittista liikettä. Ensimmäisenä ammatillisen työväenliikkeen varhaismuotona voidaan pitää Turussa 1851 perustettua kirjaltajien hautausapukassaa. Ammattiyhdistykset alkoivat levitä suurimmissa kaupungeissa 1880-luvulla, aluksi käsityöläisten piirissä. Ensimmäinen työväenyhdistys työläisten asemaa parantamaan perustettiin Helsingissä vuonna 1883. Se ja muut perustetut työväenyhdistykset toimivat ajanmukaisesti kyseisen yhdistyksen pitkäaikaisen johtajalta V.J. von Wrightiltä nimensä lainanneessa wrightiläisessä hengessä. Ajattelun pohjana oli vapaamielinen humanismi, mikä kyllä tunnusti työväestön asemaan liittyvät epäkohdat, mutta kannatti uudistusten toteuttamista varovaisesti, kärjistämättä yhteiskuntaluokkien välisiä suhteita. Wrightiläisen hengen omaksuneissa yhdistyksissä poliittinen ja ammatillinen toiminta kulkivat rinnakkain käsi kädessä.¹³

Tultaessa 1900-luvulle tyytymättömyys wrightiläiseen sovintopolitiikkaan oli kuitenkin vaihtunut sosialismiksi. Itsenäinen Suomen työväenpuolue perustettiin Turussa 1899 ja Forssan kokouksessa 1903 sen nimeksi tuli Suomen sosialidemokraattinen puolue. Forssan kokouksen myötä puolueen ohjelmaksi tuli sosialistinen asenne joka korosti luokkataistelun luonnetta. Luokkarajoja ei saanut ”himmentää” ja puolueen tehtäväksi katsottiin ”köyhälistön järjestäminen, sen kohottaminen tajuamaan asemansa ja tehtävänsä, sen tekeminen henkisesti ja aineellisesti taistelukykyiseksi”.¹⁴ Puolueen perustaminen vaikutti merkittävästi myös

¹² Talvi 1979, 112, 123.

¹³ Ala-Kapee 1982, 111; Haataja 1976, 27, 38 – 39; Nevala 2003, 17.

¹⁴ Soikkanen 1975, 54.

ammattiyhdistystoimintaan sillä poliittinen toiminta asettui etusijalle ammatilliseen verrattuna. Oli syntynyt työväen poliittinen keskusjärjestö. Yhteistä ammattijärjestöä ei sen sijaan tuolloin vielä ollut (se perustettiin vuonna 1907), joten eri työväenyhdistykset joutuivat hoitamaan myös ammattiyhdistysliikkeen tehtäviä ja toimivat jopa työriitojen sovittelijoina. Yhteisen valtakunnallisen lakkokomitean perustaminen, jonka tehtävänä olisi ollut estää työriitojen kärjistyminen työnseisauksiksi ja lakkolaisten avustaminen oli jäänyt puheen asteelle.¹⁵

Myös työläisnaiset, hieman muusta Euroopasta poiketen, perustivat työväenpuolueen yhteyteen erillisen valtakunnallisen naisliiton vuonna 1900. Sen nimeksi tuli aluksi Työläisnaisten liitto. Suomalaisten työläisnaisjohtajien esikuvina ja alkuajan ohjaajina toimivat porvarilliset naisasiajärjestöt, vuonna 1884 perustettu Suomen Naisyhdistys ja etenkin vuonna 1892 siitä erkaantunut Naisasialiitto Unioni. Suhde porvarillisiin naisjärjestöihin muovautuikin aluksi myönteiseksi, vaikka työläisnaiset julistivat kuitenkin olevansa toisenlaisia valistajia kuin porvarilliset kollegansa. Suhde muuttui kuitenkin torjuvammaksi sitä mukaan, mitä tiukemmin työläisnaiset sitoutuivat työväenpuolueeseen ja omaksuivat radikaalimmat vaatimukset. Selvän taitekohta torjuvampaan suuntaan muodostui naisten äänioikeuskamppailun alkuaikoina.¹⁶

Ensimmäinen Kymnlaaksoon perustettu työväenyhdistys perustettiin Kotkassa vuonna 1889. Yleensä järjestäytynyttä työväenliikettä edelsi paikkakunnilla muunlainen järjestötoiminta, varsinkin raittiusseuratoiminta. Voikkaallekin perustettiinkin vuosisadan vaihteessa nuoris- ja raittiusseura. Tämän sivistystyön tavoitteena oli tavoittaa niin tehdastyöläiset kuin maaseudun rahvaskin. Rinnan edellisten seurojen toiminnan syntyä ajatus työväen itsenäisen järjestötoiminnan aloittamisesta. Myös Työmies-lehti, jota Voikkaallakin muutamat lukivat jo 1900-luvun alussa, vaikutti näkemyksiä avartavasti. Tosin usean tehdaskyläläisen luku- ja kirjoitustaito saattoi vielä tuohon aikaan olla melko huteralla pohjalla, joten paikkakunnalla kiertelevät agitaattorit, eli matkapuhujat, olivat keskeisessä roolissa aatteen tunnetuksi tekemisessä. Agitaattoritoiminta työväenaatteen levittämiseksi oli alkanut pääsääntöisesti 1898, jolloin siihen saatiin sysäys työväenyhdistysten toimintaa järjestäneeltä Työväen valtuuskunnalta. Agitaattoreiden tehtävänä oli tuohon aikaan kansanomaisesti levittää aatetta ja laajentaa omia kannattajajoukkoja. Näin tapahtui etenkin maaseudulla, jossa sanan

¹⁵ Haataja 1976, 39, 51 – 56.

¹⁶ Lähteenmäki 2000, 26, 30 – 33.

levittäminen puheella oli yleinen tapa. Niin toimivat papit kirkossa kuin herätysliikkeiden saarnamiehetkin. Tehtaiden johto ei katsonut kovin hyvällä muualta tulleiden agitaattoreiden esityksiä, jotka korostivat radikaaleja suuntauksia. Teollisuusseutuna Kymenlaakso oli tälle työlle otollista aluetta.¹⁷

Myös Kymenlaakson keskeiset ja pohjoiset osat olivat saaneet sosialistisia vaikutteita, mutta esim. kolmen tehdaskylän alue oli varsin suljettu yhteisö ja riippuvainen työnantajasta, joten vaikutteiden leviäminen oli hidasta. Lopulta kuitenkin kolmen eri tehtaan työväenyhdistykset perustettiin peräjälkeen heinä- elokuussa 1903. Ensiksi syntyi Valkealan työväenyhdistys (vuodesta 1908 Voikkaan), joka sai sysäyksen perustamiseen Harjun aseman läheisyydessä toimivalta kivilouhimolta, jossa keväällä sattui työselkkaus työnantajien ja kivenhakkaajien välillä. Työmiesten lakkojohtajana toimi työväenaatteeseen hyvin perehtynyt kivityömies Frans Tila, josta myöhemmin tuli yhdistyksen perustaja ja puheenjohtaja. Seuraavaksi syntyi Kymintehtaalaisten työväenyhdistys ja lopuksi Kuusankosken työväenyhdistys. Valkealan ja Kuusankosken työväenyhdistykset liittyivät vuodenvaihteessa 1903–1904 Suomen sosialidemokraattiseen puolueeseen. Samalla he hyväksyivät puolueen valtiollisen, edellä esitetyn, luokkataistelua korostavan ohjelman. Kymintehtaalaisten työväenyhdistys liittyi puolueeseen vasta keväällä 1907. Tämä on ymmärrettävää sikäli, että yhdistyksen rinnalla toimi vuoteen 1905 saakka wrightiläinen työväenseura.¹⁸

Kyseisten yhdistysten perustaminen osui ns. ensimmäisen sortokauden aikaan. Tämä oli sikäli merkityksellistä, koska yhdistysten perustamis- ja liikkumisvapautta rajoitettiin tuolloin viranomaisten toimesta. Viranomaisilla (kenraalikuvernöörillä) oli myös mahdollisuus diktatuuriasetuksella lakkauttaa yhdistyksiä ja niiden haaraosastoja. Lupa kokouksiin täytyi hakea kahta viikkoa etukäteen ja paikalle piti varata poliisille oma istumapaikka, joskin aina ilmoitusta ei tehty. Työväki koki poliisin ja työnantajan yhteistyön olevan suunnattu köyhempää kansaa vastaan. Sinällään edellä mainitut rajoittavat toimenpiteet eivät olleet suunnattu pelkästään työväkeä vastaan, vaan niillä haluttiin rajoittaa erityisesti venäläisvastaista toimintaa. Täytyy kuitenkin todeta, että kyseiset kolmen tehtaan johtajat myös suhtautuivat varhaisvaiheessa nihkeästi sosialististen aatteiden ja juuri agitaatiotoiminnan leviämiseen paikkakunnalle, joskin suuremmilta ristiriidoilta vältyttiin.¹⁹

¹⁷ Pitkänen 1978, 7; Talvisto 1994, 23.

¹⁸ Aartelo 1978, 6; Talvi 1979, 284; Talvisto 1994, 16, 23, 28, 30 – 31.

¹⁹ Soikkanen 1975, 72; Talvisto 1994, 31 – 33.

Pitää kuitenkin muistaa, että työväestön järjestäytymisaste ei vielä tuolloin ollut kovin korkea ja lisäksi osa, varsinkaan Valkealan työväenyhdistyksen jäsenistä ei ollut tehdastyöläisiä. Vanhemmissa Kymintehtaan ja Kuusankosken yhdyskunnissa, lähes kaikki saivat elantonsa tehtaasta, kun taas Voikkaalle kerääntyi, runsaasti tehtaaseen kuulumatonta väkeä. Yhdistyksen kokoushuoneistokin sijaitsi tehdasalueen ulkopuolella. Mukana Valkealan työväenyhdistyksestä perustamassa oli myös Voikkaan kylän käsityöläisiä: räätäleitä, suutareita, seppiä jne. Sosiaaliselta taustaltaan useimmat yhdistyksen jäsenistä olivat lähtöisin suurperheistä ja asuivat sangen ahtaissa tiloissa.²⁰ Yhdistykset olivat Suomen ruotsalaisen työväenliiton haaraosastoja. Joukko Voikkaan työläisnaisia perusti vielä Valkealan yhdistyksen sisälle heinäkuussa 1904 erityisen naisosaston, jonka tuli noudattaa pääyhdistyksen johdon antamia ohjeita. Myös Kymin tehtaalla työskennelleet naiset kuuluivat ammattiosastojen kautta Kymintehtalaisten työväenyhdistykseen. Työväenyhdistysten kuuluminen Ruotsalaiseen työväenliittoon ei ollut tuohon aikaan poikkeuksellista. Viranomaiset nimittäin valvoivat tuohon aikaan tarkasti työväenyhdistysten perustamista sillä tavoin, että yhdistysten säännöt oli toimitettava heidän vahvistettavakseen. Ruotsalaisella työväenliitolla oli kuitenkin oikeus itse vahvistaa alaosastojensa sääntöjä, joten ennen suurlakkoa liittoon kuuluikin jo 196 osastoa.²¹

Tiedot kyseisten kolmen työväenyhdistysten tarkoista jäsenmääristä vuosisadan alkupuolelta ovat säilyneet hyvin puutteellisesti sekä ristiriitaisesti. Valkealan työväenyhdistykseen kuului vuonna 1904 puoluetilaston mukaan yhteensä 300 jäsentä, 194 miestä sekä 106 naista. Kuusankosken luvut olivat m321/n129/yht.450 sekä Kymintehtalaisten m190/n67/yht.257.²² Luvut ovat todennäköisesti vuoden lopulta. Syksyn jäsenmääristä yhdistyksissä kerrotaan noin 400 Voikkaan tehdastyöläisen kuuluneen syyskuussa 1904 Valkealan työväenyhdistykseen ja yhteenlasketun jäsenmäärän olleen 840 henkilöä. Kuitenkin, kun muistetaan, että tehtaassa työskenteli tuolloin noin 800 henkilöä, ei tehtaan työväen järjestäytymisaste ollut kovin suuri. Kuusankosken työväenyhdistyksen jäsenmäärä kyseisen vuoden keväällä oli yhdistyksen pöytäkirjojen mukaan noin 270 henkilöä, joista kokonaan jäsenmaksun maksaneita oli 163. Tästä väkiluku olisi noussut 500 henkilöön syksyyn

²⁰ Pitkänen 1978, 14 – 15; Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liitteet, 326 sekä 330.

²¹ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa, 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1904, Cae:21, LaTA, MMA; Halinen 1995, 11; Soikkanen 1975, 72.

²² Puoluetilastot 1899 – 1942, TA.

mennessä. Kymin tehtaan 600 työntekijästä yhdistykseen kuului noin 250.²³ Työväenyhdistykseen kuuluvien tehdastyöläisten jäsenmäärä oli siis kuitenkin alle puolet koko yhtiön työväestöstä.

Yhteistä kaikille kolmelle tehdaskylälle oli, että ne pysyivät pitkään melko eristäytyneinä. Ennen työväen aatetta ei ollut juuri tekijöitä, jotka olisivat yhdistäneet kolmen teollisuuskylän asukkaita toisiinsa. Yhteydet ennen tehtaiden yhdistymistä Kymiyhtiöksi olivat vähäiset, mikä johtui osaltaan myös yritysten johdon toimista pitää tehdaskylät erillään. Näin tapahtui etenkin Kuusankosken vastakkaisilla rannoilla sijaitsevilla Kymin ja Kuusankosken tehtailla, jolloin esim. tehtaita yhdistävää rautatiesiltaa kiellettiin käyttämästä muuhun kuin tavaratoimituksiin. Työntekijät tunsivat olevansa kolmen eri tehtaan palveluksessa ja suhtautuivat epäluuloisesti muihin. Kärhämlitäkään ei välttytty. Tilaisuuksissa, missä kolmen tehtaan väki joutui yhteen, heilui puukko yleisesti. Mm. näiden lieveilmiöiden takia alettiin kuitenkin pian kehittää entistä tiiviimpää yhteistyötä yhdistysten välille. Yhdistyksissä hyväksyttiin keväällä 1904 näkemykseksi, että muiden kymenlaaksolaisten työväenyhdistysten kanssa tuli olla yhteistoiminnassa. Työväenyhdistysten täydellistä yhtyeensulauttamista ei nähty kuitenkaan tarpeellisena tehtaiden yhdistyessäkään, sillä kaikki kolme työväenyhdistystä olivat elinvoimaisia. Kullakin oli omat seuransa sekä mm osuuskauppansa. Yhteistyön tiivistyessä tavoitteita pystyttiin kuitenkin ajamaan tehokkaammin ja pian yhteishenkeä testattiinkin Voikkaan tehtaalla syksyllä 1904 alkaneessa, aluksi varsin pienimuotoisessa lakkoliikehinnässä.²⁴

1.3. Voikkaan lakko lyhyesti

1800-luvun lakkoliikkeiden tyypillinen piirre oli äkillisyys, yhtenäisen johdon ja tavoitteiden puuttuminen sekä tehottomuus. Tämä pitkälti juuri sen tähden, että puuttui vielä yksi yhteinen ammattijärjestö, joka olisi ajanut eri ammattikuntien etuja. Taistelu yhdistymisvapaudesta kuitenkin kiihtyi ja ammatillinen järjestäytyminen voimistui työnantajien voimakkaistakin vastatoimista (työväenyhdistykseen kuulumisen kiellettiin erottamisen uhalla jne.) huolimatta.

²³ Tehdas-yhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite 330; Kuusankosken työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 23.5.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA; Talvisto 1994, 105.

²⁴ Talvi 1972, 16; Talvi 1979, 105; Talvisto 1994, 24 – 25.

Lakkoihin työnantajat vastasivat paitsi erottamalla ja mahdollisesti myös häätämällä lakkolaisia tehtaan asunnoista, niin myös käyttämällä lakonmurtajia eli rikkureita, varsinkin venäläisiä.²⁵ 1880-luvulta yleistyneet työtaistelut kulminoituivat Nevalan mukaan laajaan lakkoliikehdintään ”punaisena lakkovuotena” vuonna 1896. Tämä lakkoliike mursi lopullisesti työnantajien ja työväestön perinteisen patriarkaalisen suhteen. Työväestön suhtautuminen omaan yhteiskunnalliseen asemaansa ja oikeuksiinsa muuttui.²⁶ 1900-luvulle tultaessa lakot alkoivatkin olla entistä määrätietoisempia ja sitkeämpiä. Vuosina 1903–05 pidettiin ennätykselliset 184 lakkoa koko maassa. Kuusankosken, Kymintehtaan ja Voikkaan liikehdintä oli osa näitä tapahtumia.²⁷

Lakkotapahtumat alkoivat syyskuussa 1904 Voikkaan tehtaan naispaperinlajittelijoiden²⁸ valitettua apulaistyönjohtaja Alma Peltosesta sekä myöhemmin salimestari Schmitzista ja laajenivat syksyn kuluessa aluksi yhden, lopulta kaikkien kolmen tehtaan työväenyhdistysten sekä Kymiyhtiön väliseksi voimainmittelöksi. Virallisesti lakko päättyi suurlakon aattona syksyllä 1905. Lakon voidaankin sanoa olleen viimeisiä suuria voimainkoitoksia ennen työväen lopullista poliittista vakiintumista luokkana suomalaiseen yhteiskuntaan. 1800-luvun lopun yhteiskunnallinen kehitys oli antanut liberalismien mukana myös työläisille mahdollisuuden ”täyden kansalaisuuden” tavoitteluun. Itse työväki puhui sen vapauttamisesta. Tähän liittyi mm. keskeisesti vaatimus yhdistymisvapaudesta sekä yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta. Haapala puhuu maamme muuttumisesta sääty-yhteiskunnasta porvarilliseen kansalaisyhteiskuntaan. Voikkaan lakon voidaan sanoa sijoittuneen tähän murroskauteen.²⁹

Mielenkiintoista lakossa oli, että sitä ei näyttänyt synnyttäneen palkkariita vaan esiin nousivat työolosuhteita koskevat kysymykset sekä syytteet naisiin kohdistuneesta siveellisyyden loukkauksista. Sinällään moraalisten kysymysten nouseminen keskiöön ei ollut tuohon aikaan epätavallista. Vuosisadan vaihteessa monien työväenjärjestöihin liittyneiden henkilöiden, varsinkin työläisnaisten, kiihkein ”vallankumouksellisuus” kohdistui juuri siveellisyyttä ja yhteiskunnan suvaitsemaa prostituutiota vastaan.³⁰ Naiset tulivat

²⁵ Ala-Kapee 1982, 115 – 121, 133 – 142.

²⁶ Nevala 2003, 19.

²⁷ Talvisto 1994, 48.

²⁸ Naisten työtehtäviksi paperitehtaissa vakiintui juuri paperiarkkien lajitteleminen, taittaminen, laskeminen sekä riisien kääriminen. Talvi 1979, 319.

²⁹ Haapala 1986, 101 – 102, 209 – 211.

³⁰ Kilpi 1953, 106.

tehtaisiin jo nuorina tyttöinä ja ”kevytmielisyys” nähtiin juuri suurimpana ongelmana.³¹ Lakolla oli jo aikalaisten puheissa monta nimeä. Sitä kutsuttiin mm. tehtaan salimestarin mukaan Schmitzin lakoksi, pornolakoksi, Voikkaan lakoksi, pillulakoksi jne.³²

Lehdistössä lakko herätti suurta huomiota ympäri maan ja esim. Työmies lehti lähetti paikalle toimittaja Matti Turkian raportoimaan tapahtumista. Tuohon aikaan maamme lehdistössä alkoi hahmottua ”poliittisen suuruuden” kausi. Puoluelehtijärjestelmä syntyi ja ryhtyessään tilaamaan sanomalehteä, ihmiset valitsivat poliittisesti sopivan lehden, joiden tunteikkailla kirjoituksilla pyrittiin vaikuttamaan voimakkaasti mielipiteisiin. Ajan kuvaan kuului, että jokaisella tuli olla lakosta mielipide puolesta tai vastaan, varsinkin kun Valkealan työväenyhdistyksen taholta väitetty naisiin kohdistunut siveellisyyden loukkaaminen teki siitä eettisen kysymyksen. Kaikki asianosaiset julkaisivat sanomalehdissä kuvauksia tapahtumista omissa nimissään ja toivat rohkeasti mielipiteensä esiin. Lisäksi ulkopuoliset, varsin merkittävätkin yksityiset henkilöt sekä yhteisöt esittivät kannanottojaan ja yrittivät vaikuttaa osapuoliin.³³

Lakon kulusta ja tapahtumista jälkeensä kirjoitetut eri teokset antavat ristiriitaistakin tietoa. Samoin lakon merkityksestä ja siihen johtaneista syistä vallitsee erilaisia tulkintoja. Sylvi-Kyllikki Kilpi kuvaa lakon olleen ”naisten urhoollinen taistelu siveellisyytensä puolesta”³⁴. Jorma Kalelan mukaan lakossa ensimmäisen kerran ymmärrettiin järjestäytymisen ja joukkovoiman käytön välttämättömyys: ”Siksi Voikkaan lakko on Suomen historian merkittävämpiä työväestön ajattelutavan muuttumiseen vaikuttavia tekijöitä”.³⁵ Työnantajapuoli sekä osa lakkoa sivusta seuranneista näkivät omissa tulkinnoissaan syyksi ulkopuolisen kiihotuksen.³⁶ Vahvoja tulkintoja ja erilaisiakin mielipiteitä lakosta on siis aikojen kuluessa muodostettu. Yhdestä asiasta kaikki ovat kuitenkin samaa mieltä. Nimittäin siitä valtaisasta huomiosta, jonka lakko osakseen yksittäisenä työtaisteluna aikanaan sai.

Lakon paikallisesta merkityksestä Kuusankosken ja Kouvolan alueella tapahtuneeseen myöhempään kehitykseen suurlakon ja sisällissodan aikana on löydettävissä viitteitä, vaikkakaan varsinaista tutkimusta aiheesta ei ole. Mirja Turunen on vuonna 2005

³¹ Haapala 1886, 40.

³² Aartelo 1978, 21; Talvisto 1994, 55.

³³ Talvi 1979, 350; Talvisto 1994, 56; Tommila & Salokangas 1998, 102.

³⁴ Kilpi 1953, 112.

³⁵ Kalela 1981, 21.

³⁶ Talvi 1979 350 – 351.

ilmestyneessä väitöskirjassaan tutkinut Kouvolan alueen poliittista terroria sisällissodan aikana ja todennut, että Kuusankoskella sisällissota kärjistyi kenties puhtaimmin kumoukselliseksi luokkasodaksi, jossa vastakkain olivat suuri tehdastyöväestö ja ruotsinkielinen tehtaan johto sekä virkailijat. Hän mainitsee suurlakkoa edeltäneiden työtaistelujen kenties ”koteloituneen mieliin kaunaksi”, joka purkautui ensin suurlakon aikana joukkovoimainnäytöksenä ja myöhemmin sisällissodan aikana rajuna terrorina, erityisesti Kymi-yhtiön tehtaiden esimiehiä ja työnjohtajia kohtaan.³⁷ Myös Hannu Häkkinen on pro gradu työssään osoittanut, että punainen terrori Kuusankoskella sisällissodan jälkeen osoitettiin yleisimmin juuri Kymi-yhtiön johtoporrasta kohtaan.³⁸

1.4. Tutkimuskysymykset ja lähteet

Keskeisimmäksi tutkimuskohteeksi nousee itse lakko. Tarkoituksena on selvittää lakkotapahtumien tarkka eteneminen, josta on erilaistakin tietoa esitetty. Tätä kautta löytyy sitten vastaus keskeiseen tutkimuskysymykseen, miksi työtaisteluun ryhdyttiin, eli johtuiko lakko työnantajien väittämästä agitoinnista? Oliko kyseessä oikeutettu siveellisyystaistelu, vai kenties joku muu syy? Millainen mies Schmitz oikein oli? Miten tehtaan johto toimi lakon aikana? Selvitän myös millaista tukea muutama vuosi aikaisemmin perustettu Suomen työväenpuolue antoi lakkolaisille kohtaan, varsinkin kun sen ohjelmassa vuoden 1903 Forssan kokouksen jälkeen painottui luokkavastakohtien esilletuonti. Lakon aikaiset välittömät seuraukset työntekijöille ja työnantajalle tulevat luonnollisesti esille. Voikkaan lakko oli maamme ensimmäisiä suuria työtaisteluja ja kumpikin osapuoli joutui julkisuuden paineessa etsimään omaa linjaa sovitteluiden suhteen. Lakkodynamiikka haki vasta muotoaan. Myös tämä näkökulma nousee tarkastelun kohteeksi. Kyseessä ei ole lehdistötutkimus, jossa tutkittaisiin lakon ulkopuolisten toimijoiden suhtautumista ja kirjoittelua tapahtumaan, joskaan aihetta ei voi täysin sivuuttaa.

Laajan kuvauksen lakon kulusta laativat ammattientarkastajat J.W. Gefwert sekä Vera Hjelt. Ammattientarkastajien toimenkuvana oli tuolloin enimmäkseen työväen elinolojen ja työsuojelun tarkkailu. Virka oli otettu Suomessa käyttöön vuonna 1889 ja tarkoituksena oli

³⁷ Turunen 2005, 78, 82 – 84.

³⁸ Häkkinen 2002, 123 – 124.

suojella teollisuusammateissa työskenteleviä ihmisiä. Virallisten töiden lisäksi heille annettiin usein myös lakkojen ja työriitojen sovittelu, sillä muita välityskanavia ei tuohon aikaan juuri tunnettu. Vuonna 1903 Englannista saadun mallin mukaan perustetun naispuolisen ammattientarkastajan tehtävänä oli erityisesti ”pitää huolta maamme teollisuuslaitoksissa palvelevien naispuolisten ja alaikäisten työntekijäin eduista.” Naispuolisen ammattientarkastajan työmaa käsitti koko Suomen, kun taas Gefwert toimi ainoastaan itäisen piirin tarkastajana. He laativat vuosittain havainnoistaan ja teoistaan toimintakertomuksen teollisuushallitukselle.³⁹

Kyseisessä yksityiskohtaisessa teollisuushallitukselle toimitetussa vuoden 1904 selonteossa on erikseen kertomus kyseisestä ”selkkauksesta” sekä liitteinä merkittävimmät julkilausumat ja muita lakkoon liittyviä kirjoituksia. Tällaisia ovat esim. Kymiyhtiön johtokunnan jäsenten yksityiset kommentit, kansalaiskokousten julkilausumat, eri lehtien artikkeleita sekä eri yhdistysten ja ylioppilasosakuntien kannanotot. Kyseinen selonteko on Teollisuushallinnon tiedonannoissa järjestyksessään vihko 37. Täytyy tosin muistaa, että selonteko on laadittu nimenomaan ensisijaisesti teollisuushallinnolle eikä näin edusta täysin puolueetonta kuvausta tapahtuneesta.

Tärkeä lähdeaineisto on tehtaan johtokunnan sekä kolmen työväenyhdistyksen pöytäkirjat. Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirjat puuttuvat vuoden 1904 marraskuun alun jälkeen, sillä tuolloin yhdistys lakkautettiin ja pöytäkirjat takavarikoitiin. Uudestaan Valkealan työväenyhdistys, nykyään Voikkaan työväenyhdistys, alkoi toimia seuraavan vuoden keväänä, jolloin myös pöytäkirjat ovat jälleen saatavilla. Valkealan ja Kuusankosken työväenyhdistysten pöytäkirjat sijaitsevat työväenarkistossa Helsingissä (TA), kun taas Kymintehtaalalaisten työväenyhdistyksen pöytäkirjoista suurin osa on yhdistyksen hallussa (KTTY) ja osa UPM-Kymmene Oy:n omassa keskusarkistossa (KYA) Kuusankoskella. Pöytäkirjat ovat laadittu yhdistysten järjestämistä erilaisista kokouksista, joita pidettiin useampiakin kuukaudessa ja niissä on käsitelty paljon myös muita yhdistyksiä lähellä olevia asioita. Lähteenä on myös käytetty Suomen sosialidemokraattisen työväenpuolueen puoluehallinnon pöytäkirjoja tuolta ajalta, samoin puoluehallinnon ja paikallisyhdistysten kirjeenvaihtoa lakon aikana. Tämä aineisto sijaitsee myös työväenarkistossa. Pöytäkirjat ovat myös mikrofilmattu, mutta kirjeenvaihto tuolta ajalta on melko järjestäytymättömässä

³⁹ Hjelt – Cajanus 1948, 142, 146.

muodossa. Vaikka puolueen nimi oli vuoden 1903 Forssan kokouksen yhteydessä muutettu Suomen sosialidemokraattiseksi puolueeksi, käytettiin lakon aikana esim. kirjeenvaihdossa yhä yleisesti vanhaa Suomen työväenpuolue nimeä. Käytän työssäni itsekin alkuperäislähteissä mainittuja nimityksiä.

Lehdistöstä käytän apuna Työmiestä sekä edellä mainitussa selonteossa liitteenä olevia lehtiartikkeleja. Lehdistöä käytettäessä lähdekriittisyys on kohdistettava juuri lehdistön vahvaan puoluesidonnaisuuteen tuona aikana. Varsinkin työväenlehdistön menestyksen kulmakiveksi nähtiin juuri selkeä sosialistinen kanta, joka lähestyi asioita luokan näkökulmasta.⁴⁰ Työmies oli kuitenkin lakkolaisten ”äänitorvi”, joten sen valinta lähteenä on perusteltavissa. Lakosta tuomittiin myös muutama työläinen laittomuuksista käräjäoikeudessa, joiden tuomiokirjoja olen myös käyttänyt. Ne ovat Mikkelin maakunta-arkistossa (MMA). Näistä selviää kriittisten tapahtumien tarkka kulku. Lisäksi olen käyttänyt Valkealan kunnan arkistossa (VKA) sijaitsevia kuntakokousten pöytäkirjoja ja Veikko Talven järjestämiä muistiinpanoja tuolta ajalta.

Kirjallisuudessa Voikkaan lakosta on mainintoja useammassakin eri lähteessä, mutta erillisen tutkimuksen kohteena se ei ole ollut. Ehkä juuri suurlakon läheisyys on vaikuttanut osaltaan Voikkaan lakkoa koskevan tutkimuksen vähäisyyteen. Kouvolan ja Kuusankosken alueen tapahtumia myöhemmin sisällissodan aikana on sen sijaan tutkittu, kuten edellä mainittiin. Merkittävän kirjallisen aineiston muodostaa Kymin osakeyhtiöstä ja sen työväenyhdistyksistä kertovat historiikit ja muistelmat, kuten Jari Talviston Kuusankosken työväenyhdistyksen historia, Aimo Aartelon Taistelun ja toiminnan vuodet. Kymintehtaalaisten työväenyhdistys 75 vuotta sekä Veikko Talvin Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen, Kymin osakeyhtiön historia 1872 – 1917. Näissä kuvauksissa näkyy kirjoittajien subjektiivinen ote tapahtumiin, Talvistolla ja Aartelolla yhdistysten puolelta ja Talvella Kymiyhtiön näkökulmasta.

Tarkempi perehtyminen työväenliikkeen ja paperiliiton historiaan on ollut myös välttämätöntä. Tässä merkittävänä apuna ovat olleet esim. Hannu Soikkasen toimittama Tiennäyttäjät 1 ja Sosialismin tulo Suomeen, Lauri Haatajan ym. toimittama Suomen työväenliikkeen historia, Pertti Haapalan Tehtaan valossa sekä Jorma Kalelan Taistojen taipaleelta, Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906 – 1981. Lisäksi perehtyminen

⁴⁰ Tommila & Salokangas 1998, 101.

Kymenlaakson historiaan on ollut välttämätöntä. Kirjallisuudesta on ollut apua myös hahmottaessa naisten järjestäytymisen sekä sukupuolimoraalin historiaa (mm. Leena Laine ja Pirjo Markkola (toim.): Tuntematon työläisnainen, Sylvi-Kyllikki Kilpi: Suomen työläisnaisliikkeen historia, Miina Sillanpää: Naisen kutsumus, Maija Rajainen: Naisliike ja sukupuolimoraali), ammattientarkastajien toimenkuvaa (mm. Esther Hjelt-Cajanus: Vera Hjelt, Uranuurtaja) sekä tuon ajan yhteiskunnallisten tuulien haastelemisessa.

2. Lakon ensimmäinen vaihe

2.1. ”Alkusiemeniä Voikkaan rettelöihin”⁴¹

Näyttää siltä, että ilmapiiri Voikkaan tehtaalla ennen syksyllä tapahtunutta purkautumista oli pysynyt jännittyneenä jo jonkin aikaa. Tammikuussa 1904 oli eräs Voikkaan tehtaan miespuolinen työntekijä lähestynyt Kuusankosken työväenyhdistystä ja kysynyt neuvoa hänen ja saksalaisen salimestari Eugen Schmitzin välisessä riidassa.⁴² Saksalainen Schmitz vastasi tehtaan paperinlajittelusta ja toimi siis esimiesasemassa. Ensimmäiseen maailmansotaan saakka oli yleistä, että paperin valmistamiseen tarvittavaa tietotaitoa ei Suomessa ollut riittävästi, joten ammattitaitoisia mestareita palkattiin ulkomailta, yleensä Saksasta, mutta myös Englannista ja Ruotsista.⁴³ Näin ollen Schmitz ulkomaalaisena ei ollut mitenkään harvinaisuus ammatissaan.

Kuusankosken työväenyhdistys päätti kokouksessaan lähettää pienimuotoisen lähetystön ilmaisemaan yhdistyksen puolesta huolensa tehtaan johdolle. Todennäköisesti vastaus on tyydyttänyt yhdistystä sillä ainakaan siitä ei ole mainintaa yhdistyksen asiakirjoissa. Myöhemmin maaliskuussa tilanne nousi kuitenkin uudelleen esille. Tällöin tilanne rauhoittui mestari Schmitzin luvattua parantaa tapansa. Voikkaan tehtaan isännöitsijä, eversti Becker torjui jo tällöin Schmitziin kohdistuneet syytökset.⁴⁴ Isännöitsijänä Kymin ja Kuusankosken tehtaissa toimi puolestaan insinööri Frey. Sen sijaan Kymin osakeyhtiön hallituksen

⁴¹ Työmiehen otsikko 16.11.1904.

⁴² Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 24.1.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁴³ Talvi 1972, 14 – 15.

⁴⁴ Kuusankosken työväenyhdistyksen kuukausikokouksen pöytäkirja 6.3.1904 sekä 17.4.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittisen puolueet ja järjestöt, TA.

johtokunta, jolle he olivat vastuussa tehtaiden toiminnasta, toimipaikka sijaitsi Helsingissä. Yhtiön puheenjohtajanahan toimi vuorineuvos Rudolf Elving.⁴⁵

Syy miksi Voikkaan tehtaan työntekijät kääntyivät ongelmatapauksissa Kuusankosken työväenyhdistyksen puoleen, johtui siitä, ettei Valkealan työväenyhdistys keskittynyt vielä tuolloin ajamaan ammatillisia asioita vaan pyrki parantamaan käytännön elämän keskeisiä asioita, kuten postin palveluja tai rautatieliikennettä. Nämä hankkeet koskettivat juuri Valkealan alueen asioita, jonka asukkaista työväenyhdistys osittain koostui.⁴⁶ Sen sijaan Kuusankosken oli saavuttanut mainetta voittamalla joitakin työtaisteluita (kiistojen kohteena olivat yleensä pyhätyöt tai uudet järjestyssäännöt) ”valtakunnallisena lakkovuonna 1903”, joten kolmen tehtaan työväki kääntyi herkästi ongelmatapauksissa sen puoleen. Kuusankosken työväenyhdistys varustikin edellä kuvatun kaltaisia lähetystöjä yhtiön johdon luokse ratkomaan esille tulleita yksittäisiä tai henkilökohtaisia ongelmia. Liian ylimielisesti Kuusankosken työväenyhdistys ei kuitenkaan toiminut. Yhdistyksessä todettiin, että aikaisemmin saavutetut voitot olivat tulleet osaksi myös hyvällä onnella, eikä suurimittaiseen lakkoon yhdistyksellä riittäisi varoja. Lakkoon jouduttaessa oltaisiin omillaan, joten todettiin ettei vielä ollut ammatillisen toiminnan aika. Tärkeämpänä pidettiin järjestäytymisasteen kohottamista sekä toimintaa työväenlaadun tunnetuksi tekemiseksi.⁴⁷

Maamme ensimmäinen naispuolinen ammattientarkastaja Vera Hjelt oli myös käynyt tarkastusmatkalla tehtaassa kyseisen vuoden helmikuun 27. päivänä ja lisäksi tehtaalla oli kesäkuussa vierailut maan itäisen piirin ammattientarkastaja J. F. Gefwert, eivätkä he olleet havainneet mitään huomautettavaa. Valituksia ei kuulunut työläisten tai tehtaan johdonkaan puolelta. Päinvastoin oli johto pannut merkille salimestari Schmitzin valvonnassa olevassa paperisalissa vallitsevan erinomaisen järjestyksen. Tämän oli myös Hjelt huomannut. Entinen työläinen Alma Peltonen oli siellä ylennetty työnjohtajaksi ja hän hoitikin tätä toimenkuvaansa tehtaan mielestä menestyksellisesti. Lisäksi katsoivat kummatkin ammattientarkastajat, että Voikkaan tehtaan työntekijät ovat pääosin olleet tyytyväisiä tilaansa ja näyttäneet ansaitsevan jopa keskimääräistä parempaa palkkaa muihin vastaavanlaisiin

⁴⁵ Esim. Elvingin kirje Helsingfors-Postenin toimitukselle 8.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37, 1904, liite, 329.

⁴⁶ Talvisto 1994, 51 – 52.

⁴⁷ Talvisto 1994, 51 – 52.

tehtaisiin verrattuna.⁴⁸ Tosin täytyy muistaa, että naisten palkat tehtaissa olivat tuohon aikaan yleisesti 2/3 miesten palkoista.⁴⁹

Tiedot kevään tapahtumista vaikuttavat siis hieman ristiriitaisilta. Todennäköisesti jotain tyytymättömyyttä Schmitzin käytökseen Voikkaan työntekijöiden keskuudessa on esiintynyt, mistä kertoo alkuvuonna lähetetty kirje Kuusankosken työväenyhdistykselle. Tätä tukevat myös myöhemmin esitetyt kannanotot. Yksi syy kasvavaan rauhattomuuteen löytyy varmasti juuri Voikkaan alkeellisista ja ahtaammista asuinoloista. Hjelt puhui ”suurista työväen laumoista”, jotka eivät vielä olleet ehtineet kotiutua.⁵⁰ Näyttää siis siltä, että vasta kehittyvä Voikkaan alue oli vielä melko rauhatonta ja ihmiset etsivät siellä omaa paikkaansa, joko tehtaan työntekijöinä tai hankkimalla kylässä elantonsa muulla tavoin. Nämä tekijät saattoivat olla pohjustamassa mielipiteitä ilmapiirin kiristymiselle ja tyytymättömyyden kasvulle.

2.2. Ilmapiiri kiristyy

Kevät ja kesä sujuivat kuitenkin Voikkaan tehtaalla kohtuullisen rauhallisesti. Ainakaan työväenyhdistyksen pöytäkirjoissa ei ole mainintoja suuremmista ongelmista.⁵¹ Syksyllä poliittinen aktiivisuus näytti keskittyvän kuitenkin yhä enemmän Voikkaalle, Kuusankosken ja Kymintehtaan jäädessä sivummalle. Lakkotapahtumien lähtölaukauksena voidaan pitää Valkealan työväenyhdistyksen naisosaston väliaikaista kokousta keskiviikkona 14. syyskuuta. Paikalle saapui 82 henkeä jotka kuuluivat Voikkaan paperisalin työntekijöihin. Esimiehenään heillä oli juuri saksalainen salimestari Eugen Schmitz ja tämän apulaistyönjohtaja, ylilajittelija Alma Peltonen. Kokouksessa laadittuun pöytäkirjaan kirjattiin joukko epäkohtia, joihin naiset halusivat muutoksia.⁵²

Pöytäkirjan yhteensä kahdeksasta pykälästä ensimmäisessä otettiin esille kysymys liian pitkistä työpäivistä. Edellisenä vuonna oli Kymi-yhtiön johtaja vuorineuvos Elving lyhentänyt Voikkaalla päivällä työskentelevien työajan 10½ tuntiseksi. Paikallaolijat kuitenkin katsoivat,

⁴⁸ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 251, 254, 258, 262.

⁴⁹ Haapala 1986, 41.

⁵⁰ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 251.

⁵¹ Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirjat keväältä ja kesältä 1904, kansio C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁵² Tavisto 1994, 54; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 252.

että tätä ei ollut kuitenkaan noudatettu vaan naistyöntekijöitä rasitettiin pitkällä, jopa aamu neljästä myöhään iltaan kestäväillä työpäivillä. Lisäksi virheistä rangaistiin työntekijöiden mielestä kohtuuttoman ankarasti ja katsottiin joitakin työntekijöitä suosittavan puolueellisesti antamalla heille vain hyviä papereja lajiteltavaksi. Huolimaton lajittelija saatettiin erottaa muutamaksi päiväksi ja virheen aiheuttamasta taloudellisesta menetyksestä riippuen pidemmäksikin ajaksi. Lisäksi vaadittiin kahden työstä ”pikkumaisen asian” tähden irtisanotun tytön ottamista takaisin töihin. Syypääksi edellä mainittuihin katsottiin yksimielisesti apulaistyönjohtaja Alma Peltonen, jonka katsottiin käyttävän väärin mestari Schmitzin suosiota yllyttääkseen tätä niitä vastaan, jotka eivät häntä miellyttäneet. Ennen Peltosen nimittämistä asiat olivat olleet naisten mukaan paremmin ja he kaikki olivat ”järkähtämättömän yksimielisiä” vaatiessaan Peltosen erottamista.⁵³

Kokoukseen osallistuneista 82 naisesta 76 allekirjoitti pöytäkirjan, joka toimitettiin tehtaan konttoriin tehtaanjohtajana Beckerille seuraavana päivänä. Vastaus pyydettiin antamaan viisi henkiselle lähetystölle 24 tunnin kuluessa, eli perjantai-iltaan klo 18.00 mennessä. Samana päivänä pitivät naiset uuden kokouksen, jossa he päättivät mennä lakkoon lauantaina, mikäli vastausta ei tulisi määräaikaan mennessä. Tämäkin päätös vietiin Beckerille. Becker ilmoitti, ettei hänellä ollut isännöitsijänä valtuuksia antaa vastausta ilman yhtiön johtokunnan päätöstä ja kaiken lisäksi piti mahdottomana saada sitä Helsingissä sijaitsevasta johtokunnan konttorista niin lyhyessä ajassa. Odottamatta vastausta iltaan asti naistyöntekijät kuitenkin lopettivat työnsä jo perjantaiamulla klo 8.00.⁵⁴

Myöhemmin oikeudessa kuultujen työläisten mukaan tämä johtui siitä, että Becker oli lakkouhkauksen saatuaan tullut tunnin kuluttua paperisaliin ja haukkunut naisia ”kanoiksi” ja ärjynyt, että ”Suomessa työläisillä on hyvät oltavat ja mikäli työ ei maistu niin voi lähteä” ja näin naiset olivat lähteneet.⁵⁵ Työmiehen mukaan lakkolaisia oli aluksi kaikki 82 kokoukseen osallistunutta ja luku kasvoi pian vielä kymmenellä. Näin ollen olisivat kaikki paperisalin naiset kahta lukuun ottamatta ryhtyneet lakkoon.⁵⁶ Naisten keskuudessa vallitsi siis erittäin suuri yksimielisyys tilanteen johdosta. Myös tiukaksi asetettu aikataulu kielii joko

⁵³ Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 252 – 253, 260.

⁵⁴ Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

⁵⁵ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1904, Cae:20, LaTA, MMA.

⁵⁶ Työmies 20.9.1904, Turkia.

itsevarmuudesta tai toisaalta siitä, etteivät naiset olleet tottuneet asioimaan välitysportaita pitkin vaan olettivat kenties, että Becker isännöitsijänä voisi päättää kyseessä olevista asioista.

Tuohon aikaanhan lakko oli vielä melko tuntematon työtaistelun muoto, eikä laki tuntenut laillista lakkoa sen nykyisessä merkityksessä. Työntekijöillä ja työnantajilla oli käytössään elinkeinoasetuksen mukainen 14 päivän irtisanomisaika, jonka kuluessa voitiin neuvotella kiistellyistä asioista.⁵⁷ Näinhän naiset eivät nyt toimineet. Valkealan työväenyhdistyksen puheenjohtaja Frans Tila olisi myöhemmin oikeudessa esittämänsä väitteen mukaan paheksunut naisia lakkoa seuraavana iltana, etteivät he käyttäneet tätä 14 päivän irtisanomisaikaa.⁵⁸ Työmies kuvasi alkanutta lakkoa seuraavasti:

”Herrat, ammatintarkastaja, osakeyhtiön warapuheenjohtaja ym. joita tulivat paikalle, eivät tahtoneet sopivasti tietää muuta. Kehottivat waan heitä työhön. Sanoiwa tietäwänsä, että lakkoja tehdään waan ulkomailla eikä meillä, koska ulkomailla owat palkat paljon huonommat kuin meillä. He urkkiwat kuka tyttöjä on ”kiihottanut” ym. Ja sitten he sanoiwat: ”Jos ette mene työhön käsketään heidät wastaamaan oikeuteen” johon he myös seuraawana päiwänä joutuivat.”⁵⁹

Tehtaan johtoporras näyttää siis katsoneen ehkä hieman ylimielisesti, että lakkoja tehdään vain ulkomailla, joissa olosuhteet ovat huonommat. Tämä näyttää kertovan, että lakon mahdollisuus maassamme oli työnantajille kuin ammattientarkastajillekin vielä suhteellisen uusi, eikä siihen oikein osattu vielä suhtautua. On varmaa, että pöytäkirja kovine vaatimuksineen tuli tehtaan johdolle melkoisena yllätyksenä. Samoin se, että naiset toteuttivat uhkauksensa, näyttää saaneen johdon hetkeksi hämilleen. Lisäksi työnantajat näyttävät jo tässä vaiheessa katsoneen, että syynä mielenilmauksiin olisi jonkinlainen ulkopuolinen kiihotus. Naisten ei katsottu omatoimisesti kykenevän tämänkaltaisiin mielenilmauksiin.

2.3. Syytökset Schmitzia kohtaan

⁵⁷ Direktionsprotokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

⁵⁸ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1904, Cae:20, LaTA, MMA.

⁵⁹ Työmies 24.9.1904, Turkia.

Jo samana päivänä, kun lakko alkoi, kutsui tehtaan hallinto tarkastaja Gefwertin itäisen piirin ammattientarkastajana tutkimaan pöytäkirjassa valitettuja oloja. Hän aloitti työnsä välittömästi yhdessä Kymin osakeyhtiön varapuheenjohtajan Ax. Fr. Londenin kanssa. Gefwert kehotti lakkoilijoita palaamaan työhönsä, mutta nämä ilmoittivat seisovansa yhteisessä rintamassa kunnes heidän vaatimuksiin suostuttaisiin. Kymiyhtiön johtaja vuorineuvos Elving oli tuolloin juuri liikematkalla ulkomailla, eikä näin voinut ottaa osaa paikan päällä käytäviin neuvotteluihin ja tutkimuksiin.⁶⁰

Gefwertin syyskuun 16. – 17. päivänä suoritetuissa tutkimuksissa tuli ammattientarkastajien tietoon ensimmäisen kerran väite, että salimestari Schmitz olisi lähennellyt naistyöntekijöitä. Toimitetussa pöytäkirjassahan syytöksiä Schmitzin toimia vastaan ei ollut lainkaan esitetty, vaan kritiikki kohdistui ainoastaan hänen alaiseensa Alma Peltoseen. Eräs naistyöntekijä kertoi, että salimestari olisi yrittänyt suudella häntä, minkä Schmitz kiisti. Toinen kertoi puolestaan, että Schmitz olisi nostanut hänet vyötäisiltä paperipinon päälle istumaan, jotta tämä ylettäisi latomaan papeririisit korkeampaan pinoon. Lisäksi eräs nainen antoi osin epäselvän lausunnon, jonka mukaan Schmitz olisi nostanut hänen hamettaan, mutta muutti todistajan läsnä ollessa kertomustaan niin, että salimestari olisi vain yrittänyt tehdä sillätavoin. Hän demonstroi Gefwertille kädenliikkein mitä Schmitz oli tehnyt, josta Gefwert päätteli tytön ymmärtäneen huonosti suomea osaavan ja jatkuvasti käsillä huitovan Schmitzin tarkoituksen väärin. Schmitz ei itse muistanut tapausta ja kielsi tarkoittaneensa mitään lähentelyä.⁶¹ Myös isännöitsijä Beckerhän oli talvella 1904 kiistänyt Schmitziin kohdistuvat syytökset.⁶² Tarkkaa tietoa ei ole mitä ongelmia Schmitzin ja työntekijöiden välillä tuolloin oli ja kuuliko Beckerkin nyt ensimmäistä kertaa ahdistelusyytöksistä.

Vielä eräs nainen kertoi Gefwertille Schmitzin lyöneen häntä, minkä myös Schmitz myönsi todeksi. Hän oli kerran kertomansa mukaan ”ohimennen nauraen huitaissut tyttöä perään”, tämän vain ”laverrellessa” erään toverinsa kanssa sen sijaan, että olisi tehnyt työtä. Ympäriällä olevat ja asianomaiset olivat kaikki ruvenneet nauramaan ja Schmitz sanoi ottaneensa asian leikin kannalta. Näin asian kulun vahvisti myös tyttö, väittäen tosin, että lyönti aiheutti hänelle kipua. Muuta sanottavaa naisilla ei Schmitzistä ammattientarkastajille ollut, eikä

⁶⁰ Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA: Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 252.

⁶¹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 255; Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

⁶² Kuusankosken työväenyhdistyksen kuukausikokouksen pöytäkirjat 6.3.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittisen puolueet ja järjestöt, TA.

hänen erottamistaan pyydetty. Gefwert katsoi parhaaksi tosin antaa hänelle varoituksen esimiehelle sopimattomasta käytöksestä, ettei ”leikilläänkään” lähentelisi tyttöjä, minkä Schmitz lupasikin.⁶³

Yhtiön johto oli sillä välin myös itse tutustunut vaatimuksiin ja varapuheenjohtaja Londen katsoi 17. syyskuuta johtokunnan puolesta antamassaan vastineessa, että pöytäkirjassa esitettyjä syytöksiä ei ollut tapahtunut ja kiisti jokaisen kohdan. Tutkimuksissa pöytäkirjan ulkopuolelta esille nousseet syytökset Schmitziä kohtaan hän katsoi ammattitarkastajien sanoman mukaan olevan vähäpätöiset ja osaksi toteennäyttämättömät.⁶⁴ Mielenkiintoista on, että ammattientarkastajat katsoivat puolestaan juuri johtokunnan pitäneen syytöksiä vähäpätöisinä.⁶⁵ Sen sijaan Londen puuttui johtokunnan puolesta lakon laittomuuteen. Kyseessä oli juuri elinkeinolain vastainen työtaistelu, eivätkä työntekijät olleet noudattaneet 14 päivän irtisanomisaikaa. Londen oli heti lakon puhjettua huomauttanut työntekijöille, että he olisivat helpommin saavuttaneet tavoitteensa, jos olisivat ensin irtisanoutuneet ja niiden laissa säädetyn 14 irtisanomispäivän aikana keskustelleet sovinnosta tehtaan johdon kanssa.⁶⁶ Työntekijät olivat Londenin mukaan kuitenkin vastanneet, ”ettei siinä tapauksessa lakkoa olisi ollut” ja maininneet, että nimenomaan halusivat lakon avulla vaatia uudistuksia.⁶⁷ Mihinkään vaatimuksiin ei työnantajapuoli siis alkuun suostunut.

Lehdessä mainittu uhkaus lakkolaisten haastamisesta oikeuteen ei ollut vailla sisältöä. Kyseisessä johtokunnan vastineessa 17. päivänä syyskuuta, vaadittiin naisilta vastausta iltapäivään mennessä, olivatko he halukkaita jatkamaan työssä. Ne, jotka anovat Beckeriltä anteeksi erehdystään ja vapaaehtoisesti saapuisivat maanantaina tavallisella ajalla töihin, otettaisiin takaisin ilman mitään seuraamuksia. Kuitenkin 21 yksi naista sanottiin suoraan irti ilman mahdollisuutta palata työhön. Muutkin joutuisivat muutoin haastetuiksi oikeuteen, jossa mahdollisesti tuomittaisiin lain määräämä viidensadan markan sakko.⁶⁸ Selkeää vastausta työssä jatkamiseen ei kuitenkaan työntekijöiltä saatu, joten Londen haastoi saman tien kaikki työsopimuksen rikkojat käräjille. Lisäksi näytti työläisten keskuudessa leviävän tieto, että

⁶³ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 255 – 256.

⁶⁴ Londenin antama vastaus 17.9.1904, Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktiön, KYA.

⁶⁵ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 256 – 257.

⁶⁶ Londenin antama vastaus 17.9.1904, Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktiön, KYA.

⁶⁷ Londenin lähettämä lausunto Helsingin sanomain toimitukselle 7.11.1904, liite, 379.

⁶⁸ Londenin antama vastaus 17.9.1904, Direktions protokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktiön, KYA.

lakon takia pysähdyksissä olevat työtehtävät siirrettäisiin yhtiön kahteen muuhun tehtaaseen.⁶⁹

Samana päivänä, kun Londen esitti lakkolaisille haasteen käräjille, piti Valkealan työväenyhdistys ylimääräisen kokouksen, jossa yhdistys otti harkittavakseen lakon johdon ottamisen ja päätti, ettei naisia päästetä yksin menemään konttoriin selityksiä antamaan. Lisäksi varustettiin lähetystö menemään isännöitsijä Beckerin luokse taivuttelemaan tätä ottamaan hädetyt naiset takaisin töihin. Vastausta pyydettiin syyskuun 24:een päivään mennessä.⁷⁰ Valkealan työväen yhdistyksen miehet seisoivat siis alusta asti tehtaan naispuolisten työntekijöiden tukena. Tämä tuli esille myös seuraavan päivän kokouksessa, jossa päätettiin ”seistä jyrkästi heidän puolellansa niin kauan kun luullaan sovinnon tulevan”.⁷¹ Vaatimusta kovennettiin vielä seuraavana päivänä uhkaamalla antaa ”14 päivän työstä ylössanomus” johon kaikki osallistuvat yhtä aikaa, mikäli vastausta ei saada määrä aikaan mennessä. Tämän varalle valittiin jo 35 henkilöä käsittävä sovittelukomitea.⁷² Valkealan työväenyhdistys näytti siis kokonaisuudessaan olevan valmis ryhtymään koviinkin toimiin lakkolaisten puolesta, mutta näyttää halunneen välttää tällä kertaa laittomia työtaistelun muotoja.

Kuinka kaksi muuta Kymi-yhtiön tehdasta suhtautui tässä vaiheessa tapahtumiin? Kymintehtaalaiden työväenyhdistys otti asian käsiteltäväkseen jo ensimmäisenä lakkopäivänä perjantaina. Lakko hyväksyttiin yhdistyksessä viimeisenä työtaistelukeinona, tosin sillä ehdolla että irtisanominen tapahtuisi laillisessa järjestyksessä. Naisten toimille annettiin siveellinen tunnustus.⁷³ Syyskuun 18. päivänä pitivät kaikki kolme työväenyhdistystä sekä paikkakunnan nuoriso- ja raittiusseura yhteisen kokouksen Kuusankosken työväenyhdistyksen talossa. Paikalla vallitsi vilkas mielipiteiden vaihto, sillä kokouksen

⁶⁹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 257; Kuusankosken Työväen yhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 20.9.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA; Kymintehtaalaiden työväenyhdistyksen ylimääräisen kuukausikokouksen pöytäkirja 19.9.1904, KTTY.

⁷⁰ Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirja 17.9.1904, kansio C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁷¹ Valkealan työväenyhdistyksen ylimääräisen kuukausikokouksen pöytäkirja 18.9.1904, kansio C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁷² Valkealan työväenyhdistyksen ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 19.9.1904, kansio C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁷³ Kymintehtaalaiden työväenyhdistyksen ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 16.9.1904, KTTY.

aluksi oli Frans Tila äänestyksen jälkeen valittu pitämään alustava puhe aiheena olevasta työläisnaisia uhkaavasta prostituutiosta ja siveellisyydestä.⁷⁴

Tilan puhe kirvoitti kiivaan keskustelun ja kokouksessa tultiin siihen käsitykseen, että aihe on tärkeä ja ollut pimennossa, mutta tulevaisuudessa nostetaan uudelleen keskusteltavaksi. Viitattiinko prostituutiolla alueen naisiin vai ylipäätään Suomen työläisnaisia uhkaavana kohtalona ei tule pöytäkirjasta ilmi. Kenties juuri alustuksen kiihottamana kuitenkin tuomittiin voimakkaasti Voikkaan tehtaan esimiesten ”hyvin räikeä ja huono” toiminta lakkoilevia naistyöntekijöitä kohtaan sekä annettiin naisten vaatimuksille täysi tuki. Huomattavaa on kuitenkin, ettei kokouksessa ollut paikalla montaakaan naista, mitä myös pahoiteltiin. Olihan puheenaiheena juuri lakko ja heitä uhkaava siveettömyys. Lisäksi kehoitettiin yhdistysten väliseen yhteistyöhön sekä ”myönnyttiin täydellisesti auttamaan niitä (lakkolaisia) myös, jos niin tulisi tarvis”.⁷⁵ Näyttää siis siltä, että myös Kuusankosken ja Kymintehtaalalaisten työväenyhdistys oli alusta asti valmis äärimmäisiin toimiin, kenties jopa ryhtymään lakkoon naapuritehtaan työtoverien vuoksi.

Aiheena prostituutio oli tuohon aikaan pinnalla kytkeytyen juuri tehdaskaupunkien syntymisen mukanaan tuomaan ilmapiiriin muutokseen. Prostituutio kosketti useimmiten työläisnaisia, osaksi juuri vanhemmilta perityn kurjuuden takia. Heidän joukostaan löytyi kuitenkin myös aktiivisia vastustajia, jotka näkivät prostituution työväestön ongelmana ja ihmisarvoa loukkaavana kapitalismin tuloksena.⁷⁶ Etenkin sosiaalidemokraattisten naisten puheissa ilmeni syyttävä asenne ”vapaata rakkautta” ja kaksinaismoraalia vastaan. Työläisnaisten voimahahmot Hilja Pärssinen ja Miina Sillanpää pitivät köyhälistö- ja työläisnaisten huonoa palkkaa ja kohtelua syynä prostituutioon ajautumiselle. He julistivat, että säätyläismiehet ottivat vaimokseen naisen omasta säädystä, mutta samalla myös oikeuden käyttää seksuaalisesti hyväkseen alempien väestöryhmien nuoria naisia. Tätä kaksinaismoraalista käytöstä katsottiin myös sivistyneistön naisten ja osan kirkonmiehistäkin suojelevan.⁷⁷

⁷⁴ Kuusankosken, Kymin tehtaalalaisten ja Walkealan yhdistyksien yhteisen kokouksen pöytäkirja (mukana nuorisoseura ja raittiusseura) 18.9.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁷⁵ Kuusankosken, Kymin tehtaalalaisten ja Walkealan yhdistyksien yhteisen kokouksen pöytäkirja (mukana nuorisoseura ja raittiusseura) 18.9.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁷⁶ Haapala 1986, 173.

⁷⁷ Rajainen 1973, 106; Sulkunen 1989 38 – 41.

Tilan pitämän puheen jälkeisissä kokouksissa Schmitzia syytettiin yhä voimakkaammin seksuaalisesta häirinnästä. Hänen mm. katsottiin epäsiiveillisesti rääkänneen naisia.⁷⁸ Tilan puhe oli myös osaltaan vaikuttamassa, kun työnantajat katsoivat, että lakkolaisten toimet olivat kiihotuksen tulosta. Ylipäätään tehtaan johto personoi työväestölle haitallisen kiihotuksen juuri puheenjohtaja toimineeseen Tilaan sekä J. A. Dominiin. Yhdistystä perustamassa ollut johtokunnan jäsen ja aktiivi (mm. rahastonhoitaja) J. A. Domin ei kuulunut Tilan tavoin myöskään yhtiön palkkalistoille vaan oli räätälimestari. Kuitenkin hänen allekirjoituksensa ja kädenjälkensä näkyivät voimakkaasti yhdistyksen pöytäkirjoissa, jotka koskivat lakkotapahtumia.⁷⁹ Johtokunnan asenne kuulostaa tätä taustaa vasten sikäli ymmärrettävältä. Tila itse ei ollut vielä ehtinyt asua paikkakunnalla kauaakaan. Hän lieneekin ollut jonkinlainen työväenaatteesta innostunut kiertelevä työmies, joka harrasti myös agitaatiotoimintaa.

2.4. Ensimmäinen erä työntekijöille

Tilanne kuitenkin ratkesi yllättäen, kun ulkomailla liikematalla ollut Elving lähetti 20. syyskuuta sähkösanoman (Becker välitti sen työntekijöille), jossa hän lupasi selvittää epäkohdat heti palattuaan ja haluavansa, että haaste peruutetaan. Näin myös tehtiin. Jo tässä vaiheessa johtokunta lupasi rajata työajan aamukuudesta iltakuuteen. Mikäli lajittelua illalla vielä riittäisi, saisivat halukkaat jäädä ylitöihin. Lisäksi työstä määrääjäksi erottaminen rangaistuskeinona poistettiin. Sen sijaan Elving ei katsonut voivansa erottaa Peltosta tai Schmitzia lopullisesti. Schmitzin eroa ei tosin ollut ainakaan virallisesti työväen puolelta vielä edes pyydetty. He olivat kyllä kumpikin itse pyytäneet eroa, mutta johtokunta oli evännyt sen. Tärkeänä voittona työläisille voidaan kuitenkin pitää sitä, että Peltonen lomautettiin siksi ajaksi, kunnes Elving selvittäisi tapahtumat. Myöskään irtisanottuja 21 lajittelijatarta sekä aikaisemmin erotettuja kahta tyttöä ei otettu takaisin töihin, vedoten lakon laittomuuteen.⁸⁰

⁷⁸ Valkealan työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 21.9.1904, kansio C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA; Työmies 24.9.1904, Turkia.

⁷⁹ Tehdas-yhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys, Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 325; Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1904 – 1905, C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁸⁰ Direktions protokoll 20.9.1904, Direktions protokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

Naiset kuitenkin suostuivat tähän tarjoukseen ja työt alkoivat uudelleen. He todennäköisesti luottivat siihen, että Elving palattuaan lokakuun puolivälissä selvittäisi loputkin epäkohdat. Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirjoista käy ilmi, ettei näiden irtisanottujen naisten avustamisen katsottu olevan vielä tarpeellista. Todennäköisesti taloudellista avustusta yhdistys ei olisi pystynytään juuri antamaan.⁸¹ Johtokunta näyttää siis nyt myöntäneen, toisin kuin paria päivää aikaisemmin, että sovitusta työajoista oli lipsuttu, ainakin alkamis- ja loppumisajankohdan suhteen.

Osaltaan tilanteen raukeamiseen saattoi vaikuttaa myös työväenyhdistysten yhteinen rintama lakkolaisten puolesta sekä Valkealan työväenyhdistyksen uhkaus yhteisestä irtisanomisesta. Yhteiset keskustelutilaisuudet oli varmasti pantu johtokunnassa merkille. Vaikka järjestäytymisaste ei tuolloin ollut vielä kovin korkea, olivat työväenyhdistykset suunnannäyttäjiä myös niihin kuulumattomille jotka yleensä toimivat sen päätösten mukaisesti. Tästä oli saatu esimerkkiä Kuusankosken työväenyhdistyksen järjestämistä lakoista vuonna 1903. Työväenyhdistysten puhujatilaisuuksia kuuntelemaan osallistui usein myös yhdistykseen kuulumattomia työntekijöitä. Tosin kokouksissa yritettiin pitää linjaa, ettei yhdistykseen kuulumattomat olisi paikalla. Yhdistykset tuskailivatkin useasti jäsenmaksujen puolesta, sillä moni oli jättänyt ne joko kokonaan tai osittain maksamatta.⁸² Nämä maksamattomat jäsenmaksut heikensivät yhdistysten taloutta ja kykyä käydä työtaisteluita. Työväenpuolueen puoluehallinto tuskailikin, että työläisten oma henkilökohtainen etu ajaa kollektiivisen edelle ja yhdistyksistä ollaan helposti eroamassa heti kun omat konkreettiset tavoitteet on saavutettu.⁸³

Ensimmäinen vaihe lakosta kesti siis noin viikon, 16. – 22. syyskuuta. Naiset palasivat töihin, mutta hieman napisten siitä, että heitä tarkkailtiin esimiesten toimesta. Työmies katsoi 24.9, että ”woitto tuli”. Lehden mukaan yhteishenki oli valtava, koska kaikki kannattivat lakkoa. Työväenyhdistysten jäsenmäärän lehti toteaa samassa numerossa lisääntyneen sadoilla, mihin kannattaa lehden linjan huomioon ottaen suhtautua kriittisesti. Todennäköisesti myös yhdistykseen kuulumattomat kannattivat sen toimia, mutta jäsenmaksuja tuskin saatiin

⁸¹ Valkealan työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 21.9.1904, kansio C1, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁸² Valkealan työväenyhdistysten pöytäkirjat 1904 – 1906, kansio C1, Voikkaan ty. sekä Kuusankosken työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1904 – 1906, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁸³ Puoluehallinnon toimeenpanevan kokouksen pöytäkirja 22.5.1905, CA1, sosiaalidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

hirveästi enempää. Lähinnä lehti agitoi järjestäytymisen puolesta, sillä ”Tehdas, jossa he työskentelevät on osa suuresta trustista. Siksi on heidän järjestyttävä”.⁸⁴ Jäsenmäärä lienee kuitenkin noussut jonkin verran, sillä myös Elving puhui marraskuun alussa ”isohkosta joukosta”, joka liittyi naisten järjestämän lakon jälkeen Valkealan työväenyhdistyksen jäseniksi.⁸⁵ Myös Becker oli huomannut miestyöntekijöiden seisovan naisten tukena ja hän ilmoittikin siitä johtokunnalle.⁸⁶

Syyskuun lopulla työt siis jatkuivat normaalisti ja Elvingin paluuta paikkakunnalle odoteltiin. Rauhoittuminen oli kuitenkin vain näennäistä. Voikkaata näyttää ohjanneen voiton tunne, sillä jo heti lakon päättymistä seuraavana päivänä 21. syyskuuta keskusteli työväenyhdistyksen johtokunta kokouksessaan mahdollisuudesta kertoa Elvingille hänen palattuaan Schmitzin epäsiiveellisestä käytöksestä. Tämä oli ensimmäinen kerta syksyllä, kun ”tapaus Schmitz” nostettiin pöydälle Valkealan työväenyhdistyksen kokouksessa. Asia päätettiin kuitenkin siirtää seuraavaan istuntokertaan.⁸⁷ Yhdistys päättikin 2. lokakuuta pitämässään kokouksessa yksimielisesti ”antaa ilmi” Schmitzin käytös Elvingille ja samalla vaadittiin jyrkästi hänen erottamistaan. Syyksi katsottiin Schmitzin ”törkeä, epäsiiveellinen, haureellinen, väkivaltainen ja räökkäävä” käytös naisia kohtaan. Kokous määräsi lähetystön viemään vaatimusta ”määrättyyn paikkaan” ja vastausta pyydettiin viikon kuluessa perille saapumisesta.⁸⁸ Todennäköisesti Elvingin tarkka saapumispäivämäärä ei ollut tuolloin vielä ainakaan työläisten tiedossa, sillä Elving palasi vasta kuun puolivälissä. Lisäksi lokakuun alussa Valkealan työväenyhdistys tilasi Sosiaalidemokraattiselta puolueelta mielenosoituksissa leviteltäviä kirjoja useamman sadan, mikä kertoo, että paikkakunnalla liikehdistettiin tälläkin saralla aktiivisesti.⁸⁹

Työläiset näyttävät vastausta odottaessaan ottaneen asiakseen häätää myös Peltosen pois paikkakunnalta jo ennen Elvingin paluuta. Eihän ollut varmaa erottaisiko Elving hänet. Ainakin muu johtokuntahan oli ajatukseen suhtautunut nihkeästi. Becker ilmoitti

⁸⁴ Työmies 24.9.1904, Turkia.

⁸⁵ Elvingin lähettämä lausunto Helsingfors-Postenin toimitukselle 8.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 330.

⁸⁶ Beckerin kirje johtokunnalle 28.9.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

⁸⁷ Valkealan työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 21.9.1904, kansio C1, Voikkaan ty. työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁸⁸ Valkealan työväenyhdistyksen varsinaisen kuukausikokouksen pöytäkirja 2.10.1904, kansio C1, Voikkaan ty. työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

⁸⁹ Valkealan työväenyhdistyksen Suomen työväen puoluehallinnolle lähettämä kirje 10.10.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjoja 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

johtokunnalle 6.lokakuuta lähettämässään kirjeessä työntekijöiden tekemistä kunnianloukkauksista erityisesti Peltosen asunnon ympärillä. Asunnon ulkopuolella oli ammuttu käsiaseilla, mutta ketään ei vielä ollut pidätetty ja poliisia vasta kaivattiin paikkakunnalle. Laukaukset oli oletettavasti tarkoitettu uhkauseksi Peltoselle, mikäli hän ei jättäisi työtään ja muuttaisi pois paikkakunnalta.⁹⁰

Uhkaukset näyttävätkin onnistuneen, sillä jo ennen Elvingin paluuta oli Peltosen irtisanoutuminen hyväksytty sekä hän oli muuttanut pois paikkakunnalta. Ammattientarkastajien kysyessä, oliko johtokunta tässä vaiheessa havainnut raskauttavia todisteita Peltosta vastaan, vastasi se, ettei mitään erityistä ollut käynyt ilmi, mutta jotta mahdollisimmassa määrin myönnyttäisiin työntekijöiden vaatimuksiin, oli Peltoselle maksettu täysi palkka ja hänen oli annettu lähteä. Peltonen oli itse pitänyt myös tätä edullisimpana vaihtoehtona.⁹¹ Syynä pikaiseen lähtemiseen saattoi osaltaan vaikuttaa työläisten uhkaava käytös häntä kohtaan, sillä aikaisemmin johtokunta ei ollut hyväksynyt hänen lähtöään. Tarkempaa tietoa hänen lähtönsä syistä tai määränpäästä eivät johtokunnan tai työväenyhdistysten pöytäkirjat kerro.

Lokakuun 15 päivänä matkaltaan palannut Elving vahvisti johtokunnan puolesta, että naisten vaatimuksiin oli suostuttu. Häädetyt naiset otettiin takaisin töihin. Ankaria järjestyssääntöjä hän perusteli työn huonolaatuisuudella, jonka tähden niiden tarve oli ainoastaan väliaikainen. Julkilausuttujen ja jo käyttöön otettujen vaatimusten lisäksi naistyöntekijöiden palkkausta parannettiin siten, että ylitöistä maksettiin 50 % korotus. Korotuksesta kuultuaan ilmoittautuikin heti 50 naista vapaaehtoisesti ylitöihin milloin oli tarpeen. Naiset olivat nimittäin myös tuoneet Beckerille julki huolensa, jonka mukaan heidän päivän urakasta saama palkkansa ei riittänyt toimeentuloon. Tämän oli Beckerkin pannut merkille ja hänen huomionsa mukaan päivän urakasta useat naiset eivät välttämättä saaneet enää edes 1 markkaa aikaisempaan jopa yli 2 markkaan verrattuna.⁹² Työolot olivat siis myös palkkauksen osalta huonontuneet, vaikka toisin oli aikaisemmin luultu. On siis melko todennäköistä, että tämä oli eräs painavimmista syistä levottomuuksiin. Monissa

⁹⁰ Beckerin kirje johtokunnalle 6.10.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

⁹¹ Direktionsprotokoll 15.10.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 265.

⁹² Direktionsprotokoll 15.10.1904, Direktionsprotokoll 1904 -1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Beckerin kirje johtokunnalle 6.10.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto.

myöhemmissä historiikeissa⁹³ on naisten palkankorotusta pidetty ikään kuin tehtaan ”lahjana” naisille, jota he eivät olleet edes vaatineet. Tämä pitääkin siltä osin paikkansa, että vaatimusta ei ollut kirjattu naisten tekemään pöytäkirjaan, mutta Beckerin johtokunnalle lähettämästä kirjeestä käy ilmi, että naiset olivat asiassa kääntyneet myöhemmin suoraan hänen puoleensa.

Myös irtisanomiskäytäntöön tehtiin muutoksia. Tästä lähtien irtisanomisoikeus oli ainoastaan yhtiön johdolla. Lisäksi lajittelusalia päätettiin laajentaa. Myös Schmitz oli sanoutunut itse irti painostuksen alla ja oli valmis jättämään työnsä, kunhan tilalle saataisiin vain pätevä henkilö. Tehdas suostui eroon ja etsikin pätevää henkilöä lehti-ilmoituksin niin koti- kuin ulkomailla. Schmitzin irtisanomisaika päättyi tehtaan mukaan kolmen kuukauden päästä 15. tammikuuta, ja koska ilmoitukseen ei heti ollut tullut vastauksia, oli Elving pyytänyt Kymin tehtaasta lainaksi salimestarin täyttääkseen mahdollisimman pian lupauksen toisen henkilön hankkimiseksi hänen tilalleen. Sellainen olikin luvattu, mutta asiaa ei kuitenkaan saatu Kymintehtaalla järjestetyksi. Schmitz jäi siis toistaiseksi virkaan kunnes hänen irtisanomisaikansa umpeutuisi.⁹⁴

Ensimmäisen erän lakosta voidaan kuitenkin sanoa päättyneen työläisten täydelliseen voittoon ja tilanteen olisi näin luullut rauhoittuvan. Lokakuun 16. päivä pidettiin suuri voitonparaati, jossa laulettiin työväenlauluja ja pidettiin ”agitsoonia”. Tilan mukaan läsnä oli 1000 henkeä, jotka lausuiivat ”jyrkän tottelemattomuuden niitä lakeja kohtaan joita luokkaeduskunta on laatinut”.⁹⁵ Voitonparaatista huolimatta lähetettiin puoluehallinnolle vielä 19.10 sähkösanoma jossa kysyttiin, että ”tehdäänkö heti lakko vaiko 14 päivän irtisanominen” Tilanne oli sähkösanoman mukaan kireä koska miehiä oli irtisanottu ilman ”ylössanomista”. Tämä koski todennäköisesti vain yksittäisiä työmiehiä, mutta kertoo osaltaan lakkovalmiudesta Voikkaalla.⁹⁶

2.5. Oikeutettuja vaatimuksia?

⁹³ ks. esim. Talvi 1979, 345.

⁹⁴ Direktionsprotokoll 15.10.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 265.

⁹⁵ Frans Tilan Valkealan työväenyhdistyksen puolesta allekirjoittama kirje Suomen työväenpuolueelle 28.10.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

⁹⁶ Harjun asemalta lähetetty allekirjoittamaton sähkösanoma sosialidemokraattiselle puolueelle 19.10.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

Palataan vielä hetkeksi naisten alkuperäisiin vaatimuksiin ja ajassa hieman taaksepäin. Olivatko naisten ne sitten oikeutettuja ja kuinka todenperäisiä olivat heidän esittämänsä epäkohdat? Ammattientarkastajien näkökulmasta vakavia rikkomuksia ei näyttänyt tapahtuneen. Hjelt oli pöytäkirjan kirjoittamisen aikaan työmatkalla Ruotsissa ja Ahvenanmaalla, mutta hänellä oli ennen vuorineuvos Elvingin lokakuun puolivälissä tapahtunutta paluuta hyvää aikaa ottaa selvää pöytäkirjan vaatimuksista.⁹⁷

Tutkittaessa työaikojen pituutta, hän käytti apunaan palkkaluetteloita, joista ilmeni, että useimpien naisten työpäivä ei ollut edes 10½ tuntinen. Muutaman kerran oli työt aloitettu jo klo 4 aamulla, mikä saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että päivät tuntuivat varsin pitkiltä. Yhtiön mukaan se oli edellisenä vuona kärsinyt suuria tappioita paperinlajittelussa sattuneiden virheiden vuoksi. Sen tähden oli rangaistusmääräys otettu käyttöön, mutta sitä käytettiin harvoin koko laajuudessaan. Paperinostajien valitusten johdosta ja työntekijöiden oikeusturvan tähden merkittiin nyt jokaiseen paperikääröön lajittelijan nimellä varustettu lappu, jotta reklamaatiossa tiedetään kenelle käärö palautetaan. Myöskään syytteet suosimisesta paperinlajittelussa, sekä Alma Peltosen puolueellisuudesta eivät täysin vakuuttaneet Hjeltiä, vaikka hän myönsikin, ettei voinut olla itse joka päivästä työtä seuraamassa.⁹⁸

Tehtaan johto itse oli erittäin tyytyväinen Peltosen, kuten edellä on kerrottu. Sen mukaan ennen Peltosen nimittämistä järjestys oli ollut puutteellinen, eikä yleistä työnjakoa ollut noudatettu. Kahden työntekijän irtisanomisesta tehtaan konttori ilmoitti, että heidät oli erotettu jatkuvien myöhästymisien takia, joihin varoituksetkaan eivät olleet tehonneet. Hjelt katsoi kuitenkin työntekijöiden menetelleen oikein antaessaan päällystölle otteen pöytäkirjaan merkityistä parannusehdotuksista, mutta toimineen väärin antaessaan johtokunnalle, niin vähän aikaa vastata vaatimuksiin. Johtokunnan jäsenten oli nimittäin matkustettava ympäri maata pääkonttoriin Helsinkiin yhteisen pöydän ääreen tekemään päätökset. Tämä oli ammattientarkastajien mukaan pakollista varsinkin silloin kun kyse oli ”laajalle ulottuvien muutosten vaatimisesta” kuten nyt esim. Peltosen erottamisen suhteen.⁹⁹

⁹⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 257 – 258.

⁹⁸ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 258 – 262.

⁹⁹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 262 – 263; Direktions protokoll, 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

Beckerin johtokunnalle lähettämästä kirjeestä käy myös ilmi, että työläiset pitivät Peltosta epämoraalisena, koska hänellä oli lapsia. Papintodistuksen mukaan hän oli kuitenkin täysin kunniallinen, joten varsinaisista avioliiton ulkopuolisista lapsista tuskin oli kyse. Työläisten keskuudessa kiersi myös huhu jonka mukaan hänen tulonsa olisivat myös olleet paljon muita suuremmat (palkkaus kertyi osaksi urakkapalkoista) ja niihin hän ei olisi päässyt ilman, ettei Schmitz olisi ollut hänen ”hanskassaan”. Beckerin mielestä Peltonen taas vastasi työteholtaan kahta tavallista lajittelijaa. Hän epäili naisten vihan johtuvan kateudesta, sillä ylilajittelijana Peltonen tienasi hieman parempaa palkkaa (tosin vähemmän kuin huhut kertoivat) ja teki vielä lisäksi ylitöitä myös sunnuntaisin. Peltonen itse epäili naistyöntekijöiden nurjamielisyyden johtuvan siitä, että hän tavallisesta lajittelijasta ylilajittelijaksi kohottuaan oli lopettanut ”toverillisen suhteen” lajittelijoihin, eikä ollut mm. käynyt heidän huvitilaisuuksissa.¹⁰⁰

Juuri sunnuntaityö oli varmasti yksi syy, mikä lisäsi epämoraalisyytteitä häntä kohtaan. Kenties hän oli myös jäänyt leskeksi ja näin yksinhuoltajaksi, mikä lisäsi entisestään paineita häntä kohtaan. Moraaliset kysymykset kun olivat hyvin tulenarkoja tuohon aikaan ja tämä yhdistettynä Peltosen kohoamiseen muita parempaan työasemaan sekä tiukentunut salikuri oli omiaan herättämään vihamielisiä ja kateellisiakin tunteita häntä kohtaan.

Lisäksi moni salin naisista näytti olevan ”tyttö”¹⁰¹ nimityksistä päätellen melko nuorta iältään ja siten kenties vielä tehdastyöhön ja sääntöihin tottumaton. Vielä 1800-luvun lopulla oli tehtaiden paperinlajittelussa yleisesti töissä jopa 10-vuotiaita tyttöjä, mutta aloittamisikä tehtaissa vakiintui kuitenkin rippikoulun jälkeiseen 15 ikävuoteen. Tällöin saatiin lähteä töihin vieraaseenkin paikkaan.¹⁰² Voikkaankin naiset aloittivat työnteon tehtaassa keskimäärin 15-vuotiaina.¹⁰³ Juuri Voikkaan tehtaalla nuorten 15 – 17 vuotiaiden tyttöjen osuus olikin tilaston mukaan huomattavan suuri vuonna 1905¹⁰⁴, joten todennäköisesti heitä oli jo runsaasti myös edellisenä vuonna. Nuorten ja kokemattomien lajittelijattarien määrä oli varmaan osaltaan juuri aiheuttanut työn laadun heikkenemistä ja samalla myös tehokkuuden vähenemisen. Tämä osaltaan heijastui suoraan työläisten pienentyneissä, osaksi urakkoihin sidotussa palkoissa.

¹⁰⁰ Beckerin kirje johtokunnalle 6.10.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹⁰¹ Esim. Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 263.

¹⁰² Oksanen 1957, 25; Haapala 1986, 45.

¹⁰³ Pitkänen 1978, 15.

¹⁰⁴ Talvi 1979, 321.

Tässäkin tapauksessa näyttää työntekijöiden sekä ammattientarkastajien näkemykset eroavan suuresti toisistaan. Tehtaan johto taas myötäili tarkastajien näkemyksiä. Lisäksi he katsoivat levottomuuksien johtuneet alusta saakka pitkälti ulkopuolisesta agitoinnista, jota alueelle saapuneet tilapäiset esitelmänpitäjät harjoittivat. Erittäin negatiivisesti tehtaanjohto suhtautui Tilaan ja Dominiin, jotka persoonallaan näyttivät vahvasti ohjailevan Valkealan työväenyhdistystä ja samalla tehtaalaisia. Yhdistyksen tilojen sijaitsemista tehtaan alueen ulkopuolella painotettiin myös johtajiston puheissa, yritettäessä luoda kuvaa, jonka mukaan tehtaan työläiset eivät olleet vahvassa sidoksessa yhdistykseen.¹⁰⁵ Näyttää lisäksi siltä, että ilmapiiri oli salissa todellakin muuttunut Peltosen nimittämisen myötä kurinalaisemmaksi kuin aikaisemmin ja tämä aiheuttanut närkästystä. Johdon mielestä uusi järjestys toimi hyvin. Työntekijä vaativat ”työnvapautta”¹⁰⁶ saliin, mikä tarkoitti juuri vapaampaa ilmapiiriä. Toisaalta tehdasolojen ei voida katsoa olleen mitenkään poikkeuksellisen ankaria tuona aikana. Eräs levottomuuksia herättävä tekijä on varmaan ollut juuri naisten ja tyttöjen pienet ansiot sekä niiden kertyminen osaksi urakkapalkkana. Tämä oli omiaan herättämään kateutta tehokkaampia ja paremmin ansaitsevia työntekijöitä, kuten Peltosta kohtaan.

Mikä ajoi naiset sitten käyttämään laitonta lakkoa aseena vaatimuksilleen? Halukkuutta saattoi edesauttaa edelliseltä vuodelta saadut hyvät kokemukset lakkoilusta. Kuusankosken työväenyhdistyshän oli lakkoillut lyhyesti kyseisenä vuonna useamman kerran ja saavuttanut voittojakin. Alun hapuilun jälkeen yhdistys oli ottanut mallia ulkomailta ja toimintamuotoa pidettiin keskeisenä painostuskeinona vaatimusten läpiviennille. Syyksi lakkoiluun ei tarvittu aina palkkariitaa vaan sillä tavoin ruvettiin vaatimaan luokkatietoisesti myös muitakin asioita, kuten parempia työoloja ja järjestyssääntöjä.¹⁰⁷ Kuitenkin Voikkaan tapauksessa näyttää myös siltä, että vaatimusten taustalla ainakin Peltosta kohtaan löytyy osaltaan juuri edellä mainittua kateutta ja katkeruutta hänen menestyksestään sekä urallaan että rahallisesti. Nämä kateuden tunteet ilmenivät sitten kapinointina järjestyssääntöjä ja työoloja kohtaan.

Vaikka Voikkaan tehtaan naisten lakko koettiin Kuusankosken työväenyhdistyksessä oikeutetuksi, virisi siellä lokakuun alussa laaja keskustelu kuinka lakot saataisiin ylipäätään vähenemään. Kuusankosken yhdistyksessä oli jo pitkään puhuttu heikosta järjestytymisasteesta, sekä tiedostettiin, ettei yhdistyksellä ollut varoja käydä pitkää

¹⁰⁵ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 325 – 326.

¹⁰⁶ Beckerin kirje johtokunnalle 6.10.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹⁰⁷ Talvisto 1994, 49.

lakkotaistelua. Se halusikin levittää Voikkaalle ja Kymintehtaalaisille eräänlaista poliittiseen realismiin nojautuvaa varovaisuutta. Se ei kuitenkaan johtanut puhetta pidemmälle muualla, sillä lokakuun lopulla Voikkaan tehtaan miehet ryhtyivät toimiin Schmitzin poistamiseksi.¹⁰⁸

3. Lakon toinen vaihe

3.1. Tilanne kiristyy jälleen

Samaan aikaan, kun johtokunta etsi uutta salimestaria, matkusti Hjelt lokakuun 22. päivä tehtaalle ottamaan selvää olivatko työntekijöiden mielet nyt rauhoittuneet. Siltä näyttikin, sillä Hjelt ei kuullut työntekijöiden puolelta minkäänlaisia valituksia. Työläiset odottivat Schmitzin pikaista lähtemistä paikkakunnalta. Gefwertin hänelle antaman varoituksen jälkeen Schmitzin käytöksessäkään ei ollut enää työntekijöiden puolelta mitään huomautettavaa, ainakaan ammattientarkastajille. Lisäksi isännöitsijä Becker näytti Hjeltille piirustukset suunnitellusta paperisalin laajennuksesta, jonka tarkoituksena oli estää paperimäärien kasautuminen ja siitä ajoittain syntyvä kiire, joka oli osaltaan aiheuttanut työn jäljen heikkolaatuisuutta.¹⁰⁹

Kuitenkaan kaikki asiat eivät ammattientarkastajan mielestä olleet kulkeneet positiiviseen suuntaan. Työsalissa ei nimittäin Hjeltin mielestä vallinnut enää samanlainen mallikelpoinen järjestys kuin Peltosen ollessa vielä virassaan. Työntekijät esim. hyräilivät eri lauluja, häiriten näin toisten paperin lukemista. Hjeltin huomautettua tästä Schmitzille, totesi salimestari, ettei hän voinut, eikä enää tahtonutkaan tehdä asialle mitään. Niinpä Hjelt arveli tilanteen jälleen parantuvan, kunhan uusi salimestari saapuisi. Naiset näyttivät olevan ammattientarkastajan silmissä mitä enimmässä määrin tyytyväisiä tilanteeseen. Hjelt katsoikin tilanteen olevan rauhallinen ja matkusti pois paikkakunnalta vain kahdeksaa päivää ennen kuin tapahtumat saivat uuden käänteen.¹¹⁰

¹⁰⁸ Kuusankosken työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 4.10.1904 sekä kuukausikokouksen pöytäkirja 9.10.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA; Talvisto 1994, 54 – 55.

¹⁰⁹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 265 – 266.

¹¹⁰ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 266 – 267.

Vaikka Schmitzin tehtaasta poistumisen takarajaksi tehdas oli näyttänyt asettaneen 15. päivän tammikuuta, eivät työläiset malttaneet odottaa niin pitkään. Tietoa Hjeltin lähdön jälkeisen viikon tapahtumista on niukasti, mutta ilman ennakkovaroitusta saapui lokakuun 31. päivän aamuna tehtaan konttoriin lähetystö, joka tuttuun tapaan antoi isännöitsijä Beckerille sanamuodoltaan seuraavanlaisen kirjeen:

”Herra översti Becker

Tämän kautta me koko Woikaan tehtaan työväki vaadimme, jo tehdyn vaatimuksen nojalle, että salimestari Herra Smitz poistetaan 24 tunnin kuluttua virastaan, siitä lukien, kun tämä vaatimus on Herra Everstille jätetty. Koska herra Smitz on jo oikeutettu menemään niitten päätöksien yli, jotka Herra Wuorineuvos Elvinki vahvisti, työväen valitsemalle lähetystölle, nimittäin että kaikki hädetyt naiset saavat olla entisissä töissään, ja nyt niitä on jo muutettu useampia, ja tämän kaiken luemme Herra Smitzin rettelöimiseksi – Ja kun Herra Smitz on syyllinen niin törkeään epäkohtaan; niin katsomme jo kyllin että hänen on jo aika poistua, koska eräässä teollisuuslaitoksessa tämmöisen syyn tähden; niin katsottiin hän parhaaksi siirtyä koko Suomesta pois aina Englantiin asti. –

Kunnioitten

Koko tehtaan työväki”¹¹¹

Tällä kertaa vaatimus on jätetty koko tehtaan työväen nimissä. Ammattientarkastaja Gefwert ja Hjelt saapuivat paikkakunnalle Elvingin kutsumana heti seuraavana päivänä, vain viisi tuntia ennen sitä aikaa, kun Schmitz oli määrätty poistettavaksi tehtaasta. He aloittivat heti tapahtumien selvittämisen. Samoin paikalle saapui kutsusta myös Valkealan kruunuun nimismies Andersin kaksi poliisimiestä seuranaan, myös Elvingin kutsumana, sillä alueella oli alkanut kiertää huhu, jonka mukaan työläiset olivat valmiit poistamaan Schmitzin tehtaalta vaikka väkisin.¹¹² Kaikkien tehtaalaisten mielipidettä kirjeen sisällöstä oli tuskin pystytty kysymään, eikä kyseisestä kirjeestä löydy mainintaa työväenyhdistyksen pöytäkirjassa vaan se on liitteenä johtokunnan papereissa sekä kopioituna pääkohdiltaan ammattientarkastajien

¹¹¹ Direktions protokoll 1.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 -1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

¹¹² Direktions protokoll 1.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 269 – 271.

selontekoon. Selvästi näyttää kuitenkin siltä, että tehtaan miespuolinen osa oli viimeistään nyt omaksunut koviinkin otteisiin valmiin toimintalinjan.

Tuttujen siveellisyyteen viittaavien ”törkeiden epäkohtien” (syytökset näyttävät juontavan juurensa Gefwertin 16. – 17. syyskuuta suorittamiin kuulusteluihin, jolloin siveellisyssyytökset Schmitzia vastaan tulivat ilmi.) lisäksi Hjelt ei ollut saanut valituksia Schmitzin käytöksestä käytyään tehtaalla kahdeksaa päivää ennen kirjeen julkaisemista. Työläiset katsoivat myös Schmitzin mielivallaksi takaisin otettujen naisten siirtämisen paperinlajittelusta pahvinlajitteluun. Työläiset uskoivat Schmitzin tietäneen pahvinlajittelun loppumisesta ja näin saavan naiset irtisanottua kiertoteitse. Hallinto ilmoitti kuitenkin, ettei Schmitz voinut käskynalaisena henkilönä tietää, että pahvivilauksia saapui tuolloin vähän ja se sen tähden joksikin aikaa lakkautettaisiin.¹¹³ Tämä ei kylläkään kuulosta kovin uskottavalta, sillä jos työntekijät olivat tietoisia pahvinlajittelun hiipumisesta, niin Schmitzin esimiehenä täytyi olla myös tästä tietoinen.

Joka tapauksessa kaksi aikaisemminkin pahvia lajitellutta naista oli niihin hommiin siirretty ja hallinnon ilmoitettua pahvinvalmistuksen loppumisesta sanottiin heidät irti. Becker oli luvannut heille töitä tehtaalta muista tehtävistä, mutta kun tehdas oli palkannut kaksi uutta työntekijää, katsoivat työläiset tämän osoittavan, että Schmitz tahtoi päästä näistä pahvinlajitteluun siirretyistä eroon. Hallinto myönsikin palkanneensa kaksi uutta naistyöntekijää, vaikka Becker oli luvannut, ettei uusia palkata ellei entisillä ollut työtä. Selitykseksi tarjottiin syytä, jonka mukaan nämä olisi hankittu jo ennen lupauksen antamista kauempaa, vaikkeivät he olleet aikaisemmin tulleet perille. Irtisanotut naiset olivat vielä töissä tehtaalla ja toiveikkaita, että saisivat tehtaalta toista työtä kun pahvinlajittelu lakkaisi.¹¹⁴ Tästä huolimatta yhtiön selitykset kuulostavat hieman ontuvilta, vaikkakin naiset näyttävät siis nähneen oman tilanteensa positiivisemmin kuin miehet.

Vastauksessaan vaatimukseen Schmitzin erottamiseksi 24 tunnin kuluessa Elving katsoi, ettei tehtaan johto ollut onnistunut löytämään ketään pätevää henkilöä Schmitzin tilalle vaikka sitä oli lehti-ilmoituksin haettu. Osaltaan työlästen kärsimättömyyteen näyttää vaikuttaneen, että he katsoivat alipäällismies O. Backman voivan varsin hyvin täyttää Schmitzin paikan. Johdon

¹¹³ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 268 – 270.

¹¹⁴ Direktions protokoll 1.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 270; Työmies 8.11.1904.

mielestä kukaan alipäällysmies ei kyennyt kuitenkaan virkaa täyttämään. Työväellä näyttää kenties olleen ”voitonhuumassa” optimistinen usko vaikutusmahdollisuuksiinsa, jopa nimitysasioihin, ohi johtoportaan. Elving kertoi johtokunnan kokoontuvan niin pian kuin mahdollista ja varoitti työläisiä ryhtymästä ikävyyksiin, joista koituisi haittaa niin tehtaalle kuin työläisillekin.¹¹⁵ Työläiset eivät nähtävästi tienneet myöskään Schmitzin kansallisuutta ja näyttävät pitäneen häntä englantilaisena vaikka hän oli saksalainen. Tämä antaa aiheen olettaa, etteivät työntekijöiden ja Schmitzin välit olleet mitenkään erityisen tuttavalliset. Lisäksi hän Työmiehen mukaan oli perheellinen mies, jolla oli ”puolenkymmentä” lasta.¹¹⁶

3.2. Voikkaan tehdas lakkoon

Marraskuun ensimmäisen päivän aamu, jolloin myös virkavalta ja ammattientarkastajat saapuivat paikkakunnalle, alkoi jännittyneissä tunnelmissa, sillä uhkaus Schmitzin kantamisesta väkisin ulos tehtaasta oli määrä tapahtua pian. Nimismies Andersin sekä hänen mukanaan saapuneet konstaapelit asettuivat paperisaliin odottamaan. Elving oli kehottanut heitä olemaan käyttämättä voimatoimia mahdollisia työläisten toimia vastaan, vaan pikemminkin olemaan todistajina, mikäli työläiset aikoivat poistaa Schmitzin väkisin. Myös Hjelt saapui paperisaliin puhellakseen naisten kanssa selkkauksesta. Kellon lähestyessä uhattua h-hetkeä muuttui ilmapiiri yhä levottomammaksi. Eräät naiset itkeskelivät ja meteli yltyi.¹¹⁷

Itse tapahtuma oli nopeasti ohitse, eivätkä kaikki huomanneet mitään edes tapahtuneen. Ammattientarkastajien keräämien silminnäkijäläusuntojen ja myöhempien oikeudessa ilmi tulleiden seikkojen mukaan oli lokakuun 31. päivä Valkealan työväentalolla pidetyssä tehtaalaisten kokouksessa, jota Tila oli johtanut, päätetty Schmitzin poistamisesta ja valittu kymmenen hengen joukko sitä tekemään. Keskeisimmät yllyttäjät kokouksessa olivat olleet A. Korhonen, A. Mäkelä, A. Friari, jotka olivat myös valittu tehtävää suorittavaan ryhmään. Kyseiset miehet olivat tulleet 600 muun työläisen lisäksi kalanderisaliin seuraavana aamuna Friarin, joka toimi myös salin esimiehenä Schmitzin alapuolella, johdolla ja tarttuneet

¹¹⁵ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 268 – 269; Direktions protokoll 1.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

¹¹⁶ Työmies 8.11.1904.

¹¹⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 271 – 272.

mestaria kiinni tämän toimistossa. muiden huutaessa kannustuksia salin puolelta, olivat he kehottaneet häntä poistumaan joko hyvällä tai ”kannettuna”.¹¹⁸

Tällöin myös Gefwert saapui paikalle näytöstä todistamaan ja kehotti välttämään enempää väkivaltaa sekä pyysi Schmitziä seuraamaan häntä konttoriin, minkä hän tekikin sen jälkeen, kun oli kerännyt tavaransa pulpetista. Gefwert oli myös kysynyt paperisalissa työntekijöiltä selkoa mitä oli tapahtumassa, mutta nämä eivät halunneet ottaa vastuuta tapahtumista, sillä ”yhdistys vastaa kaikesta”.¹¹⁹ Työmies raportoi, että mitään väkivaltaisuuksia Schmitziä kohtaan ei esiintynyt.¹²⁰ Työläisten kommentteista tulee tässäkin tilanteessa ilmi heidän suhtautumisensa yhdistykseen. Yhdistykseen kuulumattomat ja siihen kuuluvatkin siirsivät helposti vastuun pois omilta harteiltaan, mutta samanaikaisesti suurin osa näyttää kannatteen yhdistyksen toimia ”kannatusjäsenenä”.

Heti tapahtuman jälkeen konttorin portaille kokoontuneet 200 yksinomaan miespuolista työntekijää ilmoittivat Beckerille, että Schmitz oli nyt poistettu viimeisen kerran tehtaalta.¹²¹ Yhtiön johtokunta kokoontui välittömästi Helsingissä ja päätti erottaa 15 mies- ja 9 naispuolista työntekijää. Seuraavana päivänä erotettiin vielä kaksi työntekijää. Erottamisen syyksi johtokunta ilmoitti, ”että he olivat ottaneet osaa työväenliikkeeseen, josta oli ollut seurauksena salimestari Schmitzin väkivaltainen poistaminen tehtaasta”. Kolme Schmitziin kiinnikäynnyttä, eli Mäkelä, Korhonen ja Friari erotettiin välittömästi ja myöhemmin kuvernöörin pyynnöstä nimismies Anders nosti heitä vastaan syytteen Valkealan käräjillä. Muille irtisanotuille maksettiin irtisanomisajan 14 päivän palkka. Työläisille tästä päätöksestä ilmoitettiin jo samana iltana.¹²² Erotetut miehet ja naiset olivat keskeisessä roolissa esittäessä vaatimuksia aikaisemmissa tapahtumissa ja kuuluivat useasti yhdistyksen kokoamiin lähetystöihin. Suurimmalla osalla erotetuista oli myös perhettä. Esille nousee vaikutelma, että koko ajan toiminnassa mukana on ollut pieni aktiivinen ryhmä, joka on kerännyt taakseen sitten suurten joukon tuen. Pääosaltaan tämä joukko koostui miespuolisista työntekijöistä.

¹¹⁸ Tuomioluettelo varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 28.4.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1905, Cae:21, LaTA, MMA.

¹¹⁹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 271 – 273.

¹²⁰ Työmies 3.11.1904.

¹²¹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 273 – 274.

¹²² Direktionsprotokoll 1.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1904, Cae:20, LaTA, MMA.

Työläiset eivät erouutisesta näyttäneet hirveästi hätkähtäneen sillä he ottivat johtokunnan päätöksen vastaan ”eläköön” huudoilla ja uhkasivat, että nyt ”pannaan puomi kolmeen tehtaaseen, Voikkaalle, Kuusankoskelle ja Kymiin”. Seuraavana päivänä (2. marraskuuta) eivät irtisanotut suostuneet myöskään ottamaan vastaan todistusta erottamisestaan. Samana iltapäivänä neljän aikaan kokoontui Valkealan työväenyhdistyksestä satakunta miestä Tilan johdolla tehtaan konttorin portaille ja vaativat saada puhutella Beckeriä. Puheessaan Tila ilmoitti, etteivät työntekijät voineet sietää, että ”herra Schmitz, joka oli tehnyt useita väkisinmakaamisen yrityksiä suomalaisia naisia vastaan, pysyi tehtaan palveluksessa”.¹²³

Tällöin ammattientarkastajat omien sanojensa mukaan ensimmäistä kertaa kuulivat, että Schmitziä syytettiin ”siveellisyysrikoksen” yrityksestä. Aikaisemmin oli heille puhuttu vain lähentelystä ja muusta sopimattomasta käytöksestä. Hjelt piti myös onnettomana sitä, että Valkealan työväenyhdistys oli ryhtynyt laittomuuksiin, ilman, että se oli Suomen ruotsalaisen työväenliiton kanssa asiaa pohtinut. Mikäli näin olisi toimittu, olisi näinkin vakavan oloinen asia kenties tullut ajoissa tunnetuksi laajemmin ja mahdollisesti löydetty yhdessä parempi keino sen ratkaisemiseksi. Nythän kaikkia laillisia keinoja ei ollut taaskaan käytetty tilanteen selvittämiseen ja irtisanomisuhkaa ei ollut jätetty. Schmitzin poistaminen ja lakko tulivat ikään kuin puun takaa. Aikaisemminhan varsinkin naisosasto oli kuuliaisesti noudattanut ylempää tulleita ohjeita. Nyt tämä kanava oli unohdettu kokonaan.¹²⁴

Lisäksi eräs toinenkin työntekijä, joka ei kuulunut tehtaalaisiin, todennäköisesti Domin, tarjosi kirjettä Beckerille, joka ei kuitenkaan suostunut sitä vastaanottamaan, hän kun oli saanut ohjeen johtokunnalta olla vastaanottamatta työläisten sovitteluehdotusta, mikäli se esitettäisiin Valkealan työväenyhdistyksen nimissä. Tehtaan johto katsoi, että tehtaan asiat eivät kuulu muille kuin tehtaassa työskenteleville. Osasyynähän irtisanomiseen pidettiin juuri osallistumista työväenliikkeeseen ja tehtaan johtoa ärsytti tehtaan työväkeen kuulumattomien henkilöiden vahva asema yhdistyksessä.¹²⁵

Kirjeen otti lopulta kuitenkin vastaan tarkastaja Gefwert ja se sisälsi vaatimuksen kaikkien irtisanottujen työläisten ottamisesta takaisin töihin tai muutoin alkaisi lakko kuudelta illalla. Kirjeessä oli 511 nimeä. Suurin osa tehtaalaisista näyttää siis tukeneen yhdistyksen toimia

¹²³ Työmies 3.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 274.

¹²⁴ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 274, 281.

¹²⁵ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 275 Direktions protokoll 2.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

vaikka asiaa ajoivat tai ainakin kasvot vaatimuksille antoivat tehtaan ulkopuoliset jäsenet. Becker kuitenkin ilmoitti, että johtokunta oli ”järkähtämättä pysyvä päätöksessään” mitä tuli irtisanottuihin työntekijöihin. Työntekijöiden käydessä levottomiksi astui Gefwert esille rauhoittamaan mieliä ja kehottamaan välttämään laittomuuksia niitä työntekijöitä kohtaan, jotka eivät tahtoneet ryhtyä lakkoon. Työntekijät suostuivat tähän ja poistuivat rauhallisesti paikalta. Pelkäksi uhkaukseksi kirjeen sisältö ei kuitenkaan jäänyt sillä lakko alkoi virallisesti kuudelta illalla, kun työntekijät jättivät saapumatta tehtaaseen. Käytännössä lakkoon ryhtyivät kaikki tehtaan yli 800 työntekijää. Myös konttori ja virkamiehistön huoneistojen sähkövalo sammui, koska lakko ulottui myös dynamokoneen työntekijöihin.¹²⁶

Miksi työläiset eivät malttaneet odottaa tammikuun puoliväliin saakka, jolloin olisi tullut vastaan takaraja Schmitzin poistumiselle? Ehkä asiaa hieman kuvaa Frans Tilan Sosialidemokraattiselle puolueelle lähettämä kirje 28.10. Siinä hän kertoo ensimmäiseksi yhdistyksen jäsenluvun nousseen 600 henkeen. Hän puhui naisten aikaisemmin tekemästä ”korpilakosta”, jolla oli saavutettu 15. lokakuuta aselepo, eli välirauha, täydellisellä voitolla. Tila kertoi, että ”mestari” olisi poistuva ylössanomisen kautta, kunhan keritään hankkia toinen tilalle.¹²⁷ Oliko Tilalla siis jo aikaisemmin tiedossa, että 15.10 sovittu sopimus olisi vain välirauha ennen työväen lopullista voitoniskua? Toisaalta hän kirjoitti, että ”mestari” poistuisi, kunhan hänen tilalle saataisiin toinen henkilö, joten välirauha voisi tarkoittaa tilannetta niin kauan kuin Schmitz poistuisi jonkun tullessa hänen tilalleen. Suunnitelmista Schmitzin uloskantamiseksi ei ollut mainintaa. Tehdas näyttääkin ainakin ammattientarkastajien mukaan tosissaan etsineen tilalle uutta salimestaria, vaikka pätevän henkilön saaminen hänen tilalleen oli vaikeaa.¹²⁸

Voikkaan miehet taas olivat syyskuussa tapahtuneen alkunäytöksen aikaan myös valmiita tukemaan naisia, mutta tuolloin vielä laillisin keinoin. Eräs inhimillinen väärinkäsitys näyttää olleen vaikuttamassa työläisten toimiin Schmitzin poistamiseksi, nimittäin irtisanomisaika. Tehtaan johtokunnan pöytäkirjoista käy ilmi, että Schmitz eroaisi niin pian kuin mahdollista ja hänelle maksettaisiin täysi kolmen kuukauden palkka, vaikka sinä aikana joku löytyisi hänen tilalleen. Tämä tarkoittaa juuri, että takaraja hänen poistumiselleen olisi 15. tammikuuta 1905. Tätä tietoa ei kenties työntekijöille ollut välitetty riittävän selvästi, vaan he

¹²⁶ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 275.

¹²⁷ Frans Tilan Valkealan työväenyhdistyksen puolesta allekirjoittama kirje Suomen työväenpuolueelle 29.10.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹²⁸ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 265.

katsoivat Schmitzilla olevan sama irtisanomisaika kuin tavallisilla työläisillä, mikä tarkoitti sen päättymistä 29. lokakuuta. Tämä oli paria päivää aikaisemmin ennen kuin päätös hänen poistamiseen tehtiin. Tähän syytetyt myöhemmin oikeudessa vetosivatkin¹²⁹. Tehdas taas väitti työntekijöiden olleen tyytyväisiä lokakuun puolenvälin väliensuorituksen jälkeen, mutta missään ei käy ilmi kuinka selvästi kolmen kuukauden irtisanomisaika oli työläisten tiedossa. Elving piti mahdollisena, joskaan ei vielä toteennäytettynä, että Schmitz olisi käyttäytynyt niin moitittavasti, että hänet olisi pitänyt heti erottaa. Syy siihen, ettei niin ollut tapahtunut ei ollut kuitenkaan tehtaan, vaan työläisnaisten, jotka eivät aikaisemmin olleet nähtävästi antaneet kaikkea tarkkaa tietoa Schmitzin teoista.¹³⁰

Kenties Schmitzin erottamisprosessi oli työläisten mielestä todella liian hidastempoinen ja he katsoivat voivansa itse valita uuden salimestarin. Kuitenkaan Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirjoissa lokakuun puolenvälin jälkeen ei asiaa kuitenkaan etukäteen mitenkään valmisteltu. Niissä ei ylipäätään viitattu aihepiiriin sen jälkeen kun päästiin alustavaan sovintoon lokakuun puolivälissä.¹³¹ Toisaalta väitetyt väkisinmakaamisyrietykset Schmitzin taholta olivat sen verran ankaria, mikäli paikkaansa pitivät, että mestarin välitön poistaminen työläisten toimesta tulee näin paremmin ymmärretyksi. Saattoihan olla, että näitä asioita ei haluttu kirjata pöytäkirjoihin vaan ne käsiteltiin kokousten ”ulkopuolella”. Vetoaminen siihen, että Schmitz olisi rikkonut käytöksellään Elvingin työläisten kanssa solmimaa sopimusta vaikuttaa kuitenkin ylireagoimiselta ja väkisin sellaisen syyn etsimiseltä, jolla hänet saataisiin heti hädettyä pois tehtaalta. Monikaan työläinen ei varmaan vielä tuolloin osannut odottaa kuinka laajaksi työtaistelu vielä muuttuisi.

3.3. Paikkakunnalla kuohuu

Mielialat alueen työväen keskuudessa velloivat voimakkaasti välirikon jälkeen. Valkealan työväenyhdistykseen näyttää liittyneen vielä tuolloin uusia jäseniä jonkin verran.

¹²⁹ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1904, Cae:20 sekä Tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

¹³⁰ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 328.

¹³¹ Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirjat lokakuulta 1904, kansio C1, Valkealan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

Kuusankosken työväenyhdistys kokoontui heti seitsemältä, tunnin lakon puhkeamisen jälkeen, keskustelemaan mille kannalle sen tulisi tässä asiassa kääntyä. Kovin suuria erimielisyyksiä ei ilmennyt, vaan yhdistys yksimielisesti puolsi voikkaalaisia ja vaati kaikkien irtisanottujen ottamista takaisin töihin. Vaatimus lähetettiin Kuusankosken ja Kymin tehtaan isännöitsijä insinööri Freyille ja vastausta pyydettiin kolmen päivän kuluessa. Mikäli vastaus tulisi kieltävänä, oli yhdistys omasta puolestaan valmis irtisanomaan kaikki jäsenensä työstä kahden viikon irtisanomisajan huomioon ottaen. Yhdistys lausui myös jyrkän paheksumisen tehtaitten johtavien henkilöiden mielipiteitä ja toimia kohtaan. Lisäksi seuraavassa kokouksessa 4. marraskuuta päätti yhdistyksen johtokunta lähettää asiasta selonteon puoluehallinnolle.¹³² Puoluehallinnolle lähetetystä kirjeestä, joka oli päivätty 6. marraskuuta, ilmenee, että Freyltä oli tullut kieltävä vastaus vaatimukseen.¹³³ Tämä oli odotettavissa, varsinkin kun lokakuun 15. päivän jälkeen henkilöstöpäätökset olivat ainoastaan johtokunnan päätettävissä. Tämän seurauksena Kuusankosken työväenyhdistys toteutti uhkauksensa ja työntekijät irtisanoivat itsensä 14 päivän varoitusajalla. Neuvotteluja kuitenkin jatkettiin, vaikkakin tuloksettomasti.¹³⁴ Puoluehallinto itse päätti lähettää K.F. Hellstenin ja M. Hällebergin paikkakunnalle yrittämään saada sovintoa aikaiseksi.¹³⁵

Kymintehtaalalaisten työväenyhdistys kokoontui välirikkoa seuraavana päivänä keskustelemaan tilanteesta. Ilmapiiri ei ollut aivan niin kärjekäs kuin esim. Valkealan kokouksissa. Tila oli kuitenkin mukana tuomassa esille Voikkaan tehtaalaisten kannan, samoin Kuusankosken tehtaalta oltiin paikalla ilmoittamassa sen mielipiteestä ja Kymintehtaalainen Salmi toi esille isännöitsijä Freyn mielipiteen. Kymintehtaalalaistenkin työväenyhdistys hyväksyi yksimielisesti päätöksen, jossa todetaan ”siveelliseksi velvollisuudeksi” turvata Voikkaalaisten tovereiden asema kaikilla mahdollisilla keinoilla. Suoranaista lakkouhkausta ei esitetty, vaan jäätiin kuulostelemaan ja päätettiin siten, että ellei irtisanottuja työntekijöitä otettaisi takaisin viidenteen päivään mennessä, niin pidettäisiin uusi kokous, jossa

¹³² Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 2.11.1904 sekä johtokunnan pöytäkirja 4.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

¹³³ Kuusankosken työväenyhdistyksen kirje puoluehallinnolle 6.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹³⁴ Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 13.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

¹³⁵ Puoluehallinnon toimeenpanovaliokunnan kokouksen pöytäkirja 6.11.1904, CA:1, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

päätettäisiin jatkotoimista.¹³⁶ Empivä asenne kuvastanee yhdistyksessä vielä hieman voimissaan ollutta wrightiläistä aateperintöä.

Järjestystä paikkakunnalla valvomaan kutsui nimismies Andersin Viipurista lisää 10 poliisia, jotka Valkealan poliisivoimien kanssa hoitivat järjestyksenpitoa. Mitään suuria järjestyshäiriöitä ei näyttänyt esiintyneenkään. Schmitziin käsiksikäyneeltä Korhoselta löydettiin kumista tehty metallipäinen ”lätkä”, jonka omistamisesta käytiin myös oikeutta käräjillä tuomioita kuitenkin jakamatta.¹³⁷ Myös postiasemalle oli saapunut revolveripaketti, jonka noutajaa ei ollut saatu selville. Lisäksi marraskuun 4. päivänä Viipurin läänin kuvernööri Mjäsöjedow saapui paikkakunnalle ylimääräisen konstaapeli Cederströmin kanssa ja kävi kaikilla kolmella tehtaalla selvittämässä tulkin välityksellä tilannetta. Voikkaalla hän teki perustavamman tutkimuksen, jonka tuloksena Valkealan työväenyhdistys lakkautettiin ja sen varat ja asiakirjat takavarikoitiin (ne palautettiin seuraavana talvena, osin puutteellisena) ja yli 20 hengen kokoontumiset tehtailla ilman kuvernöörin lupaa kiellettiin.¹³⁸ Nämä kuvernöörin valtuudet, joita nyt sovellettiin, perustuivat juuri vuonna 1903 annettuun diktatuuriasetukseen. Tämän jälkeen työväki pitikin kokouksiaan teiden varsilla ja metsissä. Hilja Pärssinen on myöhemmin kertonut kuinka hän sosiaalidemokraattisen naisliikkeen edustajana oli kuunnellut ulkona suurissa lakkolaiskokouksissa Frans Tilan puheita, joissa hän ”rajattomassa innossaan paljasti työläisnuorukaissydämensä hehkun”.¹³⁹ Tämäkin kertomus osaltaan täydentää kuvaa Tilasta puhujana, jolla oli taito ottaa yleisönsä.

Kuulusteluissa tuli ilmi Elvingin mukaan, että Valkealan työväenyhdistys Tilan ja Dominin johdolla olisi määrännyt 25–50 mk:n sakon lakonrikkajille ja, että Tila olisi saanut melkoisen palkan tästä toiminnastaan yhdistyksen jäseniltä kolehtina kannettuna. Viimeinen kolehti olisi ollut 163 mk.¹⁴⁰ Tila myös itse kertoo puoluehallinnolle 28.10 lähettämässään kirjeessä saaneensa ”suuren lahjan, 179mk”, yhdistyksen jäseniltä puhujamaksua, vaikkei olisi halunnutkaan ottaa sitä vastaan, tehdessään asioita vain velvollisuudesta työväkeä kohtaan ja kysyi millä mitalla puoluehallinto summaa ”mittaa”. Summasta hän sanoo pistäneensä

¹³⁶ Kymintehtaalaisten työväenyhdistyksen kokouksen pöytäkirja 3.11.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹³⁷ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 21.11 sekä 2.12 1904, § 60, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20, LaTA, MMA.

¹³⁸ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 281 – 282 sekä Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, liite, 326.

¹³⁹ Alkutaipaleelta 1929, Matti Paasivuoren muistelmat Voikkaan lakosta 1904 – 05, 47; Soikkanen 1967, 131.

¹⁴⁰ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 326.

rakennusrahastoon 50 mk.¹⁴¹ Tämän suuntainen todistus kirjattiin myös marraskuun 7 päivänä suoritettuun poliisitutkintapöytäkirjaan, jossa mainittiin myös sakottamisesta.¹⁴² Tila siis todennäköisesti sai yhdistykseltä ”kolehtia” palkaksi toimistaan puhujana ja puheenjohtajana. Lisäksi lakon alettua myös ”pettureita” ja yhdistykseen kuulumattomia kenties sakotettiin.

Takavarikoiduista pöytäkirjoissa löytyi Elvingin mukaan myös lisävalaistusta lakkoon johtaneisiin syihin. Puuvanukkeen vastaanottokoneissa työskentelevät naiset olisivat nimittäin aikaisemmin valittaneet liian raskaasta työtaakasta, mihin olivatkin sittemmin saaneet helpotusta. Kuitenkin vähän ajan päästä he olisivat vielä kieltäytyneet käyttämästä kahta vastaanottokonetta kerrallaan, mikä aikaisemmin oli käynyt hyvin. Alimestari Praktig olisi tällöin kertonut puuhimo-osaston mestarille, että naisia oli yllytetty tähän erään miespuolisen työntekijän osalta, jonka nimen hän antoi mestarille. Tästä olisi Valkealan työväenyhdistys suivaantunut ja täpärän äänestyksen jälkeen Praktig olisi välttänyt erottamisen yhdistyksestä.¹⁴³ Valkealan yhdistyksen säilyneistä pöytäkirjoista ei asiasta kuitenkaan löydy mainintaa. Paikkaansa pitävinä nämä lausunnot kuitenkin tukevat miesten roolia naisten yllyttäjinä ja kiihottajina epäkohtia käsiteltäessä.

Vuorineuvos Elvingin selityksen mukaan sekä poliisiviranomaiset, että lakkoon osallistumattomat työntekijät katsoivat lakon aiheutuneen useamman vuoden kestäneestä yllytyksestä, joita paikkakunnalle tilapäisesti matkustaneet esitelmänpitäjät olivat harjoittaneet.¹⁴⁴ Paikkakunnalla olivat vierailleet monet tunnetuimmista puhujista, kuten Taavi Tainio, Eetu Salin, August Vatanen sekä naisia herätellyt Ida Aalle-Teljo. Myöhemmin on todettu, että nämä puhujat saivat esiintymisillään aikaan radikaalimman suunnan suosion voimistumisen alueella vuosisadan vaihteessa ja olivat osaltaan antamassa sysäystä kyseisten kolmen työväenyhdistyksen syntyyn.¹⁴⁵

Tällä kertaa pääsyytteet kasaantuivat kuitenkin paikkakunnalla asuvien Frans Tilan ja Dominin niskaan ja kuvernöörin päätöksellä heidät vangittiinkin ja kuljetettiin Viipurin

¹⁴¹ Frans Tilan allekirjoittama kirje Valkealan työväenyhdistyksen puolesta Suomen työväenpuolueelle 28.10.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁴² Tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetystä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

¹⁴³ Helsingin Sanomissa 10.11.1904 ollut Elvingin lausunto lakkoon myötävaikuttaneista syistä, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 376.

¹⁴⁴ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 325.

¹⁴⁵ Soikkanen 1961, 63.

lääninvankilaan kuulusteltaviksi. Työmiehen paikalle lähettämän toimittajan Matti Turkian mukaan Dominin vangitsemiseen olisi ollut syynä ainoastaan kysymys, jossa hän ihmetteli: ”Minkä tähden Viipurin poliiseja tuotiin Voikkaan rauhaa häiritsemään?”.¹⁴⁶ Tosin työntekijäin pyynnöstä Elving sai kuvernöörin taipumaan ja päästämään kyseiset henkilöt vapaiksi niin pian kun lakkolaiset palaavat työhön, kuitenkin ehdolla, että muuttavat heti pois paikkakunnalta. He pääsivätkin parin viikon jälkeen vapaiksi, vaikka lakko ei vielä silloin ollut loppunutkaan.¹⁴⁷ Pitkään ei myöskään Turkia saanut kirjoitella paikkakunnalla Työmieheen, vaan hänetkin vangittiin marraskuun 5. päivä lakkolaisten pitämän kokouksen yhteydessä ja karkotettiin paikkakunnalta. Hän toimikin tämän jälkeen pääosin Helsingissä nostattamassa paikallisissa työväenyhdistyksissä ”yhteishenkeä” lakkolaisten avuksi. Turkia kuului maamme työläisaktivistien johtohahmoihin ja oli asennoitumiseltaan vahvasti proletäärinen.¹⁴⁸ Hän lausuikin lakon aikana kärjekkäästi mielipiteitään ja varmaan osaltaan näin vaikutti työläisten mielialoihin.

Lakon syistä saa hieman selkoa myös sosiaalidemokraattisessa puoluehallinnossa näkyvästi toimineen Reino Drockila matkasta lakkopaikkakunnalle, jonka hän teki omien sanojensa mukaan yksityishenkilönä. Hän kertoi 5.11 päivätyssä kirjeessään puoluehallinnolle kiihtymyksen olevan suuri riidan kummallakin osapuolella. Hänkin piti väärinkäsitystä suurimpana syynä lakkoon. Drockila yritti myös mennä Elvingin juttusille kahden tytön kanssa, jotka olisivat valmiita todistamaan Schmitzin ”tekosista”, mutta Elving ilmoitti, ettei enää sovittele ulkopuolisten kanssa. Drockila mainitsi vielä Elvingille siitä, että suuri työtaistelu olisi sortokauden epävarmassa poliittisessä tilanteessa riski, minkä Elving myönsikin.¹⁴⁹

Kiinnostava kohta Drockilan kirjeessä on, että hän piti ”hommaa hieman kevytmielisesti, harkitsemattomasti toimeenpantuna” ja ennusti että työväki tulee taistelun häviämään, ellei sovittelutietä saada lakkoa loppumaan. Tämä on mielenkiintoinen kommentti työväkeä lähellä olevalta henkilöltä. Epäilevä kannanotto lakon syistä ja pessimistinen lausunto ”omien”

¹⁴⁶ Voikan lakon johdosta ylioppilastalolla pidetty työväenkokous, Helsingfors-Posten 14.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 333.

¹⁴⁷ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 326 – 329.

¹⁴⁸ Oksanen 1957, 57 – 58; Soikkanen 1975, 65.

¹⁴⁹ Drockilan selvitys puoluehallinnolle 5.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

joukkojen ”taistelukunnosta” ei anna kovin mairittelevaa kuvaa työläisten toimista.¹⁵⁰ Tosin Drockila oli ulkopaikkakuntalainen, eikä siksi varmaan ollut täysin perillä kaikesta mitä paikkakunnalla oli tapahtunut. Lisäksi ei voi olla aivan varma viittasiko sana ”kevytmielinen” lakon syihin, vai sen valmistelun huolimattomuuteen. Drockila myös suhtautui tunnetusti kriittisesti ”rajuihin otteisiin” ja luokkavastakohtien korostamiseen¹⁵¹. Kirjeen lopuksi hän vielä pyysi, että puoluehallintokin yrittäisi vaikuttaa tilanteeseen ennen kuin lakko leviäisi käyttämällä juuri ”valtiollista kysymystä” apuna ja keräämään avustusta lakkolaisille.¹⁵² Puoluehallinto ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa käsitellyt lakkoa ainakaan virallisissa kokouksissaan.¹⁵³

Tässä vaiheessa työtaistelua kyseessä oli oikeastaan enää irtisanottujen työntekijöiden kohtalo, sillä Schmitz oli poistunut perheineen paikalta yhdeksäs marraskuuta oman turvallisuutensa vuoksi ja jatkanut matkaansa Suomen rajojen ulkopuolelle. Tarkempaa tietoa hänen liikkeistään maasta poistumisen jälkeen ei ollut edes tehtaan johtokunnalla.¹⁵⁴ Schmitzia vastaan ei nostettu missään vaiheessa laillista kannetta työväestön puolelta, vaikka sellaisesta puhuttiinkin esim. Kymintehtaalaisen työväenyhdistyksessä, jossa ammattientarkastajien kehotuksesta mietittiin jo tarvittavan asianajajan palkkausta.¹⁵⁵ Tähän olisi myös ollut aikaa ennen hänen poistumistaan paikkakunnalta. Työmies lehden kirjoituksista saa sen kuvan, että ainakin kiivaimmat lakon kannattajat olivat sitä mieltä, että Elvingin asianajaja pitäisi itselleen palkata eikä työläisten, joten siinä kenties eräs syy miksi kannetta ei nostettu.¹⁵⁶

Kaikkiaan työläisten vaatimukset olivat kuitenkin jälleen toteutuneet, mistä naiset ilmaisivatkin tyytyväisyytensä ja arvelivat toiveikkaana, että jos he vain saisivat tavata itse Elvingin, niin ainoa jäljelle oleva riitakohta erotettujen kohtalosta saataisiin selvitettyä. Työläiset olivat jo aikaisemminkin ilmaisseet huolestuneisuutensa, että Elving sai tiedot

¹⁵⁰ Drockilan selvitys puoluehallinnolle 5.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁵¹ Soikkanen 1975, 54, 108 – 109.

¹⁵² Drockilan selvitys puoluehallinnolle 5.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁵³ Puoluehallinnon kokousten pöytäkirjat vuodelta 1904, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, CA:1, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁵⁴ Tuomioluettelo Lappeen käräjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

¹⁵⁵ Kymintehtaan työväestön yleisen kokouksen pöytäkirja 6.11.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹⁵⁶ Työmies 10.11.1904, Turkia.

tapahtuneesta vain ”herrojen” kautta eivätkä he itse päässeet ilman välikäsiä kertomaan epäkohdista suoraan hänelle. Tilanne kuitenkin korjautui lakon puhjettua, sillä Elving oli kuvernöörin kuulustelujen aikana läsnä paikkakunnalla ja tällöin hänellä oli suora yhteys myös työläisiin.¹⁵⁷

Viimeistään tässä vaiheessa lakko alkoi myös saada huomiota maassamme laajemminkin. Eräs suurimpia kansalaiskokouksia oli Helsingin työväenyhdistyksen koollekutsuma keskustelutilaisuus Helsingissä ylioppilastalolla 13. marraskuuta. Kaikki läsnäolijat miesvoittoisesta yleisöstä eivät mahtuneet juhlasaliin, sillä paikalle oli saapunut muitakin kuin kutsuttuja, osanottajamäärän noustessa yli 1000 hengen. Lakkopaikkakunnalta karkotuksen saanut Turkia sai kunnian tehdä selkoa tapahtumien kulusta ja nostattaa yleisön mielialoja. Helsingfors-Postenin raportoinnin mukaan hänen kertomuksensa oli pääasiallisesti sen toistamista mitä Työmies lehti oli parin viime viikon aikana tapahtumista raportoinut, tosin vieläkin enemmän ”väritettynä ja terästettynä”.¹⁵⁸

Helsingin työväenyhdistys julkilausui keskustelujen tuloksena, että se tunnustaa Voikkaan tehtaan työlakon oikeutetuksi, ”koska työväki taistelee tässä lakossa siveellisyyden, sivistyksen ja tyttäriensä kunnian puolesta epäsiiveellisyyttä, raakuutta ja pääoman hirmuvaltaa vastaan”. Lisäksi valittiin viisihenkinen lähetystö käymään Elvingin kotona Helsingin Kaivopuistossa ja esittämänään hänelle ehdotuksen sovinto-oikeudesta, johon kuuluisi kummaltakin puolelta yhtä monta edustajaa sekä ulkopuolinen puheenjohtaja. Syvää paheksumista esitettiin myös viranomaisia, varsinkin ylimääräistä konstaapeli Cedeströmiä, itse vuorineuvos Elvingiä sekä ammattientarkastajia, etenkin Hjeltiä kohtaan, koska hän naisena ei löytänyt Schmitzia vastaan raskauttavia syitä, vaikka työt julkisuudessa ovat Schmitzin hävyttömyyksistä kertoneet.¹⁵⁹ Toisaalta kirjoituksia Schmitzin ahdisteluista alkoi ilmestyä lehdissä vasta 7. päivä marraskuuta jälkeen. Lisäksi monet julkiset puheenvuorot olivat lisäksi lähes yksinomaan Työmieslehdessä julkaistuja, joista muut lehdet sitten kyseiset jutut kopioivat.

¹⁵⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 264; Beckerin kirje johtokunnalle 28.9.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹⁵⁸ Helsingfors-Posten 14.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 332 – 333.

¹⁵⁹ Helsingfors-Posten 14.11.1904 sekä Hufvudstadsbladet 14.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 333 – 330; Alkutaipaleelta 1929, 48.

3.4. Sovintoyritykset raukeavat

Ennen Helsingin kansalaiskokoustakin oli sovittelua yritetty, sillä jo muutaman päivän kuluttua lakon puhkeamisesta (5 päivä marraskuuta) yritti ”lakkokomitea”, jonka työläiset olivat muodostaneet, ehdottaa johtokunnalle sovinto-oikeuden perustamista. Sovitteluehdotukseen sisältyi, että kummaltakin puolelta valitaan yhtä monta edustajaa, joilla olisi täysi päätäntävalta erotettujen työntekijöiden aseman arvioimiseen. Kuusankosken työväenyhdistys ehdotti työväen puolelta siihen Reino Drockilaa, toimittaja Turkiaa (hänet vangittiin juuri myöhemmin samana päivänä) sekä yhdistyksen johtokunnan jäsen Robert Walleniusta. Lisäksi lakkolaiset ryhtyisivät töihin seuraavana maanantaina eli 7. päivä, sekä kumpikin puoli sitoutuisi alistumaan sovinto-oikeuden päätökseen erotettujen työntekijöiden suhteen.¹⁶⁰ Seuraavana päivänä johtokunnalta tullut kielteinen vastaus kuitenkin romutti yrityksen. Samoin torjuttiin naisten sovitteluehdotus 12 päivä marraskuuta, jolloin työläiset alkoivat epäillä johtokunnan nihkeyden johtuvan ”valonarkuudesta”.¹⁶¹ Työläiset tarkoittivat valonarkuudella todennäköisesti sitä, ettei yhtiön johto halunnut ottaa julkisuudessa käsiteltäväkseen näin herkkää aihetta, varsinkin jos epäilivät syytteille löytyvän vahvistusta. Tämä olisi heijastunut sitten vahingollisesti yhtiön julkisivuun.

Johtokunta vastasi, ettei sillä ollut tarvetta ruveta sovittelemaan, sillä se oli toiminut täysin elinkeinolain mukaisesti maksaessaan irtisanotuille 14 vuorokauden palkan. Myös välittömästi erotettujen kohdalla toimittiin elinkeinolain mukaisesti, sillä he olivat syyllistyneet tehtaan mielestä päällekkarkaukseen. Lisäksi Elving epäili, että puolueettoman sovinto-oikeuden perustaminen olisi käytännössä mahdotonta, sillä yhteisen puheenjohtajan löytyminen oli epätodennäköistä. Ammattientarkastajan tarjoama ulkopuolinen puheenjohtaja esim. teollisuushallituksesta ei myöskään saanut Elvingiltä kannatusta. Hänen mielestään korkeintaan seurakunnan pappi tai muut aivan puolueettomat henkilöt tulisivat kyseeseen. Lisäksi Elving katsoi, että kyseessä oli myös valtataistelu, jossa työntekijät yrittivät päästä johtokunnan esimiehiksi.¹⁶² Todellinen syy kieltäytymiseen oli kuitenkin kenties pelko sovinto-oikeuden leviämisestä yleiseen käytäntöön. Myöntymisen sovinto-oikeuden perustamiseen olisi romuttamassa irtisanomisajan tarkoitusta ja mahdollisesti avannut portit

¹⁶⁰ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 282; Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen kuukausikokouksen pöytäkirja 6.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA; Talvisto 1994, 58

¹⁶¹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 282, 289 – 290.

¹⁶² Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 290 sekä Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, liite, 328 – 329.

jatkossakin hankaluuksille, mikäli jokainen irtisanominen olisi päättynyt sovinto-oikeuden käsiteltäväksi.¹⁶³

Helsingin työväenyhdistyksen koolle kutsumassa kansalaiskokouksessa 13. marraskuuta valittu lähetystökin kävi siis Elvingin kotona Kaivopuistossa yrittämässä saada ratkaisua aikaiseksi. Elving ottikin heidät kohteliaasti vastaan, mutta lähetystöön kuulunut Turkia sai tämän hermostumaan kiivailla ja jyrkillä tivauksillaan mm. siitä kuka oli kutsunut paikkakunnalle kuvernöörin. Sovittelukomiteaehdotusta ei päästy kunnolla edes esittelemään, sillä Elving ilmoitti antaneensa tehtävän lakitieteen tohtori H. Renvallin huoleksi. Hän olikin pyytänyt tätä välittämään kiistassa. Ammattientarkastajat olivat iloisia päätöksestä, sillä Renvall oli heidän mielestään tunnettu ”kansan ystävä”, joka varmasti saavuttaisi työläisille edullisen lopputuloksen. Elving antoi Renvallille ohjeeksi myöntyä niin pitkälle kuin mahdollista ja ammattientarkastajien mukaan puheenjohtaja olisi ollut myös aidosti huolissaan, että satoja Voikkaan työläisiä jäisi työttömiksi keskellä talvea ja yrittäisi näin käyttää vaikutusvaltaa johtokunnassa asian saamiseksi ratkaistua sovinnolla. Renvall saapui paikkakunnalle marraskuun 13 päivän iltana tavattuaan ensin Elvingin luona käyneen lähetystön.¹⁶⁴

Ohjeeksi Renvall oli saanut ammattientarkastajien mukaan myöntyä niin pitkälle kuin mahdollista. Renvall ryhtyikin heti sovittelutoimeen ja saikin ehdotukseksi, että kaikki muut 25 irtisanotusta lakkolaisesta otetaan takaisin tehtaalle töihin, paitsi työnjohtaja Friaria, jonka johtokunta katsoo yllyttäneen työväkeä ja siten väärinkäyttäneen asemaansa sekä kolmea Schmitziin käsiksi käynnyttä eli Mäkelää, Korhosta ja Backmania joiden muutoinkin katsottiin syyllistyneen väkivaltaisuuksiin.¹⁶⁵ Ilmeisesti kyseiset miehet olivat myös lakon alussa yrittäneet tunkeutua sähköasemalle katkaistakseen valaistuksen koko tehtaalta. Samoin yritettiin estää höyrykattilahuoneen työntekijää työskentelemästä ja marraskuun puolivälissä tehtiin ilmeisesti yritys räjäyttää kyseinen huone ilmaan. Kolmen höyrykattilan tyhjennyshana oli nimittäin avattu ja vesi laskettu pois. Konemestari kuitenkin huomasi tapahtuneen ajoissa ja sai räjähdysten estetyksi.¹⁶⁶

¹⁶³ Talvi 1979, 346.

¹⁶⁴ Alkutaipaleelta 1929, 48 – 49; Direktions protokoll 16.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 292 – 293.

¹⁶⁵ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 293 – 296; Direktions protokoll 16.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

¹⁶⁶ Tehdas-yhtiön puheenjohtajan selitys 5.11.1904 sekä Helsingfors-Posten 16.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liitteet, 327, 332.

Renvallin neuvottelema ehdotus ei kuitenkaan sopinut työläisille, sillä ilmeni, että yksi väkivaltaisuuksista syytetyistä oli syytön (eli Backman) ja, että kaksi muuta olisi syyttömiä yritykseen seisauttaa sähköasemaa. Erotettavaksi vaadittua Friaria työväki puolusti kieltäen hänen harjoittaneen yllytystä. Lopulta näytti sovun syntyminen olevan vain muutaman henkilön irtisanomisesta kiinni, eikä kumpikaan osapuoli halunnut tehdä myönnytystä. Työläiset seisoivat myös Schmitziin käsiksi käyneiden takana sillä perusteella, että he kaikki yhteisesti olivat päättäneet teosta ja olivat siten yhteisvastuullisia. Renvall kehotti kiinnikäyneitä sanoutumaan itse irti, jotta pattitilanne laukeaisi.¹⁶⁷ Solidaarisuutta ainakin lakon tehneiden kesken näytti vielä löytyvän. Tilanne oli kuitenkin ajautunut näin umpikujaan ja lähestynyt talvi varmasti loi pessimististä mielialaa lakkolaisten keskuuteen.

Renvallin oman käsityksen mukaan erimielisyys kiistassa johtui erilaisesta käsityksestä siitä, miten on arvioitava työväen menettelyä oikeutetun harminsä osoittamiseksi. Ammattientarkastajien tavoin hän oli pahoillaan, ettei kaikkia mahdollisia, laillisia keinoja oltu käytetty ennen laittomuuksiin ryhtymistä, joilla olisi saavutettu sama tulos, ilman rettelöitä. Erityisesti hän tuomitsi työläisten väkivallan Schmitziä kohtaan, jota piti ”anarkistisena” toimenpiteenä, sekä muita sabotaasitekoja. Näillä teoilla vain hämärtyisi sosialismin ja anarkismin rajaviiva. Myös työntekijöiden ”yhteisvastuuta” Renvall kritisoi sanomalla, että ”Jos koko työväki tuntee itsensä valitsemiensa väkivallantekijöitten kautta syylliseksi, silloin on sen työväen, joka saa työhön palata, velvollisuus turvata näiden muun työväen takia kärsimään joutuneiden toimeentulon. Isännistöltä ei sitä voida vaatia”.¹⁶⁸ Renvallin toimitettua tutkimuksensa, antoi tehtaan johtokunta lakkolaisille vielä miettimisaikaa seuraavan päivän (17. marraskuun) aamuun klo 6:een saakka aikaa palata töihin. Tämän jälkeen ei yhtäkään entistä työntekijää, joka ei silloin ole työhön ryhtynyt, otettaisi takaisin yhtiön palvelukseen.¹⁶⁹

Ketään lakkolaista ei kuitenkaan saapunut töihin, vaan yrittivät he lähettää vielä lähetystön johtokunnan puheille. Lähetystö sai asian toimitettua vasta aamulla yhdeksältä konttorin auettua ja heidät otti vastaan vt. isännöitsijä, metsänhoitaja Lång. Isännöitsijä Becker oli tuolloin lomalla yksityisasianvuoksi. Lång kuitenkin vastahakoisesti vain silmäili sovintoehdotusta, koska se oli tullut kolme tuntia määräajan jälkeen ja näytti ”sisältävän

¹⁶⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 293 – 294.

¹⁶⁸ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 297 – 300.

¹⁶⁹ Direktions protokoll 16.11.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

pääasiassa vaatimuksia”. Uusi sovitteluehdotus ei kuitenkaan enää sisältänyt vaatimusta erotettujen ja nimeltä mainittujen neljän työmiehen ottamisesta takaisin töihin, mutta muille lakkolaisille olisi taattava entiset työnsä. Tämä olikin astetta vaikeampi haaste toteutettavaksi, sillä tehtaaseen oli koko ajan otettu uusia työntekijöitä, yhteensä noin 150 henkilöä. Lisäksi ehtona oli myös, ”ettei tehtaan johtokunta missään tapauksessa ryhdy rajoittamaan työväen kokoontumisvapautta, vaan lupaa pitää sen pyhänä”.¹⁷⁰ Kysymys oli noussut keskeiseksi tavoitteeksi, sillä osaltaan irtisanomisten perustana oli myös kuuluminen työväenyhdistykseen. Tämä oli herättänyt kysymään, onko se riittävä syy erottamiseen ja varsinkin sen nimeäminen rikolliseksi toiminnaksi.¹⁷¹

Kun myös vuorineuvos Elving oli pyytänyt saada vapaata joksikin aikaa puheenjohtajan tehtävistä, pelkäsi Renvall, että uusi johtajisto olisi vieläkin tiukempi linjassaan ja lisää ihmisiä otettaisiin lakkolaisten tilalle ja he jäisivät ”kodittomiksi ja leivättömiksi” joulun ajaksi.¹⁷² Elving näyttää ottaneen työtaistelun henkilökohtaisenakin asiana, ainakin virkavapaasta päätellen. Hänen poissa ollessa johtokunta näyttää myös todella tiukentaneen otettaan. Sen puolelta ei enää ollut asialle mitään tehtävissä ja sovitteluehdotusta ei hyväksytty. Näin marraskuun puolivälin jälkeen sovitteluyritykset Voikkaan tehtaan lakkolaisten ja yhtiön johdon välillä katkesivat.

Mielenkiintoista onkin, että työntekijöiden määräajan jälkeen jättämä sovintoehdotus oli suunnilleen juuri sellainen, jota työnantajat tarjosivat heille Renvallin välityksellä aikaisemmin. Muistelmissaan Helsingin paikallisjärjestön (ammattijärjestön) palveluksessa tuohon aikaan ollut Paasivuori kertoo, että paikkakunnalla käytiin kovaa kädenvääntöä, pitäisikö antaa yhtään uhria periksi. Hänen mukaansa Frans Tilan vapautuminen vankilasta ei ainakaan uhrimieltä lisännyt, sillä hänen ehdotuksestaan työväki päätti jälleen vaatia kaikille lakossa oleville oikeutta palata entiseen työhönsä.¹⁷³ Samansuuntaisen todistuksen löytää myös Työväenliiton puoluehallinnon 26.12 laaditusta pöytäkirjasta. Lakkolaiset olisivat omien sanojensa mukaan jo suostuneet sovintoon neljän työläisen irtisanomiseksi, ”elleivät eräät Voikalle matkustaneet agitaattorit olisi vakuuttaneet, että isännistön kyllä täytyy suostua

¹⁷⁰ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 301.

¹⁷¹ Esim. Työmies 17.11. 1904 sekä Työmiehessä 10.12.1904 julkaistu Lakimiehen artikkeli otsikolla ”Rikoslain professori Voikan lakon johdosta”. Alkuperäinen kirjoitus julkaistu Lakimiehessä vuoden 1904 viimeisessä numerossa otsikolla ”Voikan lakon johdosta”.

¹⁷² Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 300 – 301.

¹⁷³ Alkutaipaleelta 1929, 50.

kaikkiin ehtoihin”.¹⁷⁴ Tämän jälkeen lakkolaiset kenties tajusivat liian myöhään, että työnantajapuolella oltiin tosissaan. Alun menestys lienee myös antanut lakkolaille suhteettomasti toivoa.

Työnantajatkaan eivät voineet enää viimeisen takarajan jälkeen saapunutta sovintoehdotusta hyväksyä. Oliko tähän osasyynä heidän oma ylpeys? Ainakaan takarajaksi sovittuna aikana kello kuusi aamulla ei tehtaan konttori ollut vielä auki. Tosin takaraja oli asetettu työhön palaamiselle, ei uusien sovitteluehdotusten tuomiselle. Tässäkin asiassa saattoi osaltaan olla syynä inhimillinen sekaannus. Puoluehallinnon mukaan Renvall, tuolloin Helsingissä olevana, olisi nimittäin unohtanut ajoissa mainita lakkolaisille, että isännistö ei suostu kaikkien takaisin ottamiseen ja hänen kirjeensä saapui tehtaalle vasta samana päivänä klo. 11, jolloin työväen oli isännistön uhkauksen mukaan ryhdyttävä töihin aamulla.¹⁷⁵ Sovitteluyritykset olivat siis melko haparoivia ja väärinkäsityksiäkin sisältäviä. Osapuolet tunsivat epäluuloa toisiaan kohtaan, mikä aiheutti epäluottamusta.

Tämä oli osaltaan seurausta laillisen sovitteluelimen puuttumisesta tuohon aikaan työkiistoissa. Tilanne on ymmärrettävää sikäli, että syntynyt lakkotilanne oli melko uusi ilmiö maassamme. Lakko-oikeutta ei ollut, oli vain 14 päivän irtisanomisaika, jolloin kiistoja pystyi sovittelemaan. Aikaisemmat lakot olivat olleet melko pienimuotoisia eikä ulkopuolisia välityskanavia ollut tarvittu eikä niitä tunnettukaan. Lisäksi elettiin kautta, jolloin työnantajien ja työntekijöiden välit alkoivat kärjistyä äärimmilleen. Työväki omaksui luokkataistelun ja ”herrat” mielellään pitivät viimeiseen asti kiinni kunniastaan ja etuoikeutetusta asemastaan. He katsoivat lakon olevan suora hyökkäys tätä asemaa ja vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan.

Totta ainakin on, että kaikkia lakkolaisia ei olisi enää pystytty sijoittamaan Voikkaan tehtaalla entisiin tehtäviinsä tai välttämättä ottaa ollenkaan töihin, uusien tilalle tulleiden sekä myös ”lakkorikkureiden” vuoksi. Marraskuun ensimmäisen viikon jälkeen oli jo tehtaan kahdeksasta koneenkäyttäjistä seitsemän palanut takaisin töihin ja neljästä paperikoneesta kaksi oli jo käynnissä. Pitkin marraskuuta yhtiö saikin vuodenaikaan nähden tarvittavan

¹⁷⁴ Puoluehallinnon kokouksen pöytäkirja 26.12, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, CA:1, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁷⁵ Puoluehallinnon kokouksen pöytäkirja 26.12, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, CA:1, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

määrän uusia työntekijöitä sekä osan vanhoja palaamaan takaisin.¹⁷⁶ Kuvaavaa on paikkakunnalta 7.11 puoluehallinnolle lähetetty kirje, jossa kerrottiin koneenhoitajia houkutelleen takaisin töihin paremmalla vuosipalkalla.¹⁷⁷ Työntekijöiden aluksi yhtenäiseltä näyttänyt lakkorintama Voikkaalla ei kestänytkään kovin pitkään. Huomattuaan, että tehdas otti lakkolaisten tilalle uusia työntekijöitä, sai se monet palaamaan takaisin, varsinkin kun vaihtoehtona näytti olevan työttömyys talvea vasten.

3.5. Lakko laajenee Kuusankosken- ja Kymintehtaalle

Myös kahdessa muussa Kymi-yhtiön tehtaassa sovintoyrityksiä seurattiin tarkasti. Heti marraskuun toisena päivänä oli Kuusankosken työväenyhdistys jättänyt uhkauksen irtisanomisesta ja myös Kymintehtaalaisten pohtivat mahdollisia keinoja osallistua lakkolaisten tukemiseen. Mielialoja sekä Kuusankosken että Kymintehtaan työväenyhdistysten kokouksissa oli usein rauhoittelemassa myös ammattientarkastajat ja paikoin myös poliisiviranomaisia. Kokousten järjestäminen olikin hankalaa, sillä yli kahdenkymmenen hengen kokoukset tehtaillaan oli kielletty ja Valkealan työväenyhdistys lakkautettu ja sen varat takavarikoitu. Lisäksi Iitin pitäjän nimismies lähetti konstaapelinsa kautta Kuusankosken työväenyhdistykselle viestin, ettei kokouksissa saa keskustella lakkoon liittyvistä asioista eikä niitä saa pitää kirkkoaikana sunnuntaipäivinä. Keskustelurajoituksista ei kuitenkaan piitattu, vaan yhdistys jatkoi omien sääntöjensä pohjalta keskustelua lakosta niin kuin siihenkin saakka. Tosin kirkkoajoja kunnioitettiin.¹⁷⁸ Mitään sanktioita viranomaisten puolelta ei kieltojen rikkomisesta näyttänyt seuraavan.

Pitkin marraskuun alkua ravasivat yhdistysten jäsenet myös tehtaan johtokunnan luona vastailemassa kysymyksiin kuinka yhdistykset tulisivat suhtautumaan lakkoon. Asiakirjoista käy hyvin ilmi, etteivät yksityiset henkilöt voineet antaa merkittäviä lausuntoja ennen kuin yhdistys oli ottanut asiaan kantaa. Mukana näissä keskusteluissa oli usein myös

¹⁷⁶ Elvingin lausunto Helsingfors-Postenin toimitukselle 8.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 330.

¹⁷⁷ Kirje puoluehallinnolle 7.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁷⁸ Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 2.11 sekä 27.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja arkistot, TA; Kymintehtaan työväestön yleinen kokous 6.11.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

ammattientarkastajia, nimismies sekä kuvernööri Mjäsöjedow. Elving näyttää olleen erityisen tarkka, etteivät työläiset epäilisi hänen kutsuneen kuvernööriä paikkakunnalle, sillä hän painotti sitä yksityiskeskusteluissa työläisten (ks. myös kappale: Sovintoyritykset raukeavat) kanssa sekä julkisissa tiedonannoissa. Oikeudenpöytäkirjoissa kuvernööri kertoo saaneensa soiton Beckeriltä ja todennäköistä onkin, että hän soitti nimismiehen pyynnöstä.¹⁷⁹ Työläisten silmissä asialla ei suurta eroa ollut ja moni olikin varma, että juuri Elving oli kutsunut Mjäsöjedowin päinvastaisista vakuutteluista huolimatta.¹⁸⁰

Kuusankosken työväenyhdistys näyttäsi panneen paljon toivoa sovinto-oikeuden onnistumiseen ja uskoivat voikkaalaisten pääsevän nopeasti töihin. Empimistä lakkoon ryhtymiseen näyttää olleen myös yhdistyksen johtokunnassa. Wallenius epäilee 8. marraskuuta puoluehallinnolle lähettämässään kirjeessä tukilakkojen järkevyyttä. Tällöin maahan tulisi niin paljon työttömiä, jottei heitä saataisi mahdollisesti enää takaisin työllistettyä.¹⁸¹ Määrä-ajan kuluessa umpeen näytti kuitenkin siltä, että kuusankoskelaisten olisi lunastettava lupauksensa irtisanomisesta. Sovintoa ei ollut syntynyt ja 13. marraskuuta pidetyssä kokouksessa keskusteltiin jo tulevan lakon järjestelyistä. Yhdistyksen vakaumusta osoittaa, että he pitivät yksimielisesti pyhänä asiana aikaisemmin päätettyjä tukitoimia. Yhdistys antoi tarkat ohjeet kuinka toimia lakon suhteen ilman, että aiheutettaisiin häiriköintiä tai sabotaasitekoja. Jäseniä kehoitettiin jopa välttämään nauttimasta alkoholijuomia lakon aikana järjestyksen ylläpitämiseksi ja siihen myös suostuttiin. Lakon ajaksi yhdistys perusti myös 25 henkisen järjestystoimikunnan järjestystä valvomaan.¹⁸² Alkoholihan näytti heräävän ja luokkatietoisien työväestön silmissä kaupalliselta ja kapitalistiselta riistovälineeltä, johon oli katkaistava siteet.¹⁸³

Nämä toimenpiteet kuvastavat yhdistyksen asennetta olla tekemättä laittomuuksia, mutta tukea silti kaikilla muilla tavoin ”työtovereita”. Lopulta päätös oli lunastettava ja aamulla 17. marraskuuta kello kymmenen jälkeen lopettivat tehtaan työntekijät pariakymmentä lukuun

¹⁷⁹ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Cae:20, Valkealan ym. pitäjien kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, LaTA, MMA.

¹⁸⁰ Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 2.11.1904 sekä yleisen kuukausikokouksen pöytäkirja 6.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

¹⁸¹ Walleniuksen kirje puoluehallinnolle 6.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

¹⁸² Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 2.11, sekä yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 13.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

¹⁸³ Talvisto 1994, 20.

ottamatta työnsä ja poistuivat tehtaalta. Tehtaan johto tarjosi työläisille vielä miettimisaikaa seuraavaan aamuun kello kuuteen saakka, mutta yhdistyksen kokous päätti yksimielisesti olla palaamatta töihin. Tämä ei kuitenkaan estänyt 52 työntekijää palaamasta takaisin tehtaaseen.¹⁸⁴ Lakkoamunahan olivat neuvotteluyritykset loppuneet lopullisesti Voikkaan ja johdon välillä, joten Kuusankoskelaisten ryhtyminen tukilakkoon antoi varmaan aluksi voikkaalaisille uutta toivoa. Järjestysvaliokunnalle jaettiin hihamerkit ja ”teroitettiin niitten mieliin, että täydellisesti valvoisivat järjestyksen perään”¹⁸⁵.

Talvisto on esittänyt kuusankoskelaisten myötämielisen suhtautumisen Voikkaan lakon tukemiseen johtuneen osaksi siitä, että yhdistyksen johtokunnassa oli tuolloin huomattavan paljon naisia, kahdestatoista viisi. Kysehän oli pohjimmiltaan naisten näkökulmasta ja heille tärkeän asian puolustamisesta.¹⁸⁶ Näin saattaakin olla, koska ainakin johtokunta aktiivi Wallenius edellä mainitusta kirjeestä päätellen suhtautui lakkoaikeisiin varovaisesti. Vaikutuksiltaan tehtaalle lakolle kävi kuitenkin vähän samaan tapaan kuin Voikkaalla. Jo samana päivänä kun Kuusankoskella ryhdyttiin lakkoon, saatiin toinen molemmista paperikoneista käyntiin ja pari päivää myöhemmin oli jo 75 entistä työntekijää (lakkoonhan oli mennyt aluksi pariakymmentä lukuun ottamatta kaikki 400 työntekijää) sekä 37 uutta pyörittämässä tehtaan toimintaa. Työntekijöiden määrä kasvoi tästä vielä tasaisesti vuodenaikaan nähden tarvittavaan määrään noin 350 henkilöön.¹⁸⁷

Kymintehtaalla lakkoon ryhdyttiin, mikäli suinkin mahdollista, niin vielä harkitummin sekä myös ristiriitaisemmin tuntein kuin Kuusankoskella. Myös Kymintehtaalaisten työväenyhdistys tarjosi sovinto-oikeuden perustamista marraskuun alussa, mutta kuten tunnettua se ei ottanut tuulta alleen. Marraskuun 13. päivän kokouksessa käydyistä keskusteluista käy hyvin ilmi yhdistyksen ristiriitainen suhtautuminen tapahtumiin. Yhdistys oli ensinnäkin harmissaan sovinto-oikeuden kaatumisesta sekä siitä, ettei Schmitzia oltu tehtaan johdon puolesta poistettu aikaisemmin tehtaalta, jotta työläisten ei olisi tarvinnut ryhtyä äärimmäisyyksiin. Yhdistys piti siis Schmitzin ja Peltosen syyllisyyttä toteennäytettynä ja johdonkin myöntämänä, koska he eivät enää olleet tehtaan palkkalistoilla. Osa vaati

¹⁸⁴ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 283.

¹⁸⁵ Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 17.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

¹⁸⁶ Talvisto 1994, 57.

¹⁸⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 283, 316.

puheenvuoroissaan ”että enempi pitäisi paljastaa herrojen rikoksia” kun taas toiset kannattivat maltillisempaa linjaa, koska enää oli kysymys ainoastaan muutamasta irtisanotusta.¹⁸⁸

Mielenkiintoista on huomata, että monessa puheenvuorossa tuotiin esille, ettei rikoksiin syyllistyneitä työläisiä pitäisi tukea ja annettiin tunnustusta myös työnantajan sovitteluyrityksille. Nämä ristiriitaiset kannanotot kertovat siitä, ettei omaa leiviskää oltu varauksettomasti asettamassa epävarmaksi, vaikka siveellisesti kaikki kannattivatkin Voikkaalaisten lakkoa. Monilla työläisillä oli suuret perheet ja talvi tulossa. Marraskuun 13. päivän kokouksen loppulauseunnossa toivottiin vielä kompromissiin päästävän, mutta lisäksi osa oli valmis myös itsensä irtisanomaan, mikäli sovitteluihin ei ryhdyttäisi.¹⁸⁹ Samana iltana Renvallhan saapui kuitenkin paikkakunnalle. Yhteistä sitoumusta suuntaan tai toiseen ei syntynyt ja päätökset jäivät jokaisen henkilökohtaisesti ratkaistaviksi, mm. tehtaan naisille annettiin lupa toimia myös lakossa olevassa Kuusankosken tehtaassa rikkureina tai tehdä muiden tehtaiden siirrettyjä töitä omassa tehtaassa.¹⁹⁰ Yhtiö oli siis siirtänyt lakossa olevien yksiköiden toimia yhtiön muihin tehtaisiin.

Lopulta myös Kymin tehtaalla jouduttiin ratkaisevan päätöksen eteen, kun sovitteluyritykset eivät tuottaneet tulosta. Yhdistys järjesti äänestyksen, jonka tuloksena lakon kannattajat voittivat äänin 34 vastaan 25. Yhdistys päätti myös kerätä sitovan listan, johon jokainen lakkoa kannattava laittaisi nimensä. Näin jokainen sai tehdä päätöksen henkilökohtaisesti. Yhdistys kallistui siis lakon puolelle, mutta samalla huomautettiin, että paikalla oli vain pieni osa tehtaan työväestä. Myös muiden tehtaiden lakkolaisten avustaminen jätettiin jokaisen yksityisasiaksi. Lakkoon ryhdyttiin tehtaalla 28. marraskuuta 180 henkilön voimin. Tässä luvussa oli myös luettuna noin 60 satunnaisesti työssä käyvää sekä nuoret pojat ja tytöt.¹⁹¹ Kyseessä oli lakkolaisten puolelta enemmänkin ”toverihengen” ilmauksesta kahta muuta tehdasta kohtaan, sillä sen voi sanoa olleen merkitykseltään tehtaan toiminnalle vain vähäinen kahteen muuhunkin tehtaaseen verrattuna.

¹⁸⁸ Kymintehtalaisten yhteinen kokous ja siihen kuuluva pöytäkirja puheenvuoroista 13.11.1904, akt 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹⁸⁹ Kymintehtalaisten yhteinen kokous ja siihen kuuluva pöytäkirja puheenvuoroista 13.11.1904, akt 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

¹⁹⁰ Kymintehtalaisten jäsenkokouksen pöytäkirja 20.11.1904, KTTY.

¹⁹¹ Kymintehtalaisten työväenyhdistyksen väliaikaisen jäsenkokouksen pöytäkirja 25.11,27.11 sekä 28.11.1904, KTTY; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 304, 313.

Näin lakkotaistelu oli vihdoin marraskuun loppuun mennessä levinnyt kaikkiin kolmeen Kymiyhtiön tehtaaseen. Sovitteluyritykset olivat epäonnistuneet, eikä niille näyttänyt olevan enää jatkoa. Voimakkaimmin lakko kosketti luonnollisesti Voikkaan tehdasta. Aluksi lähes kaikki tehtaalan työläiset jättivät tulematta töihin. Kuusankoskella lakko ei saanut niin laajaa kannatusta, mutta lakkoon ryhtymättä jääneitä yhdistyksen jäseniä pidettiin kuitenkin rikkureina. Kymintehtaalla lakkoon liittyminen jätettiin jokaisen henkilökohtaiseksi asiaksi, eikä tuomittu työssäkäyviä sekä niitä jotka paikkasivat muiden tehtaalan lakon aiheuttamia aukkoja tuotannossa. Tällainen suhtautuminen johtui osaltaan varmasti siellä alkaneen lakon ajankohdasta, jolloin ilmapiiri oli jo erilainen aikaisempaan verrattuna sekä myös yhdistyksen erilaisesta taustasta.¹⁹²

Lakkojen vaikutukset tehtaalan toimintaan näyttäytyivät siis melko vähäisinä, sillä yhtiö palkkasi kaikkiin kolmeen tehtaaseen koko uutta työvoimaa. Lisäksi vastaantuleva talvi aiheutti sen, ettei työntekijöitä tarvittu muutenkaan niin paljoa. Lakkolaiset yrittivät kuitenkin rajoittaa uusien työntekijöiden palkkaamista antamalla viranomaisille huomautuksen, etteivät olleet katsoneet riittävän tarkasti heidän kirjojaan, sillä väitettiin kirjattomiakin otettu töihin tehtaisiin.¹⁹³ Tämä tarkoitti siis, että osa palkatuista olisi ollut irtolaisia. Tehtaalan seinien ulkopuolella lakko sen sijaan sekä näkyi, että kuului. Se ei ollut aivan vähäpätöinen väkimäärältään, sillä kolmen tehtaalan 1800 työntekijästä kaikkiaan noin 1100 henkilöä oli jossain vaiheessa siinä mukana. Lisäksi marraskuun alkupuolella näkyi jo viitteitä, että lakko saataisi muodostua pitkäksi, joten esille nousi myös kysymys tehtaalan ”ulkopuolistenkin” laitosten sulkemisesta. Tämä olisi tarkoittanut myös yhtiön kansakoulun sulkemista, jonka Hjelt sai puheenvuorollaan estetyksi vetoamalla tapahtuneeseen syyttömiin lapsiin. Heidän ei tulisi joutua kärsimään riidasta ja kenties viikkoja kiertelemään kaduilla, varsinkin kun mielialat olivat paikkakunnalla kiihtyneet.¹⁹⁴

3.6. Tukea haetaan

¹⁹² Kymintehtaalaisten työväenyhdistyksen jäsenkokouksen pöytäkirja 20.11.1904, KTTY.

¹⁹³ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 22.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

¹⁹⁴ Talvi 1979, 348; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 281.

Ilman ulkopuolista tukea lakkolaiset eivät kuitenkaan jääneet. Marraskuun 12. päivänä ryhtyivät järjestäytyneet työntekijät (pääasiassa Helsingin eri paikallisjärjestöt) lähettämään kiertokirjeitä eri ylioppilasosakunnille, nais- ja naisasiayhdistyksille sekä maamme työväenyhdistyksille. Kirjelmissä pyydettiin näitä yhdistyksiä lausumaan mielipiteensä siveellisyysasiasta, ammattientarkastuksesta ym. Näiden seurauksena toimeenpantiinkin yleisiä kokouksia edellä mainittujen asioiden keskustelemiseksi. Aikaisemmin mainittu Helsingin työväenyhdistyksen järjestämä keskustelukokous oli yksi esimerkki. Mielipiteitä lakon oikeutuksesta suuntaan tai toiseen lausuttiin, vaikkei monella ollut edes henkilökohtaista kokemusta paikkakunnan tapahtumista.¹⁹⁵

Samansuuntaisen kannanoton Helsingin työväenyhdistyksen kanssa antoi myös Turun työväenyhdistys. Sekin piti edelleen tiukasti kiinni kannasta, että lakkoon oli ryhdytty yksinomaan siveellisyys kysymyksen vuoksi, eikä kyse ollut valtataistelusta tai muusta vastaavasta, jota varsinkin yhtiön johto piti syynä lakkoon. Ristiriidaksi katsottiin yhtiön toimia, jotka toisaalta yrittivät rajata yhdistymisvapautta sortovuosien poikkeuslakien nojalla, mutta kuitenkin muissa puheissa vaativat niiden poistamista. Kumpikin yhdistys päätti avustaa lakkolaisia aineellisesti ja hieman rahaa kerättiin kokoukseen osallistuneilta lähetettäväksi Voikkaalle.¹⁹⁶ Samoin toimivat myös monet muut pienemmät työväenyhdistykset sekä nuoriso- että raittiusseurat antaessaan aineellista tukea sekä siveellisen kannatuksen voikkaalaisten toimille. Yleensä aineellinen tuki ohjattiin puoluehallinnon kautta. Suurimpia tuen antajia olivat mm. Helsingin paikallisjärjestö, jonka välityksellä kerättiin avustusta enemmän kuin muusta Suomesta yhteensä sekä Hämeenlinnan ja Oulun työväenyhdistykset.¹⁹⁷ Porin työväenyhdistyksen marraskuussa laatima ponsi lakosta sen sijaan sisälsi muidenkin puolesta kosolti tunnetta: ”Työväki taistelee tässä lakossa siveellisyyden, sivistyksen ja tyttäriensä kunnian puolesta, epäsiiveellisyyttä, raakuutta ja pääoman hirmuvaltaa vastaan”.¹⁹⁸

Myös työväenyhdistysten naisosastot sekä järjestöt tukivat lakkoa ja antoivat kiitosta työläismiehille, jotka olivat esiintyneen naisten siveellisyyden puolustajina. Naiset eivät

¹⁹⁵ Helsingin Posten 14.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 332.

¹⁹⁶ Helsingin Posten 14.11.1904 sekä Turun työväenyhdistyksen lausunto 20.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liitteet, 333 – 338, 351 – 352.

¹⁹⁷ Mm. Oulun ja Hämeenlinnan työväenyhdistysten kirjeet puoluehallinnolle 23.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA; Työmies 14.11.1904; Alkutaipaleelta 1929, 50 – 51.

¹⁹⁸ Kilpi 1953, 111.

osoittaneet juuri myötätuntoa Hjeltiä kohtaan ja katsoivat, että jos hänen virkansa olisi täytetty työväen omasta luokasta lähtevällä naisella, olisivat Voikkaan naiset varmasti kertoneet hänelle avoimemmin siveellisyysrikoksista.¹⁹⁹ Sen sijaan sivistyneistön naisjärjestöt ja ruotsinkielinen sivistyneistö suhtautuivat varovaisemmin ja kahtia jakaantuneemmin lakkoon. Suomen naisyhdistys ei marraskuun lopulla katsonut ilman alkuperäisiä asiakirjoja voivansa ryhtyä arvostelemaan itse lakkoa ja siihen kuuluvia asianhaaroja. Yhdistys korosti kuitenkin yleisesti huolensa työläisnaisiin kohdistuvien siveellisyysloukkauksien johdosta, mikä ilmaisee vain naisten halventamista jokaisessa yhteiskuntaluokassa. Hjeltin toimet saivat luottamuksen, olihan hänen virkansa perustaminen osaksi lähtenyt liikkeelle kyseisen yhdistyksen aloitteesta. Järjestön epäilevä suhtautuminen laittomaan lakkoon näkyy siinä, että se ei kerännyt suoraa avustusta lakkolaisille vaan rupesi kokoamaan varoja rahastoa varten, jonka tarkoituksena oli antaa apua lainoppineen asianajan palkkaamiseksi työläisnaisille, jotka tahtoivat turvautua oikeuslaitoksiin heitä vastaan tehtyjen siveellisyysrikosten johdosta.²⁰⁰

Hufvudstadsbladetin pääkirjoitus marraskuun 20 päivänä, jonka mukaan ”harvoin on mikään lakkoliike ollut kokonaan vailla sivistyneen mielipiteen kannatusta ja myötätuntoisuutta kuin Voikan lakko”²⁰¹, ei kuitenkaan aivan pitänyt paikkaansa. Professori J. Mikkola kirjoitti esim. Voikkaan tehtaan isännistölle kirjeen, jossa hän hyvin suorasukaisesti puolusti lakon tehneitä työläisiä. Hän ihasteli työväen yhteistä solidaarisuutta ja lujuuutta, ”jonka tuottaa usko asiansa oikeutukseen”. Mikkolallekin asia näyttäytyi siveellisyystaisteluna ja yhtiön johdon toiminta moitittavana virkavaltaisuutena. Sivistyneistö ollut hänen mukaansa ymmärtänyt työväenjärjestöjen eikä työntekijäin tunteita. Mikkolakin halusi naisyhdistyksen tavoin huomauttaa, että Schmitz ei suinkaan ollut ainoa työläisnaisen kunnian loukkaaja ja tarkastella siveellisyyskysymystä myös luokkajaon kannalta. Lisäksi hänkin jyrkästi paheksui tohtori Renvallin asennetta hänen leimattua työläisten ”oikeutettu taistelu” anarkistiseksi.²⁰²

Mikkolan kommentit eivät tosin vakuuttaneet kaikkia Valkealan kylän asukkaita ja joukko kansakoulun opettajia laatikin hänelle vastauksen, jossa he paikkakuntalaisina ilmaisivat käsityksensä, että olisikin ”sangen ilahuttava ajan merkki, jos taistelu todellakin olisi

¹⁹⁹ Työväen lausunnoita Voikan lakosta, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liitteet, 371 – 374.

²⁰⁰ Helsingin Sanomissa 30.11.1904 julkaistu Suomen naisyhdistyksen kannanotto, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 375.

²⁰¹ Hufvudstadsbladet 20.11.1904 (pääkirjoitus), Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 341 – 344.

²⁰² Joos. J. Mikkolan Voikkaan tehtaan isännistölle osoittama lausunto, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 344 – 346.

siveellisyystaistelu. Mutta sitä se ei ole. ...,että taistelu koskee ainoastaan valtaa ja siveellisyys on vaan kaunis ulkokuori”. Opettajat syyttivät Mikkolaa paikkakunnan olosuhteita tuntemattomaksi ja perättiin kuka ottaa vastuun siitä kurjuudesta, mihin tällaiset puheet olivat vieneet tehtaiden työntekijät ja joka (lakko) jo näytti päättyneen työväen tappioon. Saman ajatukseen oli kirjeen mukaan päätynyt myös seurakunnan pääpappi. Kirjoittajat pitivät naisia, joiden nimissä lakkoon mentiin jo ennestään langenneina.²⁰³ Opettajien lausuman tarkoittamaa todenmukaisuutta on vaikea selvittää, sillä tällainen yleinen suhtautuminen työläisnaisiin oli tuolloin vuosisadanvaihteessa hyvin tavallinen. Heidän siveyttään saatettiin kuvata sanoin: ”työläisluokan naiset ovat jo syntyessään siveettömiä”²⁰⁴. Tosin Frans Tilahan oli 18. syyskuuta pitämässään puheessa ilmaissut huolensa työläisnaisia uhkaavasta prostituutiosta.²⁰⁵ Saattoi siis olla, että paikkakunnalla oli sitä todellakin esiintynyt. Valkealassa ei siis kuitenkaan paikallinen sivistyneistö myöskään näyttänyt antavan tukea lakkolaisille.

Mikkola oli avaamassa myös toista suurta kansalaisyhteiskuntaa, joka pidettiin Helsingissä polyteknillisen yhdistyksen talossa 22.11.1904. Kokouksessa pahoiteltiin arvovaltaisella taholla yhtiön johtokunnan menettelyä sovinto-oikeuden suhteen ja Renvalliakaan ei pidetty enää työläisten ”ystävänä” hänen leimattuaan lakkoilevien työläisten toimet anarkistisiksi. Kokous päätti lähettää yhtiön johtokunnalle kirjelmän, jota varten laadittiin komitea, johon kuului mm. Miina Sillanpää ja Väinö Vallin.²⁰⁶ Vastalauseessa toivottiin että ”tehtaan isännistö ottaisi ratkaisevan askeleen sovintoon ja mahdollisiin pikkumaisuuksiin takertumatta avaisi uudelleen tehtaan ovet entiselle työväelleen ja säännölliselle työlle”.²⁰⁷

Lakkolaiset saivat myötätuntoa osakseen myös ylioppilasosakuntien taholta, joskaan ei täysin varauksettomasti.. Toisaalta tehtaan johdon ja varsinkin viranomaisten toimia lakon aikana paheksuttiin, mutta Pohjalaiselta osakunnalta ei ymmärrystä myöskään herunut työväen laittomalle työtaistelulle ja sille ettei siveellisyysyytöksiä Schmitzia vastaan ollut alunpitäen esitetty. Osakunnissakin tarkasteltiin asiaa laajemmassa kontekstissa ja taistelu siveellisuuden

²⁰³ Kirje professori Mikkolalle joukolta Walkealan kansakoulun opettajia 25.11.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

²⁰⁴ Lähteenmäki, 1995, 122.

²⁰⁵ Kuusankosken, Kymin tehtaalaisten ja Walkealan yhdistyksien yhteisen kokouksen pöytäkirja (mukana nuorisoyhdistys ja rahtiusseura) 18.9.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁰⁶ Hufvudstadsbladet 23.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 360 – 363.

²⁰⁷ K. Heinosen, Lauri. Lindstedtin, Joos. J. Mikkolan, Miina Sillanpään ja Väinö Vallinin allekirjoittama vastalause Kymiyhtiön johtokunnalle 22.11.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

puolesta ei ollut suunnattu ainoastaan Schmitzia vastaan, vaan ”hänen edustamaansa raiskaaja tyyppiä ja sitä vallitsevissa luokissa niin useasti ilmenevää käsityskantaa vastaan, jonka mukaan kansannaisen kunnia on vain kauppatavara”. Myös johdon toimet sovinto-oikeuden hylkäämiseksi sekä järjestäytyneen työväen toiminnan rajoittaminen (esim. yhdistymisvapaus) herättivät arvostelua.²⁰⁸

Työväenyhdistysten kannanottoja tarkastellessa käy ilmi, että juuri miesvoittoiset suomenkieliset työväenyhdistykset sekä niiden järjestämät kokoukset ja keskustelutilaisuudet antoivat suhteellisen voimakkaan ja yhtenäisen tuen lakkolaisille. Myös Ruotsalainen työväenyhdistys antoi tukensa vaatimukselle, että ammattientarkastajat olisi jatkossa valittava työväen keskuudesta sekä keräsi avustuksia lakkolaisia varten. Vaikka Valkealan työväenyhdistys oli Ruotsalaisen työväenyhdistyksen haaraosasto, ei se saanut siltä sen enempää tukea toimilleen. Aineellinen tuki työväenyhdistyksiltä jäi muiltakin osin lopulta melko pieneksi, vaikka kaukaisimmat rahalähetykset tulivat Amerikasta saakka. Tärkeämpää kuin aineellinen oli henkinen tuki, joka osaltaan helpotti Kuusankosken ja Kymin tehtaan liittymään lakkoon. Sivistyneistön naiset pysyivät varovaisempina kannanotoissaan ja tuen antamisessa lakkolaisille, kuin luokkansa miehet, joista jotkut asettuivat lakkolaisten puolellekin.²⁰⁹ Mielenkiintoista sikäli, että sukupuoli ei tässä yhdistänyt naisia, vaan pikemminkin luokkaerot. Tämä jaottelu heijastui tosin myös muissa kysymyksissä, kuten suhtautumisessa yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen, jota työläisnaiset ajoivat vastoin porvarisnaisten kantaa. Tässä vaiheessa järjestäytynyt työläisnaisliikkeen ja sen porvarillisten vastineiden keskinäinen ilmapiiri oli jo viilentynyt alun kuherruskauden jälkeen.²¹⁰

Lisäksi myös Työmies lehti pysyi kirjoituksissaan järkähtämättömästi työläisten takana ja oli kenties merkittävämpiä sen mielialan muokkaajia lakon aikana, varsinkin sen alkupuolella. Työmieheissä esitettiin väitteisiin, kommentoikin moni sekä yksityinen henkilö, että muut sanomalehdet. Porvarislehdet taas seisoivat yhteisenä mielipiderintamana ja jakavana tekijänä olikin nimenomaan kuuluminen sivistyneistöön tai työväkeen. Alun siveellisyysskysymys sai pian seurakseen myös rajun politikoinnin, joten totuudenmukaisen kuvan saaminen lakon kulusta tuon ajan ihmisillä lehtiä lukemalla oli melko vaikeaa.

²⁰⁸ Ylioppilaat ja Voikan lakko, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite 367 – 371.

²⁰⁹ Työväen lausunnoita Voikan lakosta, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite 371 – 374.

²¹⁰ Halinen 1995, 9; Lähteenmäki 2002, 33 – 34.

4. Katkeraan loppuun saakka

4.1. Työläisten hajaannus ja häätö

Voikkaan tehtaan mennessä lakkoon 2. marraskuuta, näytti tehtaan työväen keskuudessa vallinneen vielä suuri yksimielisyys lakon oikeutuksesta. Lakkorintama näytti aluksi vahvalta, mitä kuvaa Työmiehen artikkelit vain lisäsivät. Kuitenkin heti alkuinnostuksen jälkeen näkyivät lakkolaisten rivit raoilleen. Tehtaat palkkasivat pian myös uutta työvoimaa, jota paikkakunnalle saapuikin runsaasti, kuten edellä on jo mainittu.²¹¹ Tämä oli omiaan kiristämään lakkolaisten keskinäisiä välejä. Uuden työvoiman palkkaaminen oli juuri eräs ongelma sovitteluissa lakon lopettamiseksi ja työntekijöiden ottamiseksi takaisin. Lakon pitkittyessä ja viimeistään silloin, kun yhtiö katkaisi neuvotteluyhteyden lakkolaisiin, alkoivat työläiset myös itse kysellä lakon oikeutuksesta ja siihen johtaneiden syiden perään. Kymintehtaan pitkäaikaista koneenhoitajaa saattoi ruveta mietityttämään, miksi hänen täytyi kärsiä toisen tehtaan lakosta, jonka epämääräisiin syihin hänellä itsellään ei ollut osaa eikä arpaa.

Työntekijöiden yhtenäisyys näyttääkin jakautuneen marraskuun aikana kahtia. Jo marraskuun 7. päivä kirjattu poliisitutkintopöytäkirja todistaa työläisten rivien repeilemisen. Siinä eräs todistaja kertoo Wallenius nimisen henkilön aluksi yhdistäneen työväkeä puheillaan. Wallenius, jonka kotipaikaksi mainittiin Viipuri, oli todennäköisesti eri henkilö kuin sukunimikaimansa Kuusankosken työväenyhdistyksen johtokunnassa. Agitaattori Wallenius pyytelikin myöhemmin palkkaa puoluehallinnolta ”agitsoonityöstään” siltä ajalta, kun hän oli ollut Voikkaalla.²¹² Hänen lähdettyään paikalle tuli Tila, jonka jälkeen puhetilaisuudet olivat vielä lisääntyneet. Tämä taas oli johtanut kansan villitsemiseen ja lakon puhkeamiseen. Samalla haukuttiin niitä, jotka eivät olleet mukana. Lisäksi samaisessa pöytäkirjassa jotkut todistivat nimenomaan Dominin puhuneen jo ennen naisten suorittamaa lakkoa syyskuussa, että ”lakko ratkaisee ongelmat” minkä hän olisi toistanut myös ennen Schmitzin poistamista.

²¹¹ Työmiehen artikkelit tapahtuneesta syksyn 1904 aikana; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 283.

²¹² Puoluehallinnon ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 6.5.1905, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, CA:1, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

Muutenkin osa työläisistä halusi antaa Dominista epäluotettavaa kuvaa. Hänen kerrottiin olevan ”viinamäenmiehiä”, jonka omat lapset olivat olleet huostaan otettuina.²¹³

Todennäköisesti marraskuussa jätetty 62 Voikkaan mies- ja naistyöntekijän allekirjoituksella varustettu ”Vastalause” antaa lakon syistä ja oikeutuksesta myös mielenkiintoisen kuvan. Mukana oli sekä lakkoon kuulumattomia, että myös siihen kuuluneita, mutta sittemmin töihin palanneita työläisiä. Syyksi vastalauseen jättämiseen he kertoivat julkisuudessa esiintyneet valheet lakon tiimoilta. Allekirjoittaneet ilmoittivat, etteivät he tienneet ainoatakaan väkivaltaista tapausta tai raiskausta, joista Schmitzia syytettiin. He väittivät, että tällaisilla siveellisyssyytöksillä oli ainoastaan tarkoitus saada vaatimuksille yleistä myötätuntoa ja kannatusta. Perusteluksi he esittivät, että lakkorauhottomuuksien aluksi ei mainittu sanaakaan naisten raiskaamisesta. Ja kun lajittelijattarien lakko oli päättynyt heidän voittoonsa, ei tyytymättömyys ollut kuitenkaan kadonnut, sillä oltiin pettyneitä, ettei ymmärretty tuoda esiin suurempia vaatimuksia. Tällöin päätettiin kuulemma jatkaa rauhottomuuksia ja ”ottaa herroilta niskavoima, sillä kuinka voivat tehtaan herrat seistä meitä vastaan, meitä kun on niin monta”. Tällöin he olisivat myös saaneet päähänsä ottaa Schmitzin verukkeeksi, jotta he saisivat anastettua yhdistykselle suurempaa yksipuolista valtaa ja näin saamaan myöhemmin ”erinäisiä hyötyjä”. Hänen sakottamisestaan tai vangitsemisestaan ei olisi kuulemma ollut yhdistykselle hyötyä.²¹⁴

Samansuuntaisen selityksen antoi marraskuun 30. päivänä, samana jolloin yhtiön johtokunta ilmoitti, ettei lakkoa ollut enää olemassa, Voikkaan tehtaan isännöitsijä Becker. Hän kertoi, ettei kukaan paikallisia oloja tunteva uskonut, että lakko aloitettu ja oikeutettu sillä perusteella, että siinä puolustettiin vain työläisnaisten kunniaa. Hän oli omien sanojensa mukaan keskustellut useiden työntekijöiden kanssa, jotka kertoivat lakon syyksi juuri vallan tavoittelun.²¹⁵ Tästäsuuntaisia lausuntoja antoi myös osa naisista myöhemmin pidetyssä oikeudenkäynnissä. Erään todistajan mukaan Friari olisi sanonut, että ensin poistetaan Peltonen jotta saadaan tilanne haltuun ja sen jälkeen Schmitz.²¹⁶

²¹³ Tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

²¹⁴ Vastalause, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 309 – 311.

²¹⁵ Tehtaan isännöitsijän, insinööri Freyn julkaisema lausunto Kymintehtaan selkkauksista, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 311.

²¹⁶ Tuomioluettelo varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 28.4.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1905, Cae:21, LaTA, MMA.

Samoihin aikoihin myös Kymintehtaan isännöitsijä Frey antoi lausunnon juuri tuolloin Kymintehtaalla tapahtuneista selkkauksista. Frey väitti, että ennen lakon puhkeamista olisi lakkoa vastustaneet työntekijät aikoneet kerätä nimiä anomukseen, joka oli tarkoitettu Freylle ja sisälsi vaatimuksen, että lakkoon yllyttäneet ja levottomuuksia aiheuttaneet työntekijät irtisanottaisiin. Anomusta ei ennätetty kuitenkaan kerätä ennen kuin lakko alkoi ja jäljelle jääneet olivat ilmaisseet mielihyvänsä, että ”pahimmat rettelöitsijät” olivat tällä tavalla omin ehdoin eronneet työstä. Samalla olisivat he lausuneet toivomuksen, ettei näitä suinkaan otettaisi enää takaisin. Suurin osa kyseisiä vaatimuksia esittäneistä näyttää olleen tehtaan pitkäaikaisia työntekijöitä, jotka olivat olleet palveluksessa 15 – 20 vuotta tai kauemminkin.²¹⁷

Frey'n selitys kuulostaa sikäli uskottavalta, että joulukuun alussa myös noin 70 Kymintehtaan työntekijää, joukossa myös naisia, antoi samansuuntaisen selityksen lakosta. Tämä vastalause oli osoitettu edellä viitattuun voikkaalaisten vastaavaan kirjoitukseen ja oli sitä myötäilevä. Tässä vaiheessa oli jo selvää ollut pidemmän aikaa, että työläiset tulisivat häviämään lakon. Työläisten mielissä lakko näyttäytyikin ”järjettömältä” ja toverien kohtaloa surkuteltiin. Syyksi todettiin jo esille tullut pitkäaikainen kiihotus, jota paikkakunnalla oli pidemmän aikaa harjoitettu. Mielenkiintoista sen sijaan on, että toinen ja yhtä tärkeäksi katsottu tekijä levottomuuksiin oli Työmies lehti, jota alueelle oli suuressa määrin levitetty. Lehden katsottiin kutoneen valheiden verkon alueen itsetietoisten työmiesten ympärille. Sen katsottiin koko ajan levittäneen suuria valheita lakon syistä ja tapahtumista tarkoituksena valmistella maaperää lakolle otolliseksi sekä pitkittää sitä. Allekirjoittaneet jopa kutsuivat lehteä ”pilalehdeksi” tai vielä osuvampana pidettiin sitä lukiessa heräämää ajatusta, että se oli tunnettu kala, ”joka vastustajaansa vastaan lähettää likaista, sameata nestettä, joka tekee veden läpinäkymättömäksi”. Kymintehtalaisten wrightiläinen kanta tulee esille myös, sillä ”missään tapauksessa emme anna tunnustustamme semmoiselle opille, joka saarnaa luokkavihaa”.²¹⁸

Myöskään Kuusankosken tehtaan työläiset eivät halunneet jäädä kahta muuta tehdasta huonommaksi, vaan 52 heistä ilmaisivat käsityksensä lakon syistä ja oikeutuksesta. He toistivat Kymintehtaan tapaan moitteet Työmieslehden valehtelevaa kirjoittelupolitiikkaa kohtaan. Kuusankoskella oli liian yksipuolisesti uskottu kulkupuheita ja seurattu

²¹⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 312.

²¹⁸ Vastalause, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 313.

voikkaalaisten jalanjalkia kritiikittömästi. Työväenyhdistysten johtohenkilöiden väitettiin valmistelleen päätehtävänään lakkoa, päämääränään saada lisää valtaa ”herroilta”. Kuusankoskelaiset toivat myös esille, että paikkakunnan työväestö ei ainakaan itse ole lakon aikana siirtynyt ”tosi-siveellisten” riveihin, kun alueen elämää katselee ja kuuntelee. Esille nostettiin myös vapauden käsite. Kyseisellä käsitteellä oli merkittävä rooli lakkolaisten perusteltaessa ryhtymistään lakkoon omasta vapaasta tahdosta. Kirjoittajat muistuttivat, että ne, jotka olivat uskaltaneet tehdä valtavirrasta riippumattoman päätöksen vapaan mielipiteensä mukaan ja menneet esim. ”rikkureina” töihin, kohdeltiin halveksuttavasti ja painostavasti.²¹⁹ Rikkureiksi oli myös ryhtynyt alun perin järjestysvaliokuntaan valittuja työntekijöitä. He joutuivatkin luovuttamaan järjestysmiesmerkkinsä ja saivat nuhtelun muilta lakkolaisilta.²²⁰

Pitää muistaa, että lakossa oli edelleen kuitenkin suuri joukko työläisiä, joten edellä mainitut mielipiteet eivät kuvastaneet koko työväestön mielialoja paikkakunnalla. Yhdistykset olivat pääsääntöisesti lakon takana ja lakkopettureita halveksittiin lakkolaisten yhteisissä kokouksissa. Heidän nimiään päätettiin esim. julkaista lehdissä ja samoin rikkureiksi menneet erotettiin automaattisesti yhdistyksestä.²²¹ 185 lakkolaisen vastine töissäolevien kirjoituksiin kertoo heidän tunnoistaan. He eivät katsoneet ryhtyneensä lakkoon kenenkään painostuksesta, vaan omasta vakaumuksesta sentähden, koska isännistö ei ollut tehnyt sovintoa Voikkaan ”toverien” kanssa. Tätä ennalta sovittua päätöstä, lupautta, lakkolaisten omatunto kielsi rikkomasta. Mieluimmin he kuolisivat vaikka nälkään ”kuin olla maansa, kunniansa ja toveriensa pettäjä”.²²²

Edellä kuvattu asenne tulee hyvin esille lakkopäätöksessään pysyneistä tehtaan pitkäaikaisista työntekijöiden puheista. Osa heistä näyttää katuneen, että olivat lähteneet siihen mukaan vailla parempaa tietoa sen taustoista vain ”toveruuden” vuoksi. Tämä toveruuden tähden he kuitenkin myös kieltäytyivät yrittämästä tehtaaseen takaisin töihin ja lähtivät etsimään töitä perheineen muilta paikkakunnilta.²²³ Osalla lakkolaisilla näkyi olevan vielä usko myös lakon siveelliseen oikeutukseen ja että siihen oli ryhdytty vain puolustaakseen ”siveellisyyttä ja

²¹⁹ Kuusankosken lakon johdosta kirjoitettuihin sepustuksiin, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 315 – 318.

²²⁰ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 22.11. sekä 24.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²²¹ Mm. Kuusankosken Työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 1.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²²² Vastalause, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 314 – 315.

²²³ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 323.

tyttäriemme kunniaa”. Nuorten suuri osuus osoitti vain heidän mielestään, että ”nuoriso tahtoi nauttia eli nähdä työnsä hedelmät jo elämänsä aikana”.²²⁴ Suurinta kannatusta lakko näyttää saaneenkin nuoremman polven työläisten keskuudessa sekä muissa jotka samaistivat itsensä luokkatietoisesti osaksi nousevaa työväestöä, jossa toveria ei jätetä.

Kolmen tehtaan työssäkäyvät kirjeiden kirjoittajat olivat siis lakon ulkopuolella tai olivat siihen aluksi ottaneet osaa, mutta palaneet sitten takaisin töihin ja olivat iloisia, että olivat ”kiihoittajain hirmuvallasta päässeet”.²²⁵ Kirjoitukset oli osoitettu pitkälti maamme lehdistölle, erityisesti Työmiestä kohtaan, jonka katsottiin uutisoineen virheellistä tietoa tapahtuneista. Työmies lehti ei näyttäneenkään edustavan koko työväestön mielipidettä, vaan sen kirjoittelun katsottiin jopa heikentävän työläisten asiaa. Moni lehden paikkakuntalainen tilaaja oli jättänyt myös tilausmaksun maksamatta. Lakkoon katsottiin ryhdytyn ilman todellista tietoa asioiden tilasta ja osin muiden painostamina. Moni työläinen asetti lopulta oman henkilökohtaisen vakaumuksen yhteisten yhdistysten päätösten edelle ja kävivät yksityisesti neuvotteluja tehtaiden johdon kanssa työhön palaamisesta.²²⁶

Kuvaa työläisten jakaantumiseen kahteen leiriin valaisee myös joidenkin työntekijöiden vaatimus ammattientarkastajille, etteivät he hyväksyneet, että kiinnikäymisestä syytetyt ja erotetut työläiset saisivat ”puhtaat työtodistukset”. Renvall oli nimittäin neuvottelujen yhteydessä yrittänyt sellaisia hankkia irtisanotuille, jotta heillä olisi paremmat mahdollisuudet saada töitä muualta. Osan mielestä rikos oli niin suuri, ettei sellaista ”laittomuutta” saisi tapahtua. Tällainen työläisten epäsolidaarisuus hämmensi myös ammattientarkastajia, sillä heitä pyydettiin esiintymään irtisanottuja kohtaan vielä tiukemmin kuin johtokunnan. Koko työväestöä yhdistävää solidaarisuutta ei siis vielä löytynyt. Hjeltin omien sanojen mukaan hän toimi kuitenkin menestyksekkäästi kääntymällä yksityisten henkilöiden sekä eri työnantajien puoleen, jotta nämä eivät ”hyljeksyisi” Kymin osakeyhtiön tehtailta tulleita työnetsijöitä.²²⁷

Uusien työntekijöiden johdosta Kymiyhtiön tehtailla oli nyt myös varaa valikoida lakkolaisten joukosta ammattitaitoisimmat työläiset, joita se suostui harkitsemaan ottamaan töihin, mikäli haluaisivat tulla takaisin. Tällaisen nimilistan sai esim. Kuusankosken työväenyhdistyksen

²²⁴ Vastalause, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 315.

²²⁵ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 314.

²²⁶ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 24.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²²⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 304, 319.

puheenjohtaja Laine toimitettavaksi yhdistykselleen käytyään joulukuun puolivälissä yhteisen komitean mukana Helsingissä yhtiön pääkonttorissa.²²⁸ Kyseinen toiminta oli omiaan ärsyttämään yhdistyksiä. Osa työntekijöistä antoi kuitenkin arvoa myös työnantajien inhimilliselle käytökselle ja teoille. Näin tapahtui etenkin vanhemman polven keskuudessa. Monella heistä oli pitkä työsuhte yhtiön kanssa takanaan ja huomattuaan lakon syyn epämääräiseksi sekä työnantajan toimet uuden väen palkkaamiseksi, katsoivat he parhaaksi palata töihin. Tällaisia pitkän työkokemuksen omaavia ja ammattitaitoisia miehiä otettiin takaisin, etenkin koneenhoitajia. Varsinkin Kymintehtaalla näytettiin myös edelleen suhtautuvan karsaasti sosialistiseen ohjelmaan ja sen ajamaan luokkataisteluoppiin. He halusivat korostaa omaa itsenäisyyttään ja olla sillä tavoin ”luokkatietoisia”.²²⁹

Kymiyhtiön sanoessa lakkolaiset irtiyhtiön palveluksesta, tarkoitti se myös työntekijöiden irtisanomista tehtaan omistamista asunnoista.²³⁰ Näin tapahtui etenkin Voikkaalla. Irtisanotut työläiset menettivät tehtaan alueella kotinsa talvea vasten. Vielä joulukuun alkupuolella vaelteli suuret lakkolaisjoukot kolmesta tehtaasta joen rannalla, pidettäviin kokouksiin. Työmiehen mukaan vaeltelijoita oli ”toistatuhatta”²³¹. Luku saattaa olla hieman liioiteltu, mutta lakkolaisten mukana varmasti kulkenut muukin perhe lienee nostanut väkimäärää. Myös Hilja Pärssinen mainitsi myöhemmin muistelmissaan monisatalukuisten väkijoukkojen kokoontuneen talvipakkasilla maanteille ja sen reunoille pitämään kokouksiaan. Tämän häädetyn väkijoukon näkeminen lumikentillä toi hänen mieleensä Englannin ”karttaliikkeen” aikana, jolloin työläiset pitivät öisin kaupunkien ulkopuolella tulisoihutujen valossa kokouksiaan.²³² Myös Paasivuori muisteli, ettei metsässä 25 asteen pakkasessa puhuminen ollut ”hauskaa” ”Kieli tahtoi jäykistyä ja ääni sortua, mutta puhua täytyi”.²³³

Elving korosti kuitenkin, ettei varsinasta häätöä ollut tapahtunut, vaan lakkolaiset oli ainoastaan irtisanottu tehtaan asunnoista. Tämä oli kuitenkin pitkälti vain sanoilla leikkimistä, sillä irtisanotuilla oli vain 14 päivää aikaa muuttaa muualle. Elving mainitsee vielä sanoneensa tehtaan hallinnolle, että lakkolaisille pitää aivan normaalisti toimittaa halkoja niin

²²⁸ Kuusankosken yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 16.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²²⁹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 313.

²³⁰ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 327.

²³¹ Työmies 13.12.1904.

²³² Soikkanen 1967, 132.

²³³ Alkutaipaleelta 1929, 51.

kauan kun he ovat entisissä asunnoissaan.²³⁴ Saman häätökohtalon kokivat myös ne jotka asuivat omissa asunnoissaan, mutta jotka sijaitisivat tehtaan mailla. Lisäksi irtisanottuja pidettiin näin työpaikkaa vailla olevina irtolaisina, jotka voitiin häätää paikkakunnalta nimismiehen päätöksellä. Näin uhkailtiin etenkin ulkopaikkakunnalta tulleita työntekijöitä.²³⁵

Kuvernööri Mjäsosjedow joutuikin toimittamaan myös varsinaisia häätötoimenpiteitä tehtaan asunnoista vuoden lopulla, sillä osa irtisanotuista lakkolaisista ei ollut poistunut sovitun aikarajan sisällä ja Kymiyhtiö joutui näin kirjallisesti pyytämään kuvernööriä laittamaan irtisanomiset toimeen. Tämä lähettikin häätöpäätökset vastaajille sakon kera. Päätökset tuli toteutettaviksi seuraavan vuoden alusta eteenpäin. Yhteensä lakkolaisia oli lopulta noin 200, jotka jäivät työttömiksi ja joutuivat muuttamaan pois tehtaan asunnoista ja lähtemään perheineen paikkakunnalta toimeentuloa etsimään. Tarkkaa lukua ei ole tiedossa. Suurin osa heistä oli kuitenkin Voikkaan tehtaalta. Todennäköisesti ketään heistä ei kuitenkaan pakotettu viranomaisten toimesta lähtemään pois paikkakunnalta.²³⁶

Luulisi, että irtisanomiset sekä asunnoista häätämiset, yhdistysten toimintavapauden rajoittamiset ja muutamat vangitsemiset olisivat aiheuttaneet vakavaa levottomuutta paikkakunnalla viranomaisten ja lakkolaisten kesken. Näin ei kuitenkaan näytä suuressa mittakaavassa tapahtuneen. Pieniä kärhämiä lakkolaisten ja joidenkin poliisien välillä näyttää kuitenkin olleen. Työväenkokouksessa Helsingissä Turkia antoi ymmärtää, että eräät paikalle kutsutut poliisit olisivat Valkealan nimismiehen apulaisen Cedeströmin johdolla murtautuneet ”sukahumalassa” erään suutarin asuntoon naisia etsimään.²³⁷ Turkian pitämän esitelmän solvasluonteesta päätellen hän lienee kuitenkin hieman liioitellut asiassa. Lisäksi Kyminettä Kuusankosken työväenyhdistykset lausuiivat virkavallalle jyrkän paheksumisensa erään poliisiin, todennäköisesti juuri Cedeströmin, aggressiivisesta käytöksestä lakkolaisia kohtaan.²³⁸

²³⁴ Tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37, liite, 327.

²³⁵ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 27.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²³⁶ Häätöpäätökset Viipurinläänin kuvernöörin allekirjoittamina 31.12.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA; Talvi 1979, 348.

²³⁷ Helsingfors-Posten 14.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 334.

²³⁸ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 1.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

Joitakin ylilyöntejä näyttää myös työläisten puolelta sattuneen. Lakon alussahan oli yritetty räjäyttää höyrykattilahuone, mutta pääasiassa häiriköinti kohdistui lakkoon osallistumattomiin työntekijöihin sekä rikkureihin, joita uhkailtiin eri keinoin. Työläisten halveksunnan kohteeksi joutunut Cederström mainitsi nimeltä erään työntekijän uhkailleen ampumisella erästä toista työntekijänäistä, mikäli hän lähestyisi tehdasta 15 askeleen päähän. Lakkolaisten uhkailut rikkureille sisälsivät yleensä ponnin, jonka mukaan heidät erotettaisiin sen jälkeen kun lakkolaiset olisivat voittaneet lakon.²³⁹ Vakavammalta kuitenkin vältyttiin ja osaltaan alueen mielialoja rauhoitti varmasti myös Kuusankosken työväenyhdistyksen ”järjestystoimikunta”, jonka perustamisesta edellä on jo kerrottu. Lisäksi yhdistyksen kehotus olla nauttimatta alkoholia sekä olla aiheuttamatta häiriöitä näyttää saaneen vastakaikua työläisten taholta.²⁴⁰

4.2. Viimeiset ratkaisuyritykset ja oikeudenkäynti

Vaikka julkiset kannanototkaan eivät olleet johtaneet ratkaisuun, yrittivät vielä lakon ulkopuoliset tahot marraskuun 27 päivänä järjestää uutta välitysyritystä osapuolten välille. Tähän arvovaltaiseen joukkoon kuului 31 henkilöä eri julkisuuden aloilta. Mukana olivat mm. Hilja Pärssinen, E.N. Setälä, K.J. Sthålborg, J.H. Erkkö jne. Heidän yhteisen neuvottelun tuloksena syntyi kirjelmä, joka osoitettiin sekä isännistölle, että työväestölle. He vaativat yleisen edun nimissä ”taistelun saattamista rauhalliseen loppuun”. He toivoivat, että osapuolet jättäisivät asian yhteisesti asetetulle sovinto-oikeudelle tai ainakin asettaisivat yhteisen sovittelulautakunnan asiaa tutkimaan, selvittämään ja sovittamaan. Tehtaan johto otti arvovaltaisen lähetystön laatiman kirjeen vastaan ja lupasi lähipäivinä esittää julkisesti oman kantansa. Lakkolaiset puolestaan jo hyväksyivät sovinto-oikeusehdotuksen ja pikimmiten valitsivat edustajikseen J.K. Karin, Matti Hällebergin sekä Hilja Pärssisen.²⁴¹

Kauan ei tehtaan vastausta tarvinnut odottaa, sillä joulukuun 1. päivänä se julkaisi vastauksensa. Yleinen painostus näyttäisi olleen sovinto-oikeuden puolella ja vastaus

²³⁹ Elvingin lausunto lakkoon myötävaikuttaneista syistä 7.11.1904, julkaistu HS. 10.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 376 – 378.

²⁴⁰ Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 13.11.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁴¹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 306.

osoitettiin Hufvudstadsbladetin toimitukselle, joka oli kirjoituksessaan kehottanut johtokuntaa sovinto-oikeuteen. Johtokunta katsoi, ettei mitään lakkoa Voikkaalla enää ollut. Tehdas oli täydessä käynnissä osaksi entisten, osaksi uusien työntekijäin avulla. Lakkolaisia, jotka eivät olleet ryhtyneet työhön, ei pidetty enää Voikkaan tehtaan työläisinä. Heidän tilalleen oli otettu uusia työntekijöitä, joten entisten takaisinottaminen ei voinut tulla enää kysymykseen. Tehtaan johto oli itse asiassa loukkaantunut moisesta ehdotuksesta, että se jättäisi uudet työntekijät pulaan, kerta he olivat tulleet auttamaan tehdasta hädässä. Samoin loukkaavana koettiin myös edelleen sovinto-oikeuteen ryhtyminen ja yksityisen tutkimuslautakunnan eteen joutuminen. Mikäli tehtaanhallinto oli toiminut väärin, niin kehoitettiin siitä jättämään syyte laillisessa tuomioistuimessa.²⁴²

Yhtiön johto teki viimeistään nyt selväksi, ettei mitään ollut enää tehtävissä. Sen mielestä koko lakkoa ei enää ollut olemassakaan, sillä tehtaas pyörivät jälleen suhteellisen normaalisti. Lakkolaisten ei enää katsottu olevan tehtaan palkkalistoilla ja uusien työntekijöiden korvaamista heillä pidettiin mahdottomana. Johto katsoi, että työriita oli yksinomaan tehtaan ja työläisten välinen. Ulkopuolelle se sulki sen, että työriidasta mahdollisesti koituvat seuraukset eivät välttämättä rajoittuisi vain isännistön ja työläisten välille, vaan koskisivat yhteiskuntaa kokonaisuudessaan. Täten myös ulkopuolisten tahojen puuttuminen riitaan näyttäytyisi toisella tavalla. Tätä ei haluttu tai huomattu ymmärtää vielä tuolloin. Koko asia oli kuitenkin näin tehtaan puolesta loppuunkäsitelty. Tämän itsevarman asenteen mahdollisti tehtaiden käynnissä oleva, lähes täysimittainen toiminta. Kiistelyt ja keskustelut lakosta eivät kuitenkaan päättyneet vielä aivan tähän. Lisäksi joulukuun alussa alkoi oikeudenkäynti Schmitziin kiinnikäyneitä vastaan.

Joulukuun toisena päivänä nosti nimittäin paikkakunnan virallisena syyttäjänä toimiva nimismies Andersin kuvernööri Mjäsojedowin pyynnöstä syytteen yleisen järjestyksen rikkomisesta (rikoslain 16 luku § 15) syytteen työmiehiä Mäkelää, Friaria ja Korhosta kohtaan Valkealan pitäjän syyskäräjillä. Paikalle oli kutsuttu kuultaviksi myös Tila ja Domin. Tarkoituksena oli selvittää Schmitzin poistamiseen johtaneet syyt sekä saada selville millätavoin ja ketkä olivat mukana poistamisessa. Haaste oli nimenomaan jätetty kuvernöörin toimesta ja tehtaan johto ilmoittikin, ettei heillä ollut vaatimuksia kyseessä olevan syytöksen takia syytettyjä kohtaan, toisin kuin joissakin lähteissä²⁴³ mainitaan. Näin varsinkin, kun

²⁴² Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 306 – 308.

²⁴³ ks. esim. Kilpi 1953.

Schmitzin sijainnista ei ollut tehtaan johdollakaan tietoa. Kaikki syytetyt saapuivat paikanpäälle. Oikeudenkäynti jatkui kolmen istunnon verran ja tuomio luettiin vuoden 1905 huhtikuun lopulla.²⁴⁴

Pian kävi selville, että syytetyt kolme työmiestä olivat juuri he, jotka olivat mukana välikohtauksessa Schmitzin konttorissa. He myönsivätkin olleensa konttorissa tapahtumahetkellä, mutta kielsivät tehneensä ollenkaan väkivaltaa, muistelivat vain tarttuneensa sanojansa vahvistaakseen Schmitzia nutusta ja päästäneen irti, kun tämä halusi lähteä vapaaehtoisesti. Lisäksi heillä oli omien sanojensa ja suurimman osan todistajien mukaan tähän lupa nimismies Andersonilta. Syytetyt olisivat konttorin edessä kysyneet tilannetta valvovalta Andersinilta tahtoiko tämä puolustaa vääryyttä, mihin hän olisi vastannut kiistävästi. Tämän jälkeen työläiset olisivat sanoneet kantavansa Schmitzin ulos, mihin nimismies olisi vastannut, ”Jos viette niin viekää nätisti”. Tähän vedoten syytetyt luulivat saaneensa luvan Schmitzin uloskantamiseen. Andersin luonnollisesti kiisti sanoneensa mitään tällaista myöntäen kuitenkin, että oli sanonut vastustavansa vääryyttä.²⁴⁵

Saattaa olla, että Andersin oli oikeasti sanonut myös syytettyjen kertomalla tavalla, sillä Elvinghän oli kieltänyt häntä käyttämästä voimakeinoja työläisiä vastaan ja ainoastaan valvomaan järjestystä ja toimimaan todistajana tapahtumille. Vaikka Andersin olisi syytettyjen väittämän mukaan sanonutkin, hän lienee tuskin tarkoittanut antaa siihen lupaa, siten ettei asia olisi rikos. Työntekijät sitten ymmärsivät tämän joko tahallaan tai vilpittömästi väärin.

Tila, joka oli ensimmäisessä istunnossa vain kuultavana, joutui toisessa syytettyjen penkille epäiltynä yllytyksestä rikokseen. Poistamista edeltävät kokoukset olivat hänen mukaansa olleet ainoastaan Voikkaan tehtaan työväen kokouksia, ei Valkealan työväenyhdistyksen, joihin hän vain sattumalta oli paikalle osunut ja sitten äänestetty puheenjohtajaksi.²⁴⁶ Tällä

²⁴⁴ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä sekä varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, 28.5.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20 – 21, sekä tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

²⁴⁵ Tuomioluettelo varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 28.4.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:21, LaTA, MMA.

²⁴⁶ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20, sekä tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

tavoin Tila yritti sulkea itse Valkealan työväenyhdistyksen pois syytteistä ja pitää tapahtunutta vain yksittäisten tehtaalaisten päättämänä ja suorittamana tekona. Näin saattaa osaltaan ollakin, sillä säilynyt Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirja 30. lokakuuta ei anna minkäänlaisia viittauksia tuleviin rettelöihin.²⁴⁷ Kuitenkin syytetyt tehtaalaiset toimivat myös Valkealan työväenyhdistyksessä, joten vaikka päätös Schmitzin poistamiseksi ei ollutkaan tapahtunut virallisessa kokouksessa, sillä ei tapahtumien kulkuun ollut todennäköisesti suurtakaan merkitystä. Lisäksi Tila yhdessä Dominin kanssa kiisti yllyttäneensä työläisiä mihinkään väkivaltaisiin toimenpiteisiin. Lisäksi hän kertoi Elvingin luvanneen Schmitzin poistamista tapahtuvan pikaisesti ja vahvisti työläisten luulle sen tapahtuvan 14 päivän sisällä. Tämä pointti oli keskeisimpiä syytettyjen vetoamiskeinoja.²⁴⁸

Oikeutta nämä syytettyjen kertomukset ja vetoamukset eivät kuitenkaan vakuuttaneet. Ainakaan ne eivät vaikuttaneet julistettuun tuomioon. Syyte yleisen järjestyksen rikkomisesta kolme Schmitziin kiinnikäynyttä kohtaan hylättiin, sillä vaikka he olivat tarttuneet mestaria kiinni, eivät he kuitenkaan tehneet itseään syytäviksi väkivallan harjoittamiseen. Huhtikuun 28. päivänä vuonna 1905 oikeus tuomitsi kuitenkin kiinnikäyneet ”sanotulla teolla toista uhkauksella pakottamisesta” ja ”julkisesta kehoituksesta” muutaman kuukauden vankeusrangaistuksiin. Korhonen ja Mäkelä saivat kolme kuukautta ja Friari neljä kuukautta vankeutta. Lisäksi, Tila joka alussa oli ollut vain kuultavana, sai lopulta yllytyksestä 4 kuukautta vankeutta. Tuomitut joutuivat maksamaan lisäksi todistajien oikeudenkäyntikulut.²⁴⁹ Myös Korhonen sai vielä oikeudelta jo aikaisemmin sakkoa solvattuaan oikeudessa todistajana ollutta apulaisnimismies Cedeströmiä.²⁵⁰ Cedeströmin maine työväen halveksunnan kohteena sai myös vahvistusta vuoden 1905 kevättalvella käydyssä toisessa oikeudenistunnossa, jossa puitiin eräässä iltamissa tapahtunutta häneen kohdistunutta pahoinpitelyä. Kaikki lakko-oikeudenkäynnissä tuomitut valittivat määräaikaan mennessä tuomioistaan Wiipurin keisarilliseen hovioikeuteen, mutta sen päätökset tuolta ajalta ovat hävinneet, joten lopullisesta tuomiosta ei ole varmuutta.²⁵¹

²⁴⁷ Valkealan työväenyhdistyksen ylimääräisen kuukausikokouksen pöytäkirja 30.10.1904, kansio C1, Valkealan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁴⁸ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20, LaTA, MMA.

²⁴⁹ Tuomioluettelo varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 28.4.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:21, LaTA, MMA.

²⁵⁰ Tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat, Cea:8, LaTA, MMA.

²⁵¹ Tuomioluettelo varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 28.4.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:21, LaTA, MMA.

Nämä olivat ainoat tuomiot, jotka lakosta annettiin vaikkakin siihen oli ryhdytty laittomasti satojen henkilöiden voimin. Huomattavaa on, että nämäkin rangaistukset tulivat kuvernöörin, ei Kymiyhtiön vaatimuksesta. Yhtiö ei varmaan joulukuun alussa halunnut enempää kiusallista julkisuutta, varsinkin kun tehtaas pyörivät lähes täydellä teholla. Se oli myös jo ennen oikeudenkäynnin alkua ilmoittanut lakon päättyneen. Tosin työntekijöiden puolelta lakkoa jatkettiin vielä pitkään tuomioidenkin jälkeen.

4.3. Lakon loppuminen

Tehtaan johdon ilmoitettua marraskuun lopussa, ettei lakkoa ollut enää olemassa, voidaan tehtaan puolelta aktiivisten toimenpiteiden lakon suhteen katsoa päättyneen. Sovitteluyritykset olivat rauenneet. Tämän seurauksena myöskään ammattientarkastajien puolelta ei ollut enää mitään tehtävissä lakon ratkaisemiseksi. Aihe katosi myös julkisesta keskustelusta, sillä isännistön julistettua lakon päättyneeksi, eivät porvarislehdet jaksaneet kirjoittaa siitä enää joulukuun jälkeen.²⁵² Lakosta tuli oikeastaan sen jälkeen yksipuolinen työtaistelu, jonka ainoat osanottajat olivat lakkolaiset itse. Vaikka tehdas oli irtisanoutunut lakosta, oli työväenyhdistysten virallisen kannan mukaan lakko edelleen voimassa ja myös yhteisten lähetystöjen perustamista tehtaan johdon puheille lakkoa selvittämään harkittiin edelleen. Lakkoasioiden hoitaminen yhdistyksissä oli erityisten lakko- tai sovittelukomiteoiden hallussa. Nämä päättivät sen jatkamisesta ja millaisia keinoja lakon suhteen käytetään.²⁵³

Osalla lakkolaisista oli vielä uskoa ja toivoa alkutalvesta selvityksen aikaansaamiseen, vaikka sovintoehdotukset hylättiin.²⁵⁴ He uskoivat, että jos vaan yleisön puolelta edelleen saapuisi taloudellista kannatusta, aikoivat he ”pysyä lakossa siihen asti, kun ovat saaneet voiton”.²⁵⁵ Osa lakkolaisista näyttää uskoneen ainakin alkuvaiheessa, että mikäli työnseisaus vain jatkuisi mahdollisimman kauan, tulisi valtiovalta puuttumaan lakkoon ottamalla yhtiön haltuunsa ja

²⁵² Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 320.

²⁵³ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 27.11 sekä yleisen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 6.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁵⁴ Kymintehtaalaisen työväenyhdistyksen väliaikainen jäsenkokous 2.12.1904, KTTY.

²⁵⁵ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 320.

silloin olisi ”lakkolaisten vuoro riemuita”.²⁵⁶ Kuitenkin marraskuun lopulla mukana olivat enää vain kaikkein vakaumuksellisimmat lakkolaiset, osan mentyä jo takaisin yhtiön palvelukseen tai muualle töihin. Ylipäättään työttömän asema oli tuohon aikaan todella vaikea, sillä yhteiskunta ei jakanut minkäänlaisia työttömyysavustuksia. Työttömäksi jäämisen pelko lisäsi lakkorikkuruutta.²⁵⁷ Kuusankosken työväenyhdistyksessä udeltiinkin lakkolaisten keskuudessa jo 27. marraskuuta suhtautumista töihin menoon, mutta yksimielisesti pysyttiin entisissä päätöksissä. Lisäksi Kuusankosken työväenyhdistys halusi saattaa tiedon lakkotapahtumista myös Suomen rajojen ulkopuolelle.²⁵⁸ Tarkoituksena oli ilmeisesti vaikeuttaa yhtiön tuotteiden kauppaa ulkomailla. Suurta vaikutusta tällä ei liene kuitenkaan ollut.

Lakon jatkuessa Kuusankosken työväenyhdistys jätti jokaisen lakkolaisen harkintaan työtodistuksen hakemisen tehtaan konttorista. Lakon alkaessahan työntekijät olivat kieltäytyneet ottamasta sitä vastaan. Joulukuun puolenvälin jälkeen alkoi ajatukset lakon lopettamisesta saada yhä enemmän puheenvuoroja yhdistysten kokouksissa. Lakkoa päätettiin silti jatkaa ainakin vuodenvaihteen yli kaikissa kolmessa ”lakkoyhdistyksessä” ja toivottiin, että todistuksia ei kuitenkaan haettaisi ennen kuin tapahtumat olisivat saaneet jonkinlaisen päätepiirteen.²⁵⁹ Lisäksi Kuusankosken yhdistys lisäsi joulun ajaksi vielä järjestysmiehiä.²⁶⁰ Yhdistyksen johtokunta ilmaisi kuitenkin hieman ennen joulua yhdistyksen olevan ”epäilevällä kannalla” ja epäili, että ”ehkä tulee hajaannus tapahtumaan jäsenien suhteen”.²⁶¹ Ilmapiiri oli näin vuodenvaihteeseen mennessä yhdistyksen johtoa myöten pessimistinen lakon suhteen ja rivien välistä voi lukea tappioon myöntymisen.

Myös huoli lakkolaisten selviytymisestä kasvoi. Voikkaan lakkokomitea oli päättänyt Työväenpuolueen puoluehallinnon välityksellä pyytää raha-apua koti- ja ulkomaisilta työväenjärjestöiltä. Ensimmäisiin tarpeisiin aiottiin hakea apua lähikylistä. Valaisevan esimerkin tästä antaa Voikkaan avustuskomitean jäsenen sekä yhdistyksen kirjurin

²⁵⁶ Elvingin lausunto lakkoon myötävaikuttaneista syistä 7.11.1904, julkaistu HS. 10.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 376.

²⁵⁷ Aartelo 1978, 22.

²⁵⁸ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 27.11, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁵⁹ Kuusankosken työväenyhdistyksen yleisen kuukausikokouksen pöytäkirja 3.12.1904 sekä väliaikaisen kokouksen pöytäkirja, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁶⁰ Väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 19.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁶¹ Kuusankosken työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 22.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

sosiaalidemokraattiselle puoluehallinnolle 22. joulukuuta lähettämä kirje jossa luki mm. ”Olkaa hyvä ja tehkää kaikki voitavanne tällä kerralla parhaaksemme sillä nyt todellakin jos koskaan on tosi kysymyksessä, sillä me täällä näännymme nälkään”. Kirjeen mukaan elintarpeet ovat usealla aivan lopussa ja ainoa vaihtoehto on huutaa ”leipää, leipää”. Avustusta pyydettiin hakemaan myös ulkomaita myöten, vaikka kirjoittaja epäilikin sen onnistumismahdollisuutta. Tilanne oli aiheuttanut myös soraäänien kuulumisen lakkolaisten joukosta ja tyytymättömät olivat alkaneet laulella kostolauluja työväenliikkeelle, varsinkin kun myös hädöt uhkasivat päälle.²⁶² Kirje oli kirjoitettu hyvin kuvaavalla ehkä liioitellullakin kielellä, mutta piti varmaan perusteiltaan paikkaansa.

Myös Kuusankosken työväenyhdistys oli vuoden vaihteessa tiukoilla. Ajat paikkakunnalla olivat Kuusankosken työväenyhdistyksen mukaan ”kireät leipähuolien johdosta”²⁶³. Yhdistyksen sihteeri Kaarlo Korja kirjoitti puoluehallinnolle joulukuun lopulla:

”Arvoisa puoluehallinto!

Kuusankosken työväenyhdistyksen puolesta pyydämme, jos vaan suinkin on mahdollista, että voisitte tänne meille lähettää avustusta lakkolaisille, niin apu olisi hyvin tarvis täällä sillä on paljon tarvitsevia ja leivän puutteesta alkavat hyvin paljon horjumaan.

Kunnioituksella lakkolaisten puolesta Kaarlo Korja
p.s. Ja lähetettäisiin suoranaisesti tänne avustusta”²⁶⁴

Puoluehallinto otti asian käsiteltäväkseen 26. joulukuuta pitämässään kokouksessaan. Pöytäkirja alkaa lakkolaisten kanalta epäsuotuisasti, sillä puoluehallinto paheksui, ettei lakkoa oltu lopetettu silloin kun isännistö olisi suostunut siihen vaatien ainoastaan neljän miehen eroa. Näitä neljää ei olisi tarvinnut ”uhrata” vaan olisi heidät kyetty yhteisesti ylläpitämään ja ”käyttämään heitä työväen herättämiseen”. Lakkoa pidettiin onnettomasti valmistettuna ja

²⁶² Kirje puoluehallinnolle Voikkaalta 22.12.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

²⁶³ Kuusankosken työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 22.12.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁶⁴ Kaarlo Korjan allekirjoittama Kuusankosken työväenyhdistyksen kirje puoluehallinnolle joulukuun lopulla 1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

lyhytnäköisesti aloitettuna.²⁶⁵ Suurta sympatiaa pitkittyneelle lakolle ei puolueen nokkamiehiltäkään herunut. Se päättikin myöhemmin keväällä kirjoittaa historiikin ”Woikan lakosta”, joka olisi omiaan osoittamaan onnettoman lakon seuraukset.²⁶⁶ Historiikin valmistumisesta ei ole tietoa.

Puoluehallinto ei voinut myöskään muuta kuin valittaa avustustulojen vähenemistä joulukuun mittaan. Joulukuun loppuun mennessä avustusta oli kertynyt noin 8000 mk. Kotimaista lainanottoa ”ei käynyt ajattelemisenkaan, koska ei porvarillisista rahastoista sellaista voitu toivoakkaan, eikä työväen hallussa ole rahastoja, joista riittäisi sellaisia summia, että ne missään tuntuisi”.²⁶⁷ Kymenlaaksoon upposi lakkojen johdosta puoluehallinnolta huomattavasti enemmän rahaa, kuin oli karttunut ja tarkoituksena oli periä ne myöhemmin keräytyneistä varoista takaisin. Lisäksi anomukset ulkomaisilta (lähinnä muista pohjoismaista) työväenyhdistyksiltä eivät ottaneet tuulta purjeisiin, sillä virallista avunpyyntöä ei voitu anoa, koska Suomessa ei ollut ammattijärjestöä, joka olisi liittynyt kansainväliseen liittoon. Puoluehallinto vahvasti painottikin ammattijärjestön tarpeellisuutta. Puoluehallinnon toiminta-ala oli aivan toinen.²⁶⁸ Tukholman suomalainen seura lähetti kuitenkin pienimuotoisen avustuksen lakkolaisille.²⁶⁹ Myöhemmin myös Amerikasta, virginialaiselta työväen- raittiusseuralta tuli avustusta 500 mk.²⁷⁰

Ongelmia aiheutti lisäksi se, että paikkakunnalle ohjaantuvat ulkopuoliset avustukset menivät yleensä suoraan Voikkaalle, mikä herätti pahennusta Kuusankosken tehtaan lakkolaisissa sekä epäilyksiä rahojen väärinkäytöstä. Puoluehallinto kehotti yhdistyksiä keskenään sopimaan avustusten jaosta sekä tiliepäselvyyksistä. Valkealan työväenyhdistys välttääkseen epäilyt avustusrahojen väärinkäytöstä valitsikin joukosta tilintarkastajat rahojen käyttöä selvittämään,

²⁶⁵ Puoluehallinnon pöytäkirja 26.12.1904, CA1, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

²⁶⁶ Puoluehallinnon ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 6.5.1905, CA1, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

²⁶⁷ Puoluehallinnon pöytäkirja 26.12.1904, CA1, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, sosialidemokraattisen puolueen arkisto TA.

²⁶⁸ ²⁶⁸ Puoluehallinnon ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 6.5.1905, CA1, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, sosialidemokraattisen puolueen arkisto TA.

²⁶⁹ Työväen puoluehallinnon lähettämä kirje lakkopaikkakunnalle 18.12, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, TA.

²⁷⁰ Puoluehallinnon toimeenpanevan kokouksen pöytäkirja 19.6.1905, CA1, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, sosialidemokraattisen puolueen arkisto TA; Valkealan työväenyhdistyksen johtokunnan yleisen kokouksen pöytäkirja 17.6.1905, kansio C1, Valkealan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

samoin Kuusankosken työväenyhdistys.²⁷¹ Kuusankosken työväenyhdistys joutui kuitenkin kaikesta huolimatta ruokahuolien tähden nostamaan joulua vasten sen kassasta muuhun tarkoitukseen varattuja rahoja 800 mk. Nämä lakkolaisten avustustoimet yhdistysten kassoista aiheuttivat kuitenkin sen, ettei rahoja ollut liiemmälti muihin investointeihin ja vuodenvaihteeseen kertyvien välttämättömien laskujenkin hoito oli tiukalla. Yhdistys mieltikin sen omaisuuden jakamista lakosta luopuneiden ja siinä mukana olevien kesken.²⁷² Myöhemmin kesän jälkeen avustusotkuihin ei enää palattu, joten suurempia epäselvyyksiä niissä ei liene ilmennyt.

Kymintehtaan vuosikertomus vuodelta 1904 puolestaan kuvaa lakon aiheuttaneen erimielisyyksiä ja vaikeuksia yhdistyksen toiminnassa. Riidat olivat ulottuneet jopa henkilökohtaisuuksiin. Toivottiin että tulevaisuudessa opittaisiin olemaan harkitsevaisempia, eikä liian innokkaita ja hätäisiä päätöksiä tehtäessä.²⁷³ Näin myös Kymintehtaan työväenyhdistys myönsi melko suoraan, että lakosta oli ollut enemmän vahinkoa kuin haittaa työläisille. Tässä vaiheessa tosin osa Kuusankosken ja Kymin työväenyhdistysten johtopaikoista oli miehitetty jo uusilla henkilöillä ja lakkoa kannattaneet keskeiset johtohahmot olivat väistyneet syrjään, kuten Valkealan yhdistyksen johtaja Frans Tila. He olivat järjestään kaikki jääneet joko työttömiksi tai ainakin syrjäytetty ja todennäköisesti muuttaneet jo pois paikkakunnalta. Frans Tila oli joulukuun alussa alkaneen oikeudenkäynnin aikaan kirjoilla jo Tampereella.²⁷⁴

Joulun sekä vuodenvaihteen yli kuitenkin selvittiin, mutta puute jatkui ja vuoden 1905 tammikuussa Kuusankosken työväenyhdistys lähetti edustajat kuntakokoukseen anomaan avustusta lakossa oleville kunnan jäsenille, joilla oli tiukkaa.²⁷⁵ Avustusten saaminen ei ollut aivan kirkossa kuulutettu, sillä Valkealan kuntakokouksen entinen puheenjohtaja ja senkin jälkeen vaikutusvaltainen mies A.N. Colliander yhtyi alustuksen tehneen nimismies Andersin

²⁷¹ Työväen puoluehallinnon lähettämät kirjeet lakkopaikkakunnalle mm. 21.11.1904, kansio f4, puoluehallinnon lähettämiä kirjeitä 1903 – 05, sosialidemokraattinen arkisto, TA; Puoluehallinnon ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 6.5.1905 sekä 22.5.1905, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, TA; Kuusankosken yleisen kokouksen pöytäkirja 6.8.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁷² Kuusankosken työväenyhdistyksen johtokunnan kokouksen pöytäkirja 22.12.1904, väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 23.12.1904 sekä kuukausikokouksen pöytäkirja 15.1.1905, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁷³ Kymintehtalaisten työväenyhdistyksen vuosikertomus 1904, KTTY.

²⁷⁴ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20, LaTA, MMA.

²⁷⁵ Kuusankosken työväenyhdistyksen kuukausikokouksen pöytäkirja 15.1.1905, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

kantaan, jonka mukaan lakkoon ei ollut mitään pätevää syytä. Andersin syytti Valkealan työväenyhdistyksen johtomiehiä ja kertoi heidän aikaisemmista rangaistuksistaan. Työläisten hän kertoi olevan johtomiesten talutusnuorassa. Colliander puolestaan huomautti ja varoitti ihmisiä, ”nyt jo vaaralliseksi ilmiöksi Suomessa näyttäytyvästä työväenliikkeestä siinä sosialistihengessä, mikä on ulkomailta tänne virrannut saattamalla vakavan suomalaisenkin työmiehen noin yhteiskunnan juuria tärisyttävään hairahdukseen”. Kuntakokoukseen saapuville lakkolaisille annettiin puheoikeus, jotta nämä saisivat selvittää lakon syitä, mutta äänestykseen osallistuminen heiltä kiellettiin. Tämä aiheuttikin vihellyksiä ja protesteja lakkolaisten puolelta, koskivathan päätökset juuri heitä.²⁷⁶

Kokous paheksui kevytmielisesti lakkoon ryhtyneitä ja päätti lähettää muualla henkikirjoilla olleet ja lakon seurauksena työttömiksi joutuneet viranomaisten toimesta kotiseuduilleen. Useat irtisanotut ja asunnoistaan pois hädetyt työläiset perheineen matkustivatkin muille paikkakunnille työnhakuun, mutta kuten aikaisemmin on tullut ilmi, pakkokeinoja heidän poistamiseksi ei kuitenkaan käytetty. Vaikka kuntakokous olikin päättänyt karkottaa vain vieraspaikkakuntalaiset työttömät, niin selvää oli, että moni lakon takia työttömäksi joutunut paikkakuntalainen joutui myös talven ja kevään aikana etsimään perheineen töitä toiselta paikkakunnalta. Osa lähti jopa Venäjään tai Amerikkaan saakka. Yhteensä työttömäksi joutui siis lopulta noin 200 työläistä, pääosin Voikkaan tehtaalta. Valkealassa kotipaikkaoikeutta nauttivat lakkolaisperheet, jotka tarvitsivat ”vaivaisapua” saivat sitä, joskin tiukkojen säännösten noudattamana.²⁷⁷ Näin paikkakunnalla ei kuitenkaan päässyt syntymään mitään nälkäkatastrofia, vaikeasta tilanteesta huolimatta.

Lakon kannalta merkitykselliset tapahtumat päättyivät vuodenvaihteessa. Kuusankosken työväenyhdistys päätti helmikuun lopulla olla lakon jatkumisesta huolimatta ”sortamatta” sellaisia, jotka halusivat mennä töihin, mihin vain pääsisivät. Tämä koski kuitenkin vain lakossa olevia, ei pettureita eikä rikkureita, jotka olivat menneet töihin ennen tätä päätöstä. Samalla rästiin jääneet jäsenmaksut annettiin anteeksi, lakkolaisten taloudellisen tilanteen helpottamiseksi.²⁷⁸ Vaikka puoluehallinto yritti keväällä taivutella lakkolaisia lopettamaan lakkoa avustusten ehtyessä ja vaikutuksiltaan hyödyttömänä tehtaiden toimiessa normaalisti,

²⁷⁶ Valkealan varsinaisen kuntakokouksen pöytäkirja 28.12.1904, Kuntakokousten pöytäkirjat 1897 – 1906, sarja C, Valkealan kunnanhallitus, VKA; Talvi 1979, 399, 415.

²⁷⁷ Valkealan varsinaisen kuntakokouksen pöytäkirja 28.12.1904, Kuntakokousten pöytäkirjat 1897 – 1906, sarja C, Valkealan kunnanhallitus, VKA; Talvi 1979, 346; Alkutaipaleelta 1929, 52.

²⁷⁸ Kuusankosken työväenyhdistyksen pöytäkirja 20.2.1905, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

jatkoivat yhdistykset silti lakkoa muodollisesti myös oikeudenkäynnin tuomioiden jälkeen, jotka annettiin huhtikuun lopulla.²⁷⁹

Myös Valkealan työväenyhdistys leppyi vuoden mittaan. Yhdistyksille tuli kuitenkin vuoden mittaan ilmoituksia lakkorikkureista, jotka työskentelivät toisella paikkakunnalla. Kyseessä oli yleensä työntekijät, jotka olivat sitoutuneet henkilökohtaisesti lakkoon ja silti menneet töihin tehtaisiin. Tällaisten henkilöiden nimet oli ilmoitettu monesti julkisesti usein Työmieslehdessä ja sitten erotettu työväenyhdistyksestä. Myöhemmin he olivat muuttaneet toiselle paikkakunnalle. Osaa heistä boikotoitiin uusilla työpaikoilla tämän tästä syystä ja sen tähden he monesti pyysivät sovintoa yhdistykseltä johon he ennen erottamistaan kuuluivat. Yhdistys antoi tällaisille sovinnon, jos he suostuivat maksamaan rästissä olevat jäsenmaksut rikkurialta sekä luovuttamaan tietyn summan (yleensä päivän palkan) puolueen äänioikeusrahastoon ja liittyvät paikalliseen järjestäytyneeseen työväkeen.²⁸⁰ Itse lakkoa ei paikkakunnalla kuitenkaan enää juuri havainnut. Elämä oli kääntynyt puutetta lukuun ottamatta suhteellisen normaalille uralle. Työväenyhdistysten kokouksetkin täytyivät muilla käsiteltävillä asioilla. Tämä näytti tuolloin yhdistysten kannalta ainoalta vaihtoehdolta jatkaa toimintaa eteenpäin ja tarkoitti käytännössä sitä, että lakko oli niidenkin puolelta loppuunkäsitelty.

Myös lakon lopettaminen virallisesti nousi loppukesästä yhdistyksien asialistalle. Aika oli siihen kypsä. Lopettamiseen tarvittiin kuitenkin kaikkien kolmen lakkoyhdistyksen yhteinen suostumus sekä asiaa tiedusteltiin myös nimellisesti työväenpuoluehallinnolta.²⁸¹ Lopullisesti kaikki kolme julistivat lakon päättyneeksi muutaman päivän välein lokakuussa 17.10 – 19.10.1905. Kukin yhdistys hyväksyi suurin piirtein saman loppulausunnon, joka kuului seuraavasti (Valkealan työväenyhdistys):

Kymiosakeyhtiön lakko päätettiin lopettaa seuraavien ponsien nojalla.

- 1) Koska on yksimielisesti päätetty ettei ole tarpeellista jatkaa lakkoa, niin julistetaan se päättyneeksi asiallisesti työväen häviöllä siinä suhteessa, että

²⁷⁹ Puoluehallinnon ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 6.5.1905, CA1, Puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA; Tuomioluettelo varsinaisissa talvikäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 28.4.1905, § 135, Valkealan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat, Cae:21, LaTA, MMA.

²⁸⁰ Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirja 3.9.1905, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

²⁸¹ Kymintehtalaisten työväenyhdistyksen kuukausikokouksen pöytäkirja 1.10.1905, KTTY.

suurin osa lakkolaisista oli pakotettu talven olemaan työttömänä, kuin Kymihtön isännistö ei tehnyt lakkolaisten kanssa sovintoa.

- 2) Mutta työväen voittona on pidettävä se, että Schmitz oli voikan tehtaalta karkoitettu. Siveellisesti on voitettu, koska on saatu se yleinen tunnustus, että lakkomme oli oikea.
- 3) Lakkomme on ollut hyötyä sekin, että on köyhällistölle paljastettu perustuslaillisten wuorineuvosten, lakitieteen tohtorien ja viranomaisten epäisänmaallisuus ja heidän lakiensa pettävyys.
- 4) Nyt kun lakko on julistettu loppuneeksi niin rikkurit ym. otetaan jäseniksi järjestyneen työväen puolueeseen ehdoilla että luovuttavat yhden päivä palkan äänioikeusrahastoon ja maksavat jäsenmaksunsa siitä päivästä jolloin tulivat tänne sorron työtä tekemään. Joka ei liity jäseneksi yhdistykseen eikä suorita jäsenmaksujaan, pitääköön järjestynyt työväki häntä edelleenkin rikkurina ja petturina.²⁸²

Näin lakko lopetettiin noin vuoden päästä sen alkamisesta, suurlakon alla. Yhdistyksille lakko oli ollut pitkittyessään raskasta aikaa niin taloudellisesti kuin henkisesti, toisin kuin yhtiölle, joka selvisi siitä suhteellisen vähin vaurioin. Voiton katsottiin kuitenkin olevan ainakin moraalinen vaikka moni työläinen joutui lakosta kärsimään kalliin hinnan. Naistenahdistelija Schmitz oli saatu pois työstään. Kuilu ”herroihin” ja sivistyneistöön näyttää kasvaneen ainakin työläisten näkökulmasta ja epäluottamuksen lisääntyneen. Yleisestä tunnustuksesta, jonka mukaan lakko oli oikeutettu voi olla useampaa mieltä. Sen oikeuttivat suurin osa työläisistä sekä vähemmistö sivistyneistöstä. Sivistyneistön naiset eivät antaneet sille varauksetonta tukea. Samoin nyt hyväksyttiin paikkakunnalle jääneet ”rikkurit” yhdistykseen virallisesti takaisin, samoin ehdoin kuin jotka jo aikaisemmin oli annettu muualle lähteneille. Lakkolaiset olivat mielestään saaneet moraalisen voiton, mutta mikä oli lopullinen totuus Schmitziin kohdistuneista ahdistelusyhtöksistä ja siveellisyysrikoksesta?

4.4. Näkökulmia syytöksiin

²⁸² Valkealan työväenyhdistyksen yleisen kokouksen pöytäkirja 18.10.1905, Voikkaan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

Siveellisyssyytösten todenperäisyydestä saadaan osaltaan valaistusta käydystä oikeudenkäynnistä, osaltaan ammattientarkastajien tutkimuksista sekä myös työväestön omien julkilausumien kautta. Näin saadaan selvitettyksi kuvaa, milloin Schmitzia vastaan alettiin esittää syytöksiä sekä milloin johtokunta tiesi niistä. Aloitetaan tarkastelu tutkimalla ammattientarkastajien toimia paikkakunnalla lakon alettua.

Ammattientarkastajat asuivat lakon aikana paikkakunnalla konttorirakennukseen toisella puolella kahdessa vierashuoneessa. Rakennus sijaitsi kilometrin päässä päällystön asunnosta. Työväestön keskuudessa huhuttiinkin, että ammattientarkastajat asuivat ”herrojen” luona, eivätkä työläiset päässeet kertomaan heille valituksiaan. Tämän Gefwert ja Hjelt kielsivät vetoamalla, että heillä oli aivan omat ulkoportaat, joten kuka tahansa olisi voinut kääntyä heidän puoleensa. Lisäksi he suorittivat jatkuvasti tutkimuksia ja puhuttelivat työntekijöitä eri tehtailla. Valtiovallan puuttuminen tapahtumiin, kuten Valkealan työväenyhdistyksen hajottaminen, Turkian karkottaminen tai Tilan ja Domin vangitseminen olivat kokonaan heidän toimivaltansa ulkopuolella, samoin tehtaan johdon toimet lakkolaisia vastaan. Tärkeimpänä tehtävänä heillä oli perehtyä työväen Schmitziä vastaan esittämiin syytöksiin sekä toimia työläisten äänikanavana esim. yhdistysten kokouksissa, kuten edellä on mainittu.²⁸³

Lakkoon liitetty siveellisyysaspekti piti keskustelua julkisuudessa pinnalla pitkälle talveen asti. Moraalinen näkökulma oli erittäin keskeinen työväenyhdistysten kannanotoissa ja se näyttää saavan yhä jyrkempiä kannanottoja ja henkilöityvän erityisesti Schmitziä kohtaan syksyn kuluessa. Kuitenkaan vaatimukset ja siveellisyysyytökset häntä kohtaan eivät ammattientarkastajien ja tehtaan johdon mukaan kuuluneet naisten alkuperäisiin vaatimuksiin syyskuussa vaan ilmaantuivat vasta lakon ensimmäisen vaiheen puhjettua ja ammattientarkastajien alettua tutkia tapahtumia. Schmitziin kohdistuvien syytösten todellisesta perustasta on kuitenkin melko vaikea saada tarkkaa kuvaa.

Yhtenä esimerkkinä on Gefwertin ja Londenin tutkimus joka suoritettiin 16. – 17. päivä syyskuuta heti lakon puhkeamisen jälkeen. Silloinhan eräs nainen väitti Schmitzin lyöneen häntä kipeästi.²⁸⁴ Beckerin tiedusteltua naiselta asiaa lokakuun alussa uudestaan kertoi hän lyönnin olleen niin kova, että oli huutanut tärissyt kivusta koko päivän”. Syyksi miksi hän ei

²⁸³ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 276.

²⁸⁴ Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja vihko 37 1904, 255 – 256.

ollut aikaisemmin ilmoittanut asiasta, ilmoitti hän jo unohtaneen sen, mutta työtoverit olivat pakottaneet häntä muistamaan ja tuomaan sen julki.²⁸⁵ Vielä myöhemmin marraskuussa Helsingin Sanomien mukaan olisi Hjelt kertonut, että nainen olisi kertomansa mukaan vielä seuraavana yönäkin itkenyt kipuaan.²⁸⁶ Lausunnot tuovat ainakin ilmi sen, että samatkin kertomukset paisuivat ja muuttivat muotoaan tilanteen kärjistyessä. Samalla tulee ilmi, että ryhmäpaine näyttää työläisten keskuudessa olleen kova.

Hjelt ei lakon alettua saanut haastatteluissa uusia esimerkkejä Schmitzin lähentelyistä kuin mitä aikaisemmin oli heille kerrottu ja rohkaisi heitä aina vastaavissa tapauksissa kääntymään hänen puoleensa. Naiset valittivat silloin kokemattomuuttaan ja toivoivat että asia olisi voitu selvittää sovinnossa. Eräät mainitsivat, ettei heidän tarkoituksensa suinkaan ollut tehdä tästä niin suurta asiaa kuin siitä oli tullut, ”mutta koko asia tuli niin rohkeaksi, kun miehet ottivat siitä kiinni”. Samoin mainittiin nyt asian hoitamisen sovintoteitse olevan jo liian myöhäistä, kun ”yhdistys oli päättänyt lakon toimeenpantavaksi”. Ainoana uutena asiana tässä vaiheessa nousi esille erään tytön kertomus, että Schmitz oli ollut ”hävitön”, menetelleen puolueellisesti ja käyttäen sopimattomia, rumia puhuttelusanoja. ”Nyt oli orjuuden aika ohi, jonka tähden he olivat päättäneet vapautua”. Eräs nainen moitti kuitenkin työtovereitaan, jotka olivat sanoneet itsellään olevan paljon kertomista Schmitzista, mutta eivät nyt ammattientarkastajien kysyessä maininneet enempää.²⁸⁷ Sen sijaan Elvingille oli eräs nainen marraskuun alussa kertonut Schmitzin houkuttelleen hänet perunoita kuoriessa perunakuoppaan ja ahdistellut häntä siellä. Schmitz olisi yrittänyt houkuttaa naista kuoppaan toistekin. Lisäksi myös toinen nainen kertoi Elvingille Schmitzin ahdistelleen häntä.²⁸⁸ Vaivasiko Hjeltin ja työläisten välillä luottamuspuola eivätkä naiset halunneet tai uskaltaneet kertoa hänelle kaikkea?

Uusia syytöksiä naiset eivät Hjeltille hänen omien sanojensa mukaan siis lakon alussa kertoneet, eikä Schmitzin kerrottu varoituksen jälkeen käyttäytyneen epäasiallisesti. Siveellisyysrikoksesta eli raiskauksesta naiset eivät hänelle puhuneet tai ainakaan myöntäneet mitään. Syytökset tästä rikoksesta näyttävät olevan vailla todellisuuspohjaa todistajien puuttuessa. Lisäksi epäilyksiä miesten väitteiden todenperäisyydestä ei ainakaan vahvista se, että he eivät tunteneet Schmitziä kovinkaan hyvin, kuten edellä ilmi tullut väärä lausunto

²⁸⁵ Beckerin kirje johtokunnalle 28.9.1904, akt. 53, Kymmene AB työvoimaosasto, KYA.

²⁸⁶ Voikan lakko, Helsingin Sanomat 19.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 354.

²⁸⁷ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 276 – 278.

²⁸⁸ tehdasyhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 330 – 331.

hänen kotimaastaan todistaa. Kuitenkaan syytökset eivät miesten puolelta loppuneet vaan päinvastoin ne laajenivat edelleen. Työmiehen toimittaja Matti Turkia raportoi tapahtumista ja hän kertoikin varsin mieltä kuohuttavasti Schmitzin ”raiskaushalusta”: ”Tämä herra aina käski jonkun naisen menemään johonkin erityiseen paikkaan jotakin tekemään ja sitten meni itse jällestäpäin ja aloitti sudentyön, käyttäen saalistaan hyväkseen, ja kun ei otus ollutkaan taipuvainen niin hän ei pysynytkään herran kanssa hyvissä väleissä”.²⁸⁹ Turkian mukaan Schmitzin käytös olisi ollut pahimmillaan alkukesällä.²⁹⁰ Osaksi juuri näiden kirjoitusten takia hänet karkotettiin paikkakunnalta.

Turkian poistaminen paikalta ei hillinnyt lehden ja hänen mielenkiintoa tapahtumia kohtaan. Työmies jatkoi värikästä kirjoitteluaan hieman myöhemmin kertomalla muista naisiin kohdistuneista ahdisteluyrityksistä, naistensa itsensä ”kertomina”, mutta ammattientarkastajat eivät löytäneet kyseisiä henkilöitä eikä kukaan naisista ilmoittautunut heille itsekään.²⁹¹ Marraskuun 25. päivänä lehti ilmoitti, että kaksi Voikkaan paperinlajittelijatarta oli lähettänyt heille omilla nimillään kirjeen, jossa he todistivat Schmitzin raiskanneet heidät. Lehti julkaisi tämän edellispäivänä kirjatun todistuksen, jossa naiset todistivat ”valaehdoisesti nimikirjoituksin, että Voikan salimestari Schmitz on väkivaltaisesti raiskannut” heidät. Tämän tekstin alapuolella luki ”kaksi nimeä” ja sen alapuolella todistajina olivat Frans Tilan ja Albert Dominin nimet.²⁹² Naisten nimiä ei siis julkaistu. Näistä tapauksista, mikäli paikkaansa pitivät, ei Tilakaan todennäköisesti tiennyt vielä marraskuun toinen päivä, jolloin hän puhui vain ”väkisinmakaamisen yrityksestä”. Ammattientarkastajat saivat omien sanojensa mukaan tiedon asiasta vasta lehden ilmestyttyä, vaikka heillä oli ollut aikaa tutkia ja haastatella työläisiä ja saada heidät kertomaan asian heille. Myös yhtiön johtokunnalle todistus tuli ammattientarkastajien mukaan yllätyksenä.²⁹³ Myöhemmin Työmies ilmoitti loukattujen määräksi yksitoista naista.²⁹⁴ Tässä vaiheessa lakkoa oli kestänyt jo useita viikkoja ja Schmitz oli jo poistunut paikkakunnalta.

Voihan kuitenkin olla mahdollista, etteivät naiset tosiaan luottaneet ammattientarkastajiin. Työläiset katsoivat ammattientarkastajien toimineen isännistön puolella vaikka juuri työväki olisi kaivannut tukea. Erityisesti Hjeltiin oltiin tyytymättömiä, sillä hänen olisi juuri kuulunut

²⁸⁹ Työmies 4.11.1904, Turkia.

²⁹⁰ Helsingfors-Posten 14.11.1904, Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 335 – 336.

²⁹¹ Työmies mm.8.11.1904; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 276, 286.

²⁹² Työmies mm 25.11.1904.

²⁹³ Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja vihko 37 1904, 288.

²⁹⁴ Työmies 29.11.1904.

puolustaa naisia pontevimmin. Tämä negatiivinen suhtautuminen ammattientarkastajien toimiin ja vaatimukset siitä, että työväenoloja tarkastamaan valitut tarkastajat olisivat lähtöisin työväen riveistä. heijastuu lakon aikaisista ja sen jälkeisistä lakkolaisten ja työläisaktiivienaktiivien kannanotoista. Heidän mukaansa työväenluokkaisilla tarkastajilla olisi parempi käsitys työväenoloista sekä myös vahvempi työväen luottamus.²⁹⁵ Sylvi-Kyllikki Kilpi kirjoittaa, ”että harvoin on nainen osoittanut niin täydellistä sukupuolisuhteiden ja tuollaisten suuressa tehtaassa tapahtuneiden lähentelyhistorioiden ymmärtämättömyyttä kuin kunniallinen neiti Hjelt. Kilven mukaan ”yleisesti tunnettu on todistettu, ainakin tällaisissa asioissa”.²⁹⁶ Lakon aikana myös mm. Helsingin ompelijain ammattiosasto syytti Hjeltille lähetetyssä kirjeessä häntä eriarvoisesta kohtelusta työläis- ja säätyläisnaisten suhteen.²⁹⁷

Hjelt itse taas omien sanojensa mukaan tuli erittäin hyvin toimeen tehtaiden naisten kanssa ja kertoi tuntevansa ”vilpitöntä osanottoa” naisia kohtaan ja piti ”huonoja neuvonantajia” syynä heidän huonoon asemaansa. Useat naiset kertoivat olevansa tyytyväisiä, eikä heillä ollut mitään valittamista, mutta kun lakko oli päätetty asia, ei heillä ollut muutakaan vaihtoehtoa, sillä ”miehet” tahtoivat lakkoa. Naiset kertoivat myös, että heitä oli ”pakotettu” ryhtymään Valkealan työväenyhdistyksen jäseniksi. Ympäristön paine näyttää olleen kova, sillä yhdistykseen kuulumattomia oli herjattu ja nimitetty ”mustiksi veitikoiksi”. Naisten mukaan oli lisäksi uhattu, etteivät he saisi töitä mistään koko maassa, elleivät liittyisi yhdistykseen. ”Ja itkulla me mentiin.”²⁹⁸ Hjetin kertomuksen mukaan näyttää siis siltä, että syyskuussa tapahtuneen lyhyen työnseisauksen jälkeen olivat yhdistyksen miehet ruvenneet johtamaan lakkoa melko yksipuolisesti ja sanelemaan suuntaviivoja toiminnalle.

Hjeltin lopputulokseksi tapahtumista tuli, että ”sopimattomia sanoja, lähentelevää esiintymistä ja väkivaltaisiakin tekoja” esiintyy nykyään naisia kohtaan niin miespuolisten mestarien kuin työtoverienkin osalta. Semmoinen työyhteisö, johon ”työmestarityyppi” Schmitzin kuuluu, on valitettavasti olemassa ja tilanteet ovat yleensä hankalasti korjattavissa, syystä että kaikki asialliset useimmiten pitävät asian salassa tai kuten kyseisessä tapauksessa tuodaan julki vasta aivan liian myöhään, jotta sovinnollinen välienselvittely olisi enää mahdollista. Hjeltin

²⁹⁵ Esim. Helsingfors-Posten 14.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 332 – 337.

²⁹⁶ Kilpi 1953, 111.

²⁹⁷ Hjelt 1948, 184.

²⁹⁸ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 278 – 279.

henkilökohtainen käsitys oli, että hyvinkin oli saattanut esiintyä raskauttavampia rikkomuksia, kuin mitä alussa oli esitetty, mutta hän itse ei saanut niistä mitään tietoa huolimatta siitä, että oli järjestänyt työläisille mahdollisuuden luottamuksellisesti niistä kertoa. Tämän tähden hänen täytyi ammattientarkastajilta pyydytyssä lausunnossa arvioida asiaa työläisnaisten omien kertomusten mukaan.²⁹⁹ Molemmat ammattientarkastajat huomauttivat,

”että mikäli jommaltakummalta taholta ei ole asiaa valaisevia seikkoja taikka asiakirjoja ammatintarkastajille esitetty, ei ole luettava ammattientarkastajain viaksi, jos ehkä joku salattu tieto olisi toimituksen aikana jossakin erikoiskohdassa aiheuttanut katsomaan asiaa toiselta kannalta kuin mitä kertomuksessa on esitetty.”³⁰⁰

Näin ammattientarkastajat tulivat siihen tulokseen, että he eivät voineet asiasta lopullista kantaa ottaa syyllisyyden puolesta, koska heille itselleen ei ollut asiasta kerrottu suoraan, vaan olivat siveellisyysrikossyytökset tulleet heidänkin korviin välikäsien kautta vasta tilanteen ajaututtua umpikujaan. Tämä näkökanta osaltaan aiheutti juuri työläisten halveksuvan asenteen etenkin Hjeltiä kohtaan.

Marraskuun lopulla ja joulukuun alussa lakkolaiset kuitenkin toivat julki myös väitteitä, että Schmitzin erottamista olisi jo pyydetty paljon aikaisemmin. Joulukuun alussa alkaneessa oikeudenkäynnissä osa naisista todisti Schmitzin lähentelyistä jo edellisenä syksynä ja nimittivät häntä raiskaajaksi. Tarkemmin he eivät selvittäneet tarkoittiko nimitys todella sitä, että Schmitz olisi tehnyt sellaisen. Oikeudenkäynninaikana naiset todistivat vaan lähentelyistä ja haureuteen houkuttelemisesta. Osa heistä uskalsi kertoa asiasta vasta Schmitzin lähdön jälkeen. Naiset syyttivät oikeudessa myös Schmitzia perusteettomista erottamisista, jotka johtuivat vain siitä, etteivät naiset olleet suostuneet lähentelyyn. Osa naisista toi esille kantansa, jonka mukaan he olivat pitäneet parempana jos miehet poistaisivat Schmitzin. Naistenkaan keskuudessa ei oikeudessa vallinnut yksimielisyyttä. Osa naispuolisista todistajista nimittäin kertoi Schmitzin käyttäytyneen täysin asiallisesti, vailla minkäänlaista

²⁹⁹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 320 – 322.

³⁰⁰ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 320.

huomautettavaa ja mainitsivat, ettei raiskauksista oltu puhuttu ennen marraskuun loppua ja Schmitzin poistamista.³⁰¹

Uhrit eivät sen sijaan voineet kertomansa mukaan valittaa asiasta yhtiön johdolle, varsinkaan kun heillä ei ollut konkreettisia todisteita. Näin he olivat kääntyneet keväällä Työmies lehden puoleen. Oikeudessa kerrotun mukaan pari tyttöä olisi kirjoittanut lehteen kirjeen, jota pyydettiin julkaistavaksi. Kirjeessä kerrottiin Schmitzin ahdistelleen naisia, mutta lehti ei uskaltanut julkaista sitä todistajien puuttuessa. Naisten mukaan oli vielä yritetty lähestyä toistakin lehteä, mutta samoin tuloksin. Kolmas tyttö olisi kuitenkin kannellut kirjeestä tehtaan johdolle, jolloin kirjoittajat sanottiin irti. Asia olisi tullut myös ilmi työväenyhdistyksen kokouksessa, mutta kirjoittajat olisivat estäneet sen käsittelyn vedoten siihen, ettei muille koituisi enempää harmia.³⁰² Työmies tosin kertoi keväällä käydyistä keskusteluista jo ennen oikeudenkäynnin alkua marraskuun puolivälissä.³⁰³ Näistä toimista ei kuitenkaan löydy mainintaa Valkealan tai Kuusankosken työväenyhdistyksen pöytäkirjoista.³⁰⁴ Tuntuu hieman epäilyttävältä, että naiset olisivat voineet yhdistyksiltä salassa lähestyä Työmiestä.

Varsinainen erimielisyys osapuolten välille syntyi kuitenkin siitä milloin syytökset Schmitzia vastaan alun perin tuotiin esille sekä milloin erovaatimus Schmitzin poistamiseksi tehtiin. Naisethan olivat jo alkuvuonna 1904 valittaneet Schmitzin käytöksestä, mutta uutena seikkana mainittiin sanomalehdissä, että naiset olisivat harkinneet jo kesäkuun 20. päivänä lakkoa, ellei Schmitz lähtisi tehtaasta. Tämän Voikkaan tehtaan hallinto jyrkästi kiisti. Kirjoitusten pohjalla lienee ollut ainakin Turkian alustus Helsingin työväenyhdistyksen kokouksessa 13. marraskuuta, jossa hän toi asian esille.³⁰⁵ Pohjaa väitteelle ei löydy kuitenkaan yhdistysten pöytäkirjoista. Todennäköisesti asia olisi tullut yhdistysten

³⁰¹ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealankärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20, sekä tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat 1904 – 1905, Cea:8, LaTA, MMA.

³⁰² Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1904, Cae:20 sekä tuomioluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat 1904 – 1905, Cea:8, LaTA, MMA.

³⁰³ Työmies 16.11.1904.

³⁰⁴ Valkealan sekä Kuusankosken työväenyhdistyksen pöytäkirjat vuodelta 1904, Voikkaan ty. sekä Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

³⁰⁵ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 24.1.1904, kuukausikokouksen pöytäkirja 6.3.1904 sekä 17.4.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA; Suomen teollisuushallituksen tiedonantoja vihko 37 1904, 288 sekä Helsingfors-Posten 14.11.1904, liite, 333.

kokouksissa esille. Tämä ei kuitenkaan tarkoita ettei asiasta olisi voitu keskustella kokousten ulkopuolella. Tällöin asian mittakaava on kuitenkin ollut todennäköisesti vähäinen. Sen sijaan kiinnostavampi on oikeudessa esitetty väite, että syytökset Schmitzin siveellisyysrikoksista tehtiin jo samassa kokouksessa syyskuun 14. päivä, kun naiset kirjasivat muita vaatimuksiaan.³⁰⁶ Tämä kokoushan käynnisti sitten koko lakkotapahtumasarjan.

Oikeudessa esitetyn väitteen mukaan naisten laatimassa kahdeksan kohdan pöytäkirjassa oli tarkoituksena olla myös yhdeksäs pykälä. Naiset olisivat lausuttujen todistusten mukaan pyytäneet paikalle osunutta miestyöntekijä Paljakkaa lisäämään pöytäkirjaan yhdeksännen pykälän. Se kuului seuraavasti:

9 § pykälä

”Onko meidän työnjohtajalle annettu sellainen valta, että saa osottaa mitä törkeämpää tuhmua naistyöntekijöitä kohtaa”

yllämanitun p.kirjan oikeaksi todistaa

Tilda Helin

kirjuri³⁰⁷

Työnjohtajalla sanottiin tarkoittavan Schmitzia ja juuri hänen raiskausyriksiä. Lisäys jäi kuitenkin pois sillä asiakirja oli jo toimitettu Beckerille ennen kuin Paljakka oli saanut sen siihen lisättyä.³⁰⁸ Tällä tavoin lakkolaiset yrittivät oikeudessa liittää syytökset Schmitzia vastaan jo alkuperäisiin vaatimuksiin, vaikkakin itse erottamista ei mainittu. Todennäköistä kuitenkin on, että tämä on vain jälkepäin oikeudenkäyntiä varten tehty yritys oikeuttaa Schmitzin poistaminen.

Naisten alkuperäisestä pöytäkirjasta on jäljellä vain koneella puhtaaksikirjoitettu kopio yhtiön johdon pöytäkirjoissa, sekä painettu versio ammattientarkastajien tiedonannossa jotka ovat kahdeksanpykäläiset. Yhtiön asian johdosta pitämän kokouksen pöytäkirjassa ei sanallakaan viitata naisten mahdollisesti laatimaan yhdeksänteen pykälään, joten johdon käsiin asti lisäys

³⁰⁶ Tuomiluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1904, Cae:20, LaTA, MMA.

³⁰⁷ Tuomiluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat 1904 – 1905, Cea:8, LaTA, MMA.

³⁰⁸ Tuomiluettelo Lappeen kärjäkunnassa pidetyistä välikäräjistä ja ylimääräisistä tutkimuksista 10.1.1905, § 2, Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat 1904 – 1905, Cea:8, LaTA, MMA.

ei ainakaan saapunut.³⁰⁹ Kuulostaisi epäuskottavalta, että yhtiön johto olisi tahallaan jättänyt sen käsittelyn ulkopuolelle. Täytyy muistaa, että heti naisten mentyä lakkoon aloitti Gefwert tutkimukset, jolloin tuli ilmi naisten taholta syytöksiä Schmitzin lähentelyistä, ei kuitenkaan vielä raiskausrityksistä. Tätä ei sanatarkasti tosin mainita lakkolaisten esittämässä ylimääräisessä pykälässäkään.

Sen sijaan lakkolaisten väite, että vaatimus Schmitzin erottamiseksi tehtiin ennen 31. lokakuuta saa tukea lähdeaineistosta. Ammattientarkastajien mukaan tehtaan johto kertoi, että vaatimus Schmitzin erosta olisi jätetty vasta juuri tuona ajankohtana, päivää ennen hänen ”uloskantamistaan”.³¹⁰ Tässä asiassa joko ammattientarkastajat tai yhtiön johto valehteli. Johtokunnan 15. lokakuuta pitämän kokouksen pöytäkirjoissa on nimittäin liitteenä Valkealan työväenyhdistyksen pöytäkirja toiselta päivältä lokakuuta³¹¹. Tässä pöytäkirjassahan yhdistys paheksui Schmitzin käytöstä ja vaadittiin ”jyrkästi” hänen eroaan. Pöytäkirja päätettiin toimittaa ”määrättyyn paikkaan”.³¹² Kaksi naistyöntekijää kertoi ammattientarkastajille, että vaatimus olisi jätetty alipäällismiehen perille toimitettavaksi ja myöhemmin oli joku lisännyt, että vaatimus olisi jätetty Elvingin asunnolle hänen oltuaan vielä matkoilla.³¹³ Tämä ”määrätty paikka” saattoi olla juuri hänen asunto. Työläiset eivät näyttäneet vielä kuun alussa tietäneen milloin Elving palaisi, joten siksikin hänen asuntonsa kuulostaa loogiselta vaihtoehdolta.

Näin vaatimus Schmitzin erottamiseksi oli johtajien tiedossa hyvissä ajoin. Elving julkaisi yhtiön johtokunnan puheenjohtajan roolissa marraskuun 5. päivä myös selityksen, jonka mukaan naiset olisivat myös suullisesti vaatineet hänen eroaan jo Gefwertin syyskuun 16. – 17. päivinä suorittaman tutkimuksen yhteydessä.³¹⁴ Näin johdonkin puheet asiasta ovat ristiriitaisia. Oleellista on kuitenkin, että johtokunta oli saanut pöytäkirjan lokakuun 15. päivän kokoukseen mennessä. Tämä selittää sen, miksi Elving yhdessä johtokunnan kanssa palattuaan ilmoitti Schmitzin erosta. Hän tiesi työläisten vaatimuksen sen suhteen. Erouutinen ei näin ollut mikään johdon myöntämä ”odottamaton lahja” työläisille, vaan vastoin

³⁰⁹ Direktionsprotokoll 20.9.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA; Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 252 – 254.

³¹⁰ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 288 – 289.

³¹¹ ³¹¹ Direktionsprotokoll 15.10.1904, Direktionsprotokoll 1904 – 1906, Kymmene AB direktionen, KYA.

³¹² Valkealan työväenyhdistyksen varsinainen kuukausikokous 2.10.1904, kansio C1, Valkealan ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

³¹³ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 289.

³¹⁴ Tehdas-yhtiön johtokunnan puheenjohtajan selitys 5.11.1904, Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, liite, 328.

ammattientarkastajien ja monien myöhempien historiikkien tulkintaa työläiset vaativat itse Schmitzin eroa jo lokakuun ensimmäisellä puoliskolla ja vaikuttivat näin osaltaan omalla toiminnallaan hänen erottamiseen. Tämä riitakohta on sikäli merkityksellinen, että naiset suostuivat lokakuun puolivälissä tyytyväisinä välienselvitykseen, osaltaan juuri eroilmoituksen johdosta.

4.5. Rikottiinko siveellisyyttä?

Totuus Schmitzin syyllistymisestä siveettömyysrikokseen on lopulta monitahoinen. Osanottajia keskustelussa lakon aikana oli niin useita, että samatkin asiat saivat eri merkityksiä ja muuttuvat kulkiessaan useiden välikäsien kautta. Todistettavaa ”asiatonta käytöstä” työläisiä kohtaan on ilmennyt ensimmäisen kerran ainakin vuoden 1904 alussa³¹⁵. Näyttää siltä, että vaikka Schmitz tällöin lupasikin parantaa tapansa, on hänen käytöksensä säilynyt työläisten kannalta ongelmallisena. Ahdisteluksi tulkittavista teoista hän myöhemmin myönsi ainoastaan läpsäisyn erään naisen takapuolelle³¹⁶. Tätäkään tekoa hän ei katsonut tehneensä lähentelytarkoituksessa. Schmitzin vierasmaalaisuus aiheutti varmasti myös väärinkäsityksiä.

Sen sijaan raiskauksen, tai niin kuin sitä kutsuttiin siveellisyysrikoksen, toteennäyttäminen on huomattavasti ongelmallisempi. Lakkolaisten syytöksiä ei ainakaan positiivisella tavalla tue heidän käyttämänsä tulkinnanvarainen termistö sekä tipottainen asioiden kertominen. Oikeudessakin vastaajat puhuivat Schmitzin yrittäneen houkutelleen heitä haureuteen, mutta kutsuvat häntä silti jo raiskaajaksi.³¹⁷ Näin lakkolaiset käyttivät puheissaan samankin asian tiimoilta sekaisin merkitykseltään täysin erilaisia termejä. Yleisimmin Schmitzista puhuttiin väkivaltaisena raiskaajana, mutta hänen ei teollaan suorasti sanottu raiskanneen ketään. Vihjailtiin vain hänen ”raiskaushalustaan ja kerrottiin tapahtumista kaunopuheisesti.³¹⁸

³¹⁵ Kuusankosken työväenyhdistyksen väliaikaisen kokouksen pöytäkirja 24.1.1904 sekä kuukausikokouksen pöytäkirja 6.3.1904 sekä 17.4.1904, kansio C1, Kuusankosken ty., työväenyhdistykset, poliittiset puolueet ja järjestöt, TA.

³¹⁶ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 255.

³¹⁷ Tuomioluettelo varsinaisissa syyskäräjissä Valkealan pitäjän kärjäkunnassa 2.12.1904, § 212, Valkealan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat, Cae:20, MMA.

³¹⁸ Työmies 4.11.1904, Turkia.

Kenties kyse oli enemmänkin halusta luoda mielikuva luokkaan kuulumattomasta ”pedosta” joka oli uhkana työläisnaisten siveellisyydelle.

Ainoa selkeä ja suora viittaus raiskauksiin on Työmieheissä julkaistu todistus 25. marraskuuta. Naisten nimiä ei kuitenkaan julkistettu. Tosin Tila ja Domin vakuuttivat ne oikeiksi.³¹⁹ Oudolta tuntuu, että naisten lehteen lähettämä kirje olisi ollut vain yhden ”tunnustuslauseen” mittainen. Tulee kuva, että todistus saattaa olla toimituksen laatima. Alkuperäinen kirje ei ainakaan missään vaiheessa ole tullut julkisuuteen. Neljä päivää myöhemmin lehti kirjoitti loukattuja olevan jo 11, nimiä kuitenkaan vahvistamatta.³²⁰ Missään vaiheessa ei tullut esille kenenkään raiskatuksi väitetyn nimeä. Yksikään näistä naisista ei tuonut myöskään missään muussa yhteydessä esille ennen tai jälkeen todistuksen, että heidät olisi raiskattu tai nostaneet asiassa oikeusjuttua. Tämä vähentää todistuksen arvoa, varsinkin kun se on jätetty niinkin myöhään lakon alkamisen jälkeen.

Tila ei myöskään toinen päivä pitämässään puheessaan maininnut muuta kuin yritykset raiskauksiin³²¹, vaikka hänen olisi yhdistyksen puheenjohtajana ja Työmies lehdessä myöhemmin julkaistun todistuksen todistajana pitänyt jo tuolloin tietää asiasta mikäli näin oli tapahtunut. Eräs painava todiste Schmitzin syyttömyydestä raiskauksiin on myös, että lakon alkutapahtumissa häntä ei syytetty ollenkaan näin vakavasti, vaan syytökset kovenivat asteittain sitä mukaan mitä epäedullisimmaksi lakkolaisten asema kävi. Vaikka syytteitä esittäneet naiset eivät olisikaan halunneet todisteitten puuttuessa ilmiantaa Schmitzia ennen lakkoa, olisi raiskaus, varsinkin kun niitä mainittiin olevan useampia, todennäköisesti väistämättä tullut esille laajemmin etenkin naispuolisen työväestön keskuudessa. Nythän osa naisista todisti Schmitzin käytöksestä aivan päinvastaista³²².

Schmitzin syyttömyyden puolesta puhuu myös vahvasti Työväenliiton reagoiminen tapahtumaan. Olisi kuvitellut työväestön vahvimman taustaorganisaation olleen varauksettomasti lakkolaisten tukena. Nimellisesti se keräsikin tukea alueelle, mutta esim. puoluehallinnossa näkyvästi toiminut Drockila paikkakunnalle saavuttuaan ”piti hommaa

³¹⁹ Työmies 25.11.1904.

³²⁰ Työmies 29.11.1904.

³²¹ Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 274.

³²² Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja vihko 37 1904, 309 – 311.

hieman kevytmielisesti toimeenpantuna”.³²³ Muukaan puoluehallinto ei silittänyt lakkolaisten päätä, varsinkin kun lakko pitkittyi ja imi varoja. Se vaatikin, että olisi mahdollisimman pian saatava aikaan ammattijärjestö, ”jotta eivät tällaiset onnettomat lakot voitaisiin estää puhkeamasta ennen kuin niihin on valmistuttu”. Työnantajaa moitittiin ainoastaan siitä, ettei se ollut heti erottanut Schmitzia.³²⁴ Siveellisyysrikoksen mahdollisuus ei näyttäytynyt olennaisena kysymyksenä. Puoluehallinto ei näin ottanut virallista kantaa lakon syihin, mutta rivien välistä on havaittavissa, että ainoa murhe oli, että lakko oli huonosti valmisteltu.

Näyttää vahvasti siltä, että Hjeltin mahdollisena pitämiä raiskauksia ei ollut sittenkään tapahtunut. Yksittäistä selvää todistusta syyttömyydestä ei ole, mutta useampia palasia yhdistelemällä näyttö on vahvasti syyttömyyden puolella. Luotettavia raiskaukseen viittaavia todistuksia ei sen sijaan ole ilmaantunut. Ainoastaan lehdessä anonyymina julkaistu todistus, vaikkakin siinä oli kahden todistajan nimet vakuuttamassa kirjeen aitoudesta. Schmitzin käytös joitakin naisia kohtaan on kuitenkin todennäköisesti ylittänyt seksuaalisen häirinnän rajan joissakin tapauksissa ja ollut näin ainakin epäsovinnasta ja tuomitsevaa.

5. Loppupäätelmät

Voikkaan lakko oli pitkälti miesten, erityisesti työväenyhdistysten johtohahmojen, ohjailema työtaistelu vaikka sen keskeiseksi teemaksi lakkolaisten nostama siveellisyyskysymys kosketti naisia. Naisten rooli lakossa jäi lopulta kuitenkin melko vähäiseksi. Ensimmäiset viittaukset tulevaan työtaisteluun olivat Voikkaan miesten valittamat riidat mestari Schmitzin kanssa tammikuussa 1904, yli puoli vuotta ennen lakon puhkeamista. Miehet myös panivat lakolle pisteen lokakuussa 1905 yli vuosi sen puhkeamisen jälkeen. Lakon todelliset syyt eivät kuitenkaan pohjimmiltaan olleet siveellisyyskysymyksessä, joskin se oli tulilanka joka sai sen syttymään ja polttoaine jolla lakkolaiset oikeuttivat toimensa ja pitivät työtaistelua yllä. Lakkolaisten lakon kuluessa väittämiä raiskauksia Schmitz ei tehnyt ja sen yrityksestään ei ole kunnolla näyttöä. Kuitenkaan savua ei ole ilman tulta ja lievää seksuaalista häirintää niin puhehin kuin elleinkin on sen sijaan todennäköisesti ilmennyt, joten

³²³ Drockilan selvitys puoluehallinnolle 5.11.1904, kansio f6, puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

³²⁴ Puoluehallinnon kokouksen pöytäkirja 26.11.1904, puoluehallinnon pöytäkirjat 1889 – 1906, CA1, sosialidemokraattisen puolueen arkisto, TA.

Schmitzin käytös ei ollut aivan moitteetonta. Schmitzin ulkomaalainen tausta oli myös tekijä, joka aiheutti kommunikaatio-ongelmia hänen ja työläisten välille.

Lakkoliikehännän alkuna voidaan pitää naisten Voikkaan tehtaalla syyskuussa 1904 järjestämää noin viikon mittaista työnseisausta. Se oli vastalause epäoikeudenmukaisesti koettua kohtelua, epämiellyttävänä pidettyjä työaikoja sekä vaatimuskirjeen ulkopuolella esiin tullutta huonoa palkkausta kohtaan. Nämä olivat siis syyt, joiden takia protestit aluksi alkoivat. Voikkaan tehdaskylän alkeelliset olot ovat varmasti antaneet lisäkimmokkeen tyytymättömyydelle. Syypäänä epäkohtiin pidettiin apulaistyönjohtaja Alma Peltosta, jonka katsottiin käyttävän väärin salimestari Schmitzin suosiota. Ongelmat salissa johtuivat osaksi tehtaalla työskentelevien nuorten ja kokemattomien lajittelijattarien poikkeuksellisen suuresta määrästä tuona aikana. Tehdas oli menettänyt edellisenä vuonna huomattavan määrän paperia epähuolimattoman työn takia ja sen tähden oli rangaistuksia otettu voimaan. Palkat oli sidottu yhä tiiviimmin urakoihin, joten kokemattomien lajittelijattarien keskiansiot olivat tippuneet. Tämä aiheutti kateutta paremmin ansaitsevia kohtaan ja lisäsi kyräilyä salissa. Naisten jättämä vaatimuskirje epäkohdista tehtaan isännöitsijälle oli laadittu heidän oman osaston sisällä ilman yhteistyötä Valkealan työväenyhdistyksen miespuolisten jäsenien kanssa. Naisosasto oli perustettu vasta muutama kuukausi aikaisemmin ja myös sen voi katsoa vasta hakeneensa toimintansa rajoja. Laadittu kirjelmä oli ensimmäinen yhteinen ponnistus. Todennäköisesti naiset eivät tuolloin vielä arvanneet, millaisen ruutitynnyrin olivat syyttäneet.

Kulminaatiokohtana asian muuttumiselle työläisten puheissa siveellisyyksymykseksi voidaan pitää kolmen tehtaan työväenyhdistyksen sekä paikkakunnan nuoriso- ja raittiusseuran yhteistä, tunteikastakin, kokousta 18. syyskuuta 1904. Tässä vaiheessa voidaan katsoa yhdistysten miesten ottaneen tahtipuikon itselleen. Tällöin paikkakunnan työväenherättäjä ja Valkealan työväenyhdistyksen puheenjohtaja Frans Tila kohahdutti yleisöä kuvauksellaan työläisnaisia uhkaavasta prostituutiosta sekä siveettömyydestä. Riitakysymys muuttui puheissa yhä kasvavassa määrin moraaliseksi kysymykseksi. Tämän jälkeen yhdistysten kannanotot Voikkaan esimiehiä, erityisesti Schmitzia vastaan korostivat heidän haureellista käytöstä työläisnaisia kohtaan. Osa naisista myöhemmin kertoikin ahdistelusta, osa taas väitti heidän valehtelevan. Aiheen esille nostaminen ei ollut yllättävää tuonajan siveellisesti herkässä ilmapiirissä. Yhtiön johto suostuikin työväestön painostuksesta irtisanomaan Schmitzin lokakuun puolivälissä ja hänen tilalleen etsittiin uutta salimestaria. Samalla se vahvisti naisille jo luvatut uudistukset.

Yhtiön johdon päätöksen kuuluaan työläiset juhlivat ”voittoaan” suurella väkijoukolla. Valkealan työväenyhdistyksen puheenjohtajan Frans Tilan kuvaus tilaisuudesta puoluehallinnolle kuvaa työläisissä tuolloin vallalla ollutta asennetta. Sen mukaan työläiset sanoivat ”jyrkän tottelemattomuuden niitä lakeja kohtaan joita luokkaeduskunta on laatinut”. Voidaan sanoa, että tässä työläiset vallanneessa voitokkaassa ilmapiirissä alettiin uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiin varauksettomasti. Taistelun siveellisestä ulkokuoresta huolimatta työväenyhdistysten miespuolinen ydinjoukko näki nyt myös mahdollisuuden vaikutusvallan lisäämiseen yhtiön johdon kustannuksella. Tilanteessa alkoi näkyä yhä enemmän valtakamppailun piirteitä.

Eräs näyte uskosta omiin kykyihin oli Schmitzin ”uloskanto”. Osaltaan tässä oli kyse työläisten ja yhtiön johdon erilaisesta näkemyksestä Schmitzin irtisanomisajasta. Työläiset katsoivat, että myös Schmitzia koski sama kahden viikon irtisanomisaika kuin heitäkin. Johto oli kuitenkin antanut hänelle kolmen kuukauden irtisanomisajan. Kaikkia työläisiä tämä tieto ei kenties saavuttanut riittävän selkeästi, vaan he oikeana pitämänsä kahden viikon irtisanomisen jälkeen marraskuun 1. päivä tunkeutuivat paperisaliin ja uhkasivat Schmitziä uloskannolla. Tämä tapahtuma ei kuitenkaan ollut niin väkivaltainen kuin sovitteluvaiheessa annettiin työnantajien puolelta ymmärtää ja mitä kuvaa vielä myöhemminkin joissakin kirjoituksissa painotettiin. Myöskään oikeus ei katsonut syytettyjen syyllistyneen väkivallan harjoittamiseen. Tästä tapahtumasta alkoi kuitenkin varsinainen lakko. Siinä oli kysymys ennemminkin kuin siveellisyydestä, ensimmäisestä suuresta voimainkoitoksesta heräävän ja ensimmäistä kertaa yhteistyöhön kykenevän alueen kolmen työväenyhdistyksen ja ”herrojen” välillä. Se, että Kuusankosken alue oli maamme ensimmäisen suuren lakon näyttämönä, ei ollut yllätys. Alueella oli tehty agitaatio työtä jo pidemmän aikaan ja valettu pohjaa sosialistisille vaikutteille. Yhtiön johdon epäilyt kiihotuksesta lakon syynä eivät olleet aivan tuulesta temmattuja. Kymiyhtiön työntekijöiden kolme vastaperustettua työväenyhdistystä koettelivat rajojaan sortokauden ilmapiirissä niin yhdistymisvapauden kuin vaikutusmahdollisuuksiensa suhteen.

Työväen asennoitumista lakon alkuvaiheissa, varsinkin Voikkaan tehtaalla voi kuvailla kollektiiviseksi yhtenäisyydeksi. Lakon puuhamiehinä olivat oikeastaan muutamat keskeiset yhdistysten jäsenet, etupäässä juuri Frans Tila ja J. A. Domin, joihin yhtiön johtokin viittasi, sekä muutama myöhemmin oikeudessakin tuomion saanut tehtaalan työläinen. Myös muu työväki tuki heitä aluksi ottamatta kuitenkaan henkilökohtaisesti vastuuta tapahtumista. Se

jätettiin yhteisesti yhdistyksen kannettavaksi. Pian myös työväenpuolueen analyysi jäsenuskollisuudesta osoittautui toteen. Työläisiä irtautui lakosta sitä mukaan, kun se alkoi vaikuttaa henkilökohtaisesti negatiivisella tavalla. Vielä ei aika ollut kypsä työläisten tahdolle kantaa solidaarisesti yhteistä vastuuta työtovereista. Ainoastaan kaikkein vakaumukselliset uhrasivat työpaikkansa muidenkin puolesta. He joutuivat lähtemään paikkakunnalta muualle työtä etsimään. Lakkolaiset eivät saaneet varauksetonta tukea myöskään puoluehallinnolta, joka moitti lakkoa huolimattomasti järjestetyksi. Näin myös puoluehallinto näki lakon siveellisyysaspektin taakse.

Lakon ratkaisua vaikeutti kummankin osapuolen kyräilevä asenne toisiaan kohtaan. Keskeisten lakkojohtajien asenne vaikeutti osaltaan sovittelua työntekijöiden puolelta. Työnantajapuoli taas katsoi varsinkin lakkojen olevan jopa Suomessa mahdottomia. Lakon aikana tuli esille myös johdon erittäin epäilyksellinen suhde työväen järjestäytymiseen. Kuuluminen työväenyhdistykseen oli jopa yhtenä irtisanomisten perustana Schmitzin ”uloskannon” jälkeen. Tämä aiheuttikin keskustelua, onko työväenyhdistyksen jäsenyys riittävä syy erottamiseen? Tämän kysymyksen ympärillä käytyyn keskusteluun olisi ollut mielenkiintoista perehtyä lähemminkin. Johto ei myöskään katsonut voivansa ”alistua” puolueettomalle sovittelukunnalle, jonka ratkaistavaksi asia olisi jäänyt vaikka julkisuudesta tuli paineita siihen suuntaan. Tämä tuntui olevan yhtiölle kunniakysymys. Johto ei nähnyt asiaa laajemmassa yhteiskunnallisessa kehyksessä, vaan piti konfliktia yhtiön sisäisenä asiana. Asioita ei osattu vielä sopia ulkopuolisten sovittelijoiden kanssa ja näin lakko kesti nimellisesti vuoden, vaikka se itsekseen näivettyikin pikkuhiljaa työntekijöiden tappioksi.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kymintehtalaisten työväenyhdistys ry. (KTTY). Pöytäkirjat yhdistyksen puheenjohtaja Raimo Laineen hallussa.

Kymintehtalaisten työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1903–1906.

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA), Mikkelä

Lappeen tuomiokunnan arkisto (LaTA)

Valkealan ym. pitäjien kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat

Lappeen tuomiokunnan välikäräjien pöytäkirjat

Työväen arkisto (TA), Helsinki

Sosialidemokraattisen puolueen arkisto

Puoluehallinnon lähettämiä kirjeitä 1903–1905.

Puoluehallinnolle saapuneita kirjeitä 1904–1905.

Puoluehallinnon pöytäkirjat 1889–1906, mikrofilmi 2.

Poliittiset puolueet ja järjestöt, työväenyhdistykset

Voikkaan (ent. Valkealan) työväenyhdistyksen arkisto

Kuusankosken työväenyhdistyksen arkisto

UPM-Kymmene keskusarkisto (KYA), Kuusankoski

Kymmene AB direktiön

Direktionsprotokoll 1904–1906

Kymmene AB työvoimaosasto

Aktit nr. 50–57.

Valkealan kunnanarkisto (VKA), Valkeala

Valkealan kunnanhallinto

Kuntakokouksen pöytäkirjat 1897–1906.

Veikko Talven järjestämä kokoelma

Lehdet

Työmies, 24.9.1904–29.11.1904, mikrofilmi, rulla 69, Joensuun yliopiston kirjasto.

Painetut lähteet

Asiakirjajulkaisut

Kertomus Kymin osakeyhtiön tehtaalla sattuneista selkkauksista, itäisen piirin ammatintarkastajan ja maan naispuolisen ammatintarkastajan antama joulukuussa 1904, vihko 37 liitteinen. Kirjallisen senaatin kirjapaino 1905, Helsinki, s. 251–383. Suomen teollisuushallinnon tiedonantoja 35–39, Tilastokeskus.

Hakuteokset

Puoluetilastot 1899–1942, Työväenarkisto (TA), Helsinki.

Kirjallisuus

Aartelo, Aimo 1978. Taistelun ja toiminnan vuodet. Kymintehtaalaisten Työväenyhdistys 75-vuotta 1903–1978. Eteenpäin Oy:n Offsetpaino, Kotka.

Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana 1982. Yhdessä elämä turvalliseksi. Sak:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930. KK laakapaino, Helsinki.

Haapala, Pertti 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Vastapaino, Tampere.

Haataja, Lauri (toim.) 1976. Suomen työväenliikkeen historia. Työväen Sivistysliitto ry / Kansan Voima, Joensuu.

Halinen, Leena-Maija 1995. Patalappusosialistit. Kymintehtaan sos.demokraattinen naisyhdistys 1904–1994. Helsinki.

Hjelt-Cajanus, Esther 1948. Vera Hjelt. Uranuurtaja. Kustannusosakeyhtiö Aura, Tampere.

Häkkinen, Hannu 2002. Murhat. Poliittinen terrori Kuusankoskella 1918. Suomen historian pro gradu - tutkielma, Joensuun yliopisto.

Kalela, Jorma 1981. Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981. Paperiliitto ry, Tampere.

Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1953. Suomen työläisnaisliikkeen historia. Kansankulttuuri oy, Pori.

Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1967. Hilja Pärssinen. Teoksessa Tiennäyttäjät 1. toim. Soikkanen Hannu. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, s. 121–163.

Lähteenmäki, Maria 1995, Mahdollisuuksien aika: työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30-luvun Suomessa. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Lähteenmäki, Maria 2002, Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa. Sosialidemokraattiset Naiset, Helsinki.

Nevala, Arto 2003. Agitatioonia, vaikuttamista ja yhteistyötä. Vuosisata varkautelaista työväenjärjestötoimintaa. Varkauden työväenliikkeen historiatoimikunta, Jyväskylä.

Paasivuori, Matti 1929. Voikkaan lakko vv. 1904–1905. Muistelma. Teoksessa Alkutaipaleelta. Muistelmia työväenliikkeen ensivaiheista. Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta, Helsinki, s. 46 – 53.

Oksanen, Jaakko 1957. 50 vuotta paperityöntekijäin järjestötoimintaa. Työväen kirjapaino, Helsinki.

Pitkänen, Matti 1978. 75 vuotta Voikkaan sosialidemokraattisten työväenjärjestöjen toimintaa 1963-1978. Eteenpäin Oy:n Offsetpaino, Kotka.

Rajainen, Maija 1973. Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91, Lahti.

Soikkanen, Hannu 1961. Sosialismin tulo Suomeen ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. WSOY, Porvoo.

Soikkanen, Hannu 1975. Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1937. Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Vaasa.

Sulkunen, Irma 1989. Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen. Hanki ja jää, Helsinki.

Talvi, Veikko 1972. Kymin osakeyhtiö 1872–1972. Frenckellin kirjapaino Oy, Helsinki.

Talvi, Veikko 1979. Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymin osakeyhtiön historia 1872–1917. Kymi Kymmene Oy, Kouvola.

Turunen, Mirja 2005. Kouvolan veripellot. Poliittinen terrori Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Joensuu.

Vattula, Kaarina 1989. Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. Teoksessa Tunteamaton työläisnainen toim. Leena Laine & Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere, s.13–39.